

तैत्तिरीय

आरूप्यकर्म

Colophon

This document was typeset using Xe_{La}TeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several L^AT_EX macros designed by H. L. Prasad. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

अनुक्रमणिका

तैत्तिरीय आरण्यकम्

प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः 1

द्वितीयः प्रश्नः 47

तृतीयः प्रश्नः 66

चतुर्थः प्रश्नः 85

पञ्चमः प्रश्नः 120

षष्ठः प्रश्नः 159

सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली 177

अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली 185

नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली 192

दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् 198

कृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् 248

प्रथमः प्रश्नः 248

द्वितीयः प्रश्नः 265

तृतीयः प्रश्नः	286
--------------------------	-----

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयामं देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयामं देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपमपामपः सर्वाः॥ अस्माद्स्मादितोऽमुतः॥ १ ॥

अग्निर्वार्युश्च सूर्यश्च। सह संश्वस्करर्द्धिया। वायवशां रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो

अद्भुतः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्त्वाय मे सुत। महानाप्त्रीर्महामानाः। महसो महसः स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्त्वाय मे सुत॥२॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपा रघम्। अपाध्रामपं चावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताः॥३॥ भुवं देवसूवरीः। आदित्यानदिति देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत। शिवा नः शान्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। समुद्रीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥३॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्यमण्डलम्। सर्वैरेव विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादते। सर्वस्माद्भुवनादधि। तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं कालविशेषणम्। नदीव प्रभवात्काचित्। अक्षय्याभ्यन्दते यथा॥४॥

तां नद्योऽपि संमायन्ति। सौरुः सती न निवर्तते। एवं नानासंमुत्थानाः। कालाः संवत्सरः॥ श्रिताः। अणुशश्च महेशश्च। सर्वे समवयञ्जितम्। सतैः सर्वैः संमाविष्टः।

ऊरुः संन निवर्तते। अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेवं लक्षणे॥५॥

अणुमिश्रं महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः प्रत्यक्षेण। नाधिसंत्वः प्रदृश्यते। पटरो विक्रिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकः हि शिरो नाना मुखे। कृत्स्नं तदतुलक्षणम्॥६॥

उभयतः समौन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं ते अन्यद्यज्ञं ते अन्यत्। विष्वरूपे अहं नी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवाप्सि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र भुवं नम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवत्सर एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमः रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पत्त्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानाः सप्तश्रमाहरेकजम्। षड्विधमा ऋषयो देवजा इति। तेषामिष्टानि

विहितानि धामशः। स्थात्रे रजन्ते विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिश्रितः। सखा सखायमब्रवीत्। जहाको अस्मदीषते। यस्त्वित्याजं सखिविदः सखायम्। न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीः शृणोत्यलकः शृणोति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुरऋतुना नुद्यमानः। विनंनादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिंशका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जदक्षः। वसन्तो वसुभिः सह। संवत्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्यधमः स्मृतः। अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥
अमूँश्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते। एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासां रुद्रगणः। ग्रीष्मेणाऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीः सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषाऽप्रतिख्येनं सः। विश्वरूपाणि वासाँसि। आदित्यानां निबोधत। संवत्सरीणं कर्मफलम्। वर्षामिर्ददताँ सह। अदुःखो दुःखचक्षुरिव। तद्वाऽऽपीत इव दृश्यते। शीतेनाव्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयतेँ ज्वलतश्चैव।

शाम्यतश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा भ्रंश्यन्ते। संवत्सरात्ता भ्रंश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति। संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वरुणभ्य इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्रणं नास्ति। ऋभूणां तन्निबोधत। कनकाभानि वासांसि। अहतानि निबोधत। अन्नमशीतं मृज्मीत। अहं वो जीवन्प्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। शरद्यन्नोपदृश्यते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिध्वन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः। अमृतो जेतुमिषुमंखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव। विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य योऽभ्यमानस्य। क्रुद्धस्येव लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्। अक्ष्णायोः क्षिपणोरिव॥१३॥

दुर्मिक्षं देवलोकेषु। मनुनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः। वैद्यतो यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्यैक्षत। इह जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति।

इहेहवः स्वतपसः। मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणो॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासाँसि। अष्टिवाञ्जिशताग्निं च। विश्वे देवा विप्रहरन्ति।
अग्निजिह्वा असश्नत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा वरुणो विभुः। नाग्निर्नन्द्रो न
पवंमानः। मातृक्कच्चन विद्यते। दिव्यस्यैका धनुरगर्भिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वग्निरूपेण। धनुर्ज्यामहिन्नश्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्युज्यम्। अभवर्णेषु
चक्षते। एतदेव शंयोर्बाह्वस्मत्यस्य। एतद्भुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरगर्भिः। शिर
उत्पिपेष। स प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स शिरः
प्रतिदधाति। नैनँ रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्वाक्षोऽतिरश्वात्। शिशिरः प्रदश्यते। नैव रूपं न वासाँसि। न चक्षुः
प्रतिदश्यते। अन्योन्यं तु न हिँस्नातः। सतस्तेदेवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण

शारशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मै न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः सह। इन्द्राय सर्वान्कामानाभिवृहति। स द्रप्सः। तस्यैषा भवति॥१८॥

अवद्रप्सो अं शुमतीमतिष्ठत्। इयानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः। आवर्तमिन्द्रः शच्या धमन्तम्। उपस्रुहि तं नृमणामधद्रामिति। एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सह। असुरान् परिवृश्चति। पृथिव्यं शुमती। तामन्ववस्थितः संवत्सरो दिवं च। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ। अन्योन्यस्मै द्रुह्याताम्। यो द्रुह्यति। भ्रश्यते स्वर्गांश्चोकात्। इत्येतुमण्डलानि। सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं संनिर्वचनाः॥१९॥

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमानं विभासः। ते अस्मै सर्वे दिवमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रमानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्योतिर्लभन्ते। तान्भ्योमः कश्यपादधिनिर्धमति। भस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानी। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्भ्यस सूर्यानिति। पञ्चकर्णो वाभस्यायनः। सप्तकर्णश्च घ्राक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेभ्यर्ममण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं चाजहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति। तस्मादिह तज्जितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहतातन्नितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। सप्तत्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः॥ २३ ॥

सप्त होतांर ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति। एतथैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्याव इन्द्र ते शतः शतं भूमीः। उत्तस्युः। नत्वा वज्रिन्सहस्रः सूर्याः॥ २४ ॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादतूनां नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्युषश्चेति॥ २५ ॥

क्वेदमभ्रं निविशते। क्वायꣳ संवभ्सरो मिथः। क्वाहः क्वेयं दैव राज्ञी। क्व मासा ऋतवः श्रिताः। अर्धमासां मुहूर्ताः। निमेषास्तुटिभिः सह। केमा आपो निविशन्ते। यदीतो यान्ति सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये समाहिताः॥२६॥

अत्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युभ्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी। इयं चाऽसौ च रोदसी। किꣳस्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वंभ्सस्य वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूर्यवसिनी मनुषे दशसूर्ये॥२७॥

व्यष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। द्वाधर्ध पृथिवीमभितो मयूखैः। किं तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं परायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे। वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षरादीतिरुच्यते। त्रिपदाक्षारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥२८॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्। अवममध्यमश्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्। एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं

मृत्युम्। प॒वमा॑नं तु म॒ध्यमम्। अ॒ग्निरे॒वाव॑मो मृत्युः। च॒न्द्रमा॑श्चतु॒रुच्य॑ते॥ २९ ॥

अ॒ना॒भो॒गाः प॑रं मृत्युम्। पा॒पाः सं॒यन्ति॑ स॒र्वदा॑। आ॒भो॒गास्त्वे॒वं सं॒यन्ति॑। य॒त्र पु॑ण्यकृतो ज॒नाः। त॒तो म॒ध्यम॑माय॒न्ति। च॒तु॒र्मा॒ग्निं च॒ सम्प्र॑ति। पृ॒च्छा॒मि त्वां पा॒प॒कृतः॑। य॒त्र या॑तय॒ते य॑मः। त्वं न॒स्तद्व॒हन् प्र॑ब्रूहि। य॒दि वै॒त्थाऽस॒तो गृ॑हान्॥ ३० ॥

क॒श्यपा॑दु॒दिताः॑ सूर्याः। पा॒पान्नि॑र्ध॒न्ति स॒र्वदा॑। रो॒दस्यो॑न्त॒र्देशे॑षु। तत्र न्यस्यन्ते वा॒सवैः॑। तेऽशरी॒राः प्र॑प॒द्यन्ते। य॒थाऽपु॑ण्यस्य क॒र्मणः॑। अ॒पा॒ण्य॒पाद॑के॒शासः॑। तत्र तेऽयो॒निजा॑ ज॒नाः। मृ॒त्वा पु॒नर्मृ॑त्युमा॑प॒द्यन्ते। अ॒द्यमा॑नाः स्व॒कर्म॑भिः॥ ३१ ॥

आ॒शा॒ति॒काः क्रि॑मं॒य इ॒व। ततः पू॒यन्ते॑ वा॒सवैः॑। अ॒पैतं॑ मृत्युं ज॒यति॑। य ए॒वं वेदं॑। स ख॒ल्वै॒वं वि॒द्वाह॑णः। दी॒र्घश्रु॑त॒मो भ॑वति। क॒श्यप॒स्याति॑ति॒ग्निः सि॒द्धग॑मनः सि॒द्धग॑मनः। तस्यै॒षा भ॑वति। आ॒यस्मि॑न्भ॒स्मत्त वा॑स॒वाः। रो॒ह॑न्ति पू॒र्व्या रु॒हः॥ ३२ ॥ ऋषि॑र्ह दी॒र्घश्रु॑तमः। इन्द्र॒स्य ध॑र्मो अति॒थिर॑ति। क॒श्यपः प॒श्य॑को भ॒वति॑।

यथ्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्रेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नयं सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च। पुङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्रेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकदशंश्लोकस्य। प्रभ्राजमाना व्यंवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हि नस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छामिति। न त्वकांम* हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्घारिर्बर्माः। हस्तः सुहस्तः।

कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्श्मूर्यवर्चाः। कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च
महादेवाः। रश्मयश्च देवां गरगिरः॥३६॥

नैनं गरो हि नस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी
सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषीं। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वार्चो
विशेषणम्। अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः स्वतपसः॥३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः
सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति। वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिविपरीताः। सप्तभिर्वा
तैरुदीरिताः। अमूर्ल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति। समानमेतदुदकम्॥३८॥

उच्चैत्यवचाहंभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्नय इति। यदक्षरं
भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासते। महर्षिमस्य गोसारम्। जमदग्निमकुर्वत।
जमदग्निराप्यायते। छन्दोभिश्चतुरत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः॥३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं

यज्ञाय॑ । गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये । दै॒वीः स्व॒स्तिर॑स्तु नः । स्व॒स्तिर्मा॑नुषेभ्यः । ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु
मे॒ष॒जम् । शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑ । शं च॑तु॒ष्पदे॑ । सोम॒पा (३) असोम॒पा (३) इति॑
निग॑द॒व्याख्या॑ताः ॥ ४० ॥

[९]

स॒ह॒स्र॒वृ॒दि॒यं भूमिः॑ । प॒रं व्यो॑म सह॒स्र॒वृत् । अ॒श्विनां॑ भुज्य॒नास॒त्या । वि॒श्वस्य॑
जग॑तस्प॒ती । जा॒या भूमिः॑ प॒तिर्व्यो॑म । मि॒थुन॑न्ता अतु॒र्यथुः॑ । पु॒त्रो बृ॒हस्प॑ती रु॒द्रः ।
स॒रमां॑ इति॑ स्त्रीपु॒मम् । शु॒क्रं वा॑म॒न्यद्य॑ज॒तं वा॑म॒न्यत् । वि॒षु॒रूपे॑ अह॒नी द्यौरि॑व
स्थः ॥ ४१ ॥

वि॒श्वा हि॑ मा॒या अव॑थः स्व॒धाव॑न्तौ । भ॒द्रा वां॑ पू॒षणा॑वि॒ह रा॒तिर॑स्तु ।
वासा॑त्यौ चि॒त्रौ जग॑तो नि॒धानौ॑ । द्यावा॑भूमी च॒रथः॑ स॒ सखा॑यौ ।
ताव॑श्विनां रा॒सभा॑श्वा ह॒वं मे॑ । शु॒भस्म॑ती आ॒गत॑ सूर्य॒या सह॑ । त्यु॒ग्रो॒ह
भुज्यु॑मा॒श्विनो॑दमे॒धे । र॒यिं न क॑श्चिन्म॒नूवां (२) अवा॑हाः । तमू॒हशु॒र्नोभिरा॑त्म॒न्वती॑भिः ।

अन्तरिक्षप्रुङ्गिरपोदकाभिः ॥ ४२ ॥

तिस्त्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजंद्भिः। नासंत्या भुज्युमूहशुः पतङ्गैः। समुद्रस्य धन्वन्नार्द्रस्यं पारे। त्रिभीरथैः शतपङ्क्तिः षडंशैः। सुवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शान्बरः। आपपूरूषम्बरश्चैव। सुवितारेपुसोऽभवत्। त्य२ सुतुप्तं विदित्वैव। बहुसोम गिरं वंशी॥ ४३ ॥

अन्वेति तुग्रो वंकियान्तम्। आयसूयान्धसोमंतृप्सुषु। स सङ्ग्रामस्तमौद्योऽत्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स तद्गोभिः स्तवाँऽत्येत्यन्ये। रक्षसान्विताश्च ये। अन्वेति परिवृत्याऽस्तः। एवमेतौ स्थौ अश्विना। ते एते द्युः पृथिव्योः। अहरहर्गर्भं दधाथे॥ ४४ ॥

तयोरैतौ वृश्मावहोरात्रे। पृथिव्या अहं। दिवो रात्रिः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरैतौ वृश्मौ। अग्निश्चादित्यश्च। रात्रेर्वृश्मः। श्वेत आदित्यः। अहोऽग्निः॥ ४५ ॥

ताम्रो अरुणः। ता अविस्मृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वध्सौ। वृत्रश्च
वैद्युतश्च। अग्नेर्वृत्रः। वैद्युतं आदित्यस्य। ता अविस्मृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ
वध्सौ॥ ४६॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव प्रतिपद्येते।
सेयꣳ रात्रौ गर्भिणीं पुत्रेण संवसति। तस्या वा एतदुल्बणम्। यद्वात्रौ रश्मयः।
यथा गोर्गर्भिण्यां उल्बणम्। एवमेतस्यां उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च
भवति। य एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य वध्सः। अथ
पवित्राङ्गिरसः॥ ४७॥

[१०]

पवित्रं वन्तः परिव्राजमासन्ते। पितृषां प्रबो अभिरक्षति ब्रतम्। महः
समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरां इच्छेकुर्यरुणेष्वारभम्। पवित्रं ते विततं
ब्रह्मणस्पतौ। प्रभुर्गात्राणि पर्येषिविश्वतः। अतंसतनूर्न तदामो अंश्रुते। श्रुतास्

इद्वहन्तस्त्वस्ममांशत। ब्रह्मा देवानाम्। असंतः सद्ये ततक्षुः॥४८॥

ऋषयः सप्तात्रिंश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यक्ष। नक्षत्रैः शङ्कृतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य। अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददंश्चे कुहचिद्विवेयुः। अदब्धानि वरुणस्य ब्रतानि। विचाकशञ्चन्द्रमा नक्षत्रमेति। तश्सवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तश्सवितुर्वर्णीमहे। वयं देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठं सर्वधातमम्। तुरं भगस्य धीमहि। अपांगूहत सविता तृभीन्। सर्वाद्दिवो अन्धसः। नक्तं तान्यभवन्दृशे। अस्थ्यश्चा सम्मविष्यामः। नाम नामैव नाम मे॥५०॥

नपुंसकं पुमांश्च्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः। यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो मम भूतानि। अनूबन्धोऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे पुंस आहुः। पश्यदक्षणात्रविवेत्तदन्धः। कविर्यः पुत्रः स इमा चिकेत॥५१॥ यस्ता विजानाश्सवितुः पितासत्। अन्यो मणिमविन्दत्। तमनङ्गुलिरावयत्।

अग्नीवः प्रत्यमुञ्चत्। तमजिह्वा असञ्चत्। ऊर्ध्वमूलमवाक्छूयम्। वृक्षं यो वेद
सम्प्रति। न स जातु जनः श्रद्धयात्। मृत्युर्मा मारयादिति। हसितं रुदितं
गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि स्नेव विद्धि तत्।
अतृष्यः स्तृष्यध्यायत्। अस्माज्जाता मे मिथु चरन्। पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः। अचेता
यश्च चेतनः। स तं मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिषावयत्। सोऽग्नीवः प्रत्यमुञ्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असञ्चत्। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि प्रविशेत्। मिथौ
चरित्वा प्रविशेत्। तश्चसम्भवस्य व्रतम्। आतमग्रे रथं तिष्ठ। एकाश्वमेकयोजनम्।
एकचक्रमेकधुरम्। वातघ्राजिगतिं विभो। न रिष्यति न व्यथते॥५४॥

नास्याक्षौ यातु सज्जति। यच्छ्वेतान् रोहितांश्चाग्नेः। रथे युक्ताऽधितिष्ठति। एकया
च दशमिश्रं स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये विंशत्या च। तिसृमिश्र वहसे त्रिंशता च।
नियुद्धिर्वार्याविह तां विमुञ्च॥५५॥

[११]

आत॑नुष्व॒ प्रत॑नुष्व। उ॒द्ध॒माऽऽध॑म् सन्ध॑म्। आ॒दि॒त्ये च॒न्द्र॒वर्णा॑नाम्। गर्भ॑माधेहि
यः पु॒मान्। इ॒तः स्मि॒क्तः सूर्य॑गतम्। च॒न्द्रम॑से रसं कृ॒धि। वा॒राद॑ जन॒याग्रेऽग्नि॑म्।
य ए॒को रु॒द्र उच्य॑ते। अ॒सृ॒ङ्मृ॒ताः स॑हस्राणि। स्म॒र्यते॑ न च॒ दृश्य॑ते॥५६॥

ए॒वमे॑तं नि॒बोध॑त। आ॒म॒न्द्रैरि॒न्द्र ह॑रिभिः। या॒हि म॒यूर॑रोमभिः। मा त्वा
केचि॑न्निये॒मुरि॑न्न पा॒शिनः॑। द॒ध॒न्वे॒व ता॑ इ॒हि। मा म॒न्द्रैरि॒न्द्र ह॑रिभिः। या॒मि
म॒यूर॑रोमभिः। मा मा केचि॑न्निये॒मुरि॑न्न पा॒शिनः॑। नि॒ध॒न्वे॒व तां॑ (२) इ॒मि। अ॒णुभि॑श्च
म॑हद्भि॒श्च॥५७॥

नि॒धृ॒ष्वैर॑स॒मायु॑तैः। का॒लैर्ह॑रि॒त्वंमा॑प॒न्नैः। इ॒न्द्राऽऽया॑हि स॒हस्र॑युक्।
अ॒ग्निर्वि॒भ्राष्टि॑वस॒नः। वा॒युः श्वे॒ता॒सि॒क॒द्रु॒कः। सं॒व॒ध॒स॒रो वि॑षु॒वर्णैः॑। नि॒त्या॒स्तेऽनु॑चरा॒स्त॒व
सु॒ब्र॒ह्म॒ण्योः सु॒ब्र॒ह्म॒ण्योः सु॒ब्र॒ह्म॒ण्योम्। इ॒न्द्राऽऽग॑च्छ ह॒रि॒व आ॑गच्छ मे॒धाति॑थेः।
मे॒ष वृ॑षण॒श्वस्य॑ मे॒ने॥५८॥

गौरावस्कन्दिब्रह्मल्याधै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमब्रुवाण। अरुणाश्वा
इहागताः। वसंवः पृथिविक्षितः। अष्टौदिग्वासंसोऽग्नयः। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते।
ताम्राश्वास्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः खाद्यदतः। इतो रुद्राः
पराङ्गताः॥५१॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च। विश्वरूपैरिहाऽऽजताम्।
रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषां इति तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च।
कालावयवानामितः प्रतीज्या। वासात्यां इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं
करोतीति। वासिष्ठो रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेवं विद्युदिति।
ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण
उपस्तरणमसि॥६०॥

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑लीमि॒मां म॑हीम्। अ॒हं वे॒द् न मे॑ मृत्युः। न
चा॒मृत्यु॑र॒द्याऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑न्य॒ष्टपु॑त्रम्। अ॒ष्टप॑दि॒दम॑न्तरिक्षम्। अ॒हं वे॒द् न मे॑
मृत्युः। न चा॒मृत्यु॑र॒द्याऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑लीम॒मूं दि॒वम्॥६१॥

अ॒हं वे॒द् न मे॑ मृत्युः। न चा॒मृत्यु॑र॒द्याऽऽह॑रत्। सु॒त्रामा॑णं म॒हीम् पु।
अ॒दि॒तिर्द्यौ॑र॒दि॒तिर॑न्तरिक्षम्। अ॒दि॒तिर्मा॑ता स पि॒ता स पु॑त्रः। वि॒श्वे दे॒वा अ॒दि॒तिः
प॒ञ्चज॑नाः। अ॒दि॒तिर्जा॑तम॒दि॒तिर्जा॑ने॒त्वम्। अ॒ष्टौ पु॑त्रा॒सो अ॒दि॒तेः। ये जा॑तास्त॒न्वः
प॒रि॑। दे॒वां (२) उ॒प॒प्रे॒थ्स॑समिः॥६२॥

प॒रा मा॒र्ताण्ड॑मास्यत्। स॒समिः॑ पु॒त्रैर॑दि॒तिः। उ॒प॒प्रे॒त्पू॒र्व्यं यु॑गम्। प्र॒जायै॑ मृत्यवे
तत्। प॒रा मा॒र्ताण्ड॑माभ॒र॒दि॒ति॑। ता॒ननु॑क॒मिष्या॑मः। मि॒त्रश्च॑ वरुणश्च। धा॒ता चा॒र्य॒मा
चा॑। अ॒श॒श्च भ॑गश्च। इन्द्रश्च वि॒वस्वा॑श्चेत्येते। हि॒र॒ण्य॒गर्भो॑ ह॒सः शु॑चि॒षत्।
ब्र॒ह्मज॑ज्ञानं तदि॒त्य॒दमि॑ति॒। गर्भः॑ प्रा॒जाप॑त्यः। अथ॒ पुरु॑षः स॒प्त पुरु॑षः॥६३॥

[य॒था॒स्था॒नं ग॑र्भि॒ण्यः]

योऽसौ तपन्नृदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायोदेति। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायोदेगाः। असौ योऽस्तमेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायाऽस्तमेति। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायाऽस्तङ्गाः। असौ य आपूर्यति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरापूर्यति॥६४॥

मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरापूरिष्ठाः। असौ योऽपृक्षीयति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरपृक्षीयति। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपृक्षेष्ठाः। अमूनि नक्षत्राणि। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पन्ति चोऽभ्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृपत् मोऽभ्सृपत्॥६५॥

इमे मासांश्चार्धमासाश्च। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पन्ति चोऽभ्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृपत् मोऽभ्सृपत्। इम ऋतवः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पन्ति चोऽभ्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा

ममं प्राणैरपंप्रसृपत् मोश्मृपत। अयं संवश्मरः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोश्मर्पति च॥६६॥

मा मै प्रजाया मा पंशूनाम्। मा ममं प्राणैरपंप्रसृप मोश्मृप। इदमहः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोश्मर्पति च। मा मै प्रजाया मा पंशूनाम्। मा ममं प्राणैरपंप्रसृप मोश्मृप। इयं रात्रिः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोश्मर्पति च। मा मै प्रजाया मा पंशूनाम्। मा ममं प्राणैरपंप्रसृप मोश्मृप। ॐ भूर्भुवः स्वः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथुनं रोद्धम्॥६७॥

—[१४]

अथाऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। आदित्यानामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। सतां सत्यानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। अभिधून्वतामभिध्रताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि।

ऋभूणामादित्यानां१ स्थाने स्वतेजंसा भानि। विशेषां२ देवानाम्। आदित्यानां१ स्थाने स्वतेजंसा भानि। संवत्सरस्य सुवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं१ रीद्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। आजस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुनं१ रीद्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रआजमानानां१ रुद्राणां१ स्थाने स्वतेजंसा भानि। व्यवदातानां१ रुद्राणां१ स्थाने स्वतेजंसा भानि। वासुकिवैद्यतानां१ रुद्राणां१ स्थाने स्वतेजंसा भानि। रजतानां१ रुद्राणां१ स्थाने

स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो

मिथुनं मा नो मिथुनं* रीद्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वादिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस उददिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथुनं* रीद्वम्॥७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पो नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पो नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ यस्मिन्भ्सस वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥७३॥

[११]

इन्द्रयोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः पितृभिर्दीक्षिणत
उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत
उपदधताम्। त्वष्टा वो रूपाेरुपरिष्टादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः
सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमां दिक्षु। नक्षत्राणि
स्वलोकै। एवा ह्येव। एवा ह्यग्ने। एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्।
एवा हि देवाः॥७४॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्माद्स्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह
संश्वस्करर्द्धिया। वाय्वश्वां रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्भुहः। देवीर्भुवनसूवरीः।
पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाग्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः॥७५॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। अपाश्रुणिमपा रक्षः। अपाश्रुणि-

मपा रघम्। अपा॑ध्रामप॑चावर्तिम्। अप॑देवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताः३क्ष। भुवं
देवसू॑वरीः। आ॒दि॒त्यान॑दिति देवीम्। योनि॑नोर्ध्वमुदी॑षत॥७६॥

भद्रं कर्णे॑भिः शृणु॒यामं देवाः। भद्रं प॑श्येमाक्ष॑भिर्यज॑त्राः। स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवा३
संस्तु॑न्मिः। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं यदायुः। स्व॑स्ति न इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॑स्ति नः
पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॑स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अ॒रिष्ट॑नेमिः। स्व॑स्ति नो बृ॒हस्प॑तिर्दधातु।
के॒तवो अरु॑णासश्च। ऋष॑यो वा॒तर॑श॒नाः। प्र॒तिष्ठा३ श॒तधा॑ हि। स॒माहि॑तासो
सह॒स्रा॒याय॑सम्। शि॒वा नः श॑न्त॒मा भव॑न्तु। दि॒व्या आप॑ ओष॑धयः। सु॒मु॒ढीका
सर॑स्वति। मा ते व्यो॑म स॒न्दशि॑॥७७॥

[२१]

योऽपां पु॒ष्पं वे॑दं। पु॒ष्पवान् प्र॒जावा॑न् पशु॑मान् भ॑वति। च॒न्द्रमा॒ वा अपां पु॒ष्पम्।
पु॒ष्पवान् प्र॒जावा॑न् पशु॑मान् भ॑वति। य ए॒वं वे॑दं। योऽपामा॒यत॑नं वे॑दं। आ॒यत॑नवान्
भवति। अ॒ग्निर्वा अपा॑मा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। योऽग्ने॒राय॑त॑नं वे॑दं॥७८॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्रेषायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। वायुर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो वायोऽायतनं वेद। आयतनवान् भवति॥७९॥

आपो वै वायोऽायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽमुष्य तपत आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत आयतनम्॥८०॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति॥८१॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥८२॥

योऽपामायतनं वेदं। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्।
आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्याऽऽयतनं वेदं। आयतनवान् भवति। आपो
वै पर्जन्यस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेदं। योऽपामायतनं
वेदं॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः
संवत्सरस्याऽऽयतनं वेदं। आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्याऽऽयतनम्।
आयतनवान् भवति। य एवं वेदं। योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां वेदं। प्रत्येव
तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अप्सु प्रतिष्ठिताः। तद्देवाऽभ्यनूक्ताः। अपा १ रसमुदय १ सन्न।
सूर्ये शुक्र १ समानृतम्। अपा १ रसस्य यो रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे
वै लोका अपा १ रसः। तेऽमुष्मिन्नादित्ये समानृताः। जानुदधीमुत्तरवेदीं खात्वा।
अपां पूरयित्वा गुल्फदधम्॥८५॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सङ्स्तीर्य। तस्मिन्विहायसे। अग्निं
प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते।
साप्रणीतेऽयमपसु ह्ययं चीयते। असौ भुवनेष्वनाहिताग्निरेताः। तमभित एता
अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु॥ ८६॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः शण्डिलाः। कमग्निं
चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवध्मरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं
चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥ ८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। चातुरहोत्रियमग्निं
चिन्वानः। ब्रह्मं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण।
कमग्निं चिनुते। उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥ ८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। य
एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती। तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेदं। मिथूनवान्मवति।

आपो वा अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्मवति। य एवं वेद॥८९॥

[३२]

आपो वा इदमांसश्मलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपूर्णं समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं सृजेष्यमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा वदति। तत्कर्मणा करोति। तद्देवाऽभ्यनूत्ता। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्यां कवयो मनीषेति। उपैन्नन्तदुपनमति। यत्कांमो भवति। य एवं वेद। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य यन्मांसमासीत्। ततोऽरुणाः केतवो वातरश्ना ऋषय उदतिष्ठन्॥९१॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये वालाः। ते वालखिल्याः। यो रसः। सोऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्। मम वैत्वङ्मांसम्। समभूत्॥९२॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्। स सहस्रशीर्षा-
पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। भूत्वोदतिष्ठत्। तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वः^१ समंभूः।
त्वमिदं पूर्वः कुरुष्वेति। स इत आदायाऽऽपः॥१३॥

अञ्जलिनां पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। ततं आदित्य उदतिष्ठत्। सा प्राची-
दिक्। अथारुणः केतुर्दक्षिणत उपादधात्। एवाह्यग्र इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्।
सा दक्षिणा दिक्। अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि वायो इति॥१४॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरन्तरत उपादधात्।
एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची दिक्। अथारुणः केतुर्मध्यं
उपादधात्। एवा हि पूषन्निति। ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो देवमनुष्याः पितरः।
गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा-
रक्षांसि पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुद्भ्यो हि ते समंभवन्।

तद्देवाऽभ्यनूक्ता॥१६॥

आपो ह यद्ब्रह्मतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना ज्ञनयन्तीः स्वयम्भुम्। तत
इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्भ्यो वा इदं समंभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म
स्वयम्भिवति। तस्मादिदं सर्वं शिथिलमिवाऽधुर्वमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव
तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तद्देवाऽभ्यनूक्ता॥१७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशंश्च। प्रजापतिः
प्रथमजा ऋतस्य। आत्मनाऽऽत्मानंमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमात्मा।
सर्वमवरुद्धं। तदेवानुप्राविशति। य एवं वेद॥१८॥

[२३]

चतुष्टय आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपां रूपाणि। मेघो विद्युत्।
स्तनयिबुर्वृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति वर्ष्मा गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति।
एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो

ब्रह्मवर्चसितरः॥११॥

कूष्मां गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तैजस्विनीरापः। तेजं एवास्यं दक्षिणतो दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्वावरा गृह्णाति। ताः पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्वावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति। वहन्तीगृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजंस्मा वा एता वहन्तीरिवोद्गतीरिव आकूजंतीरिव धावन्तीः। ओजं एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। पल्वल्या गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षुपदधाति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदवर्न्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो वातरश्ना ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदे॒षाऽ॒भ्य॒नू॒क्ता॑ । के॒तवो॑ अ॒रु॒णा॒स॒श्व । ऋ॒षयो॑ वा॒त॒र॒श्नाः । प्र॒ति॒ष्ठा॑ ५ श॒त॒धा॑ हि ।
स॒मा॒हि॒ता॒सो॒ स॒ह॒स्र॒धा॒य॒स॒मि॒ति॑ । श॒त॒श॒श्चै॒व स॒ह॒स्र॒श॒श्च॒ प्र॒ति॒ति॒ष्ठ॒ति॑ । य ए॒त॒म॒ग्निं॑
चि॒नु॒ते । य उ॒चै॒न॒मे॒वं वे॒द॥१०३॥

[२४]

जा॒नु॒द॒ग्नी॒मु॒त॒र॒वे॒दीं॑ ख्वा॒त्वा । अ॒पां पू॒र॒य॒ति॑ । अ॒पा ५ सं॒र्व॒त्वा॒य॑ । पु॒ष्क॒र॒पर्ण॑ ५
रु॒क्मं॑ पु॒रु॒ष॒मि॒त्यु॒प॒द॒धा॒ति॑ । त॒पो वै पु॒ष्क॒र॒पर्ण॑म् । स॒त्य ५ रु॒क्मः॑ । अ॒मृतं॑ पु॒रु॒षः ।
ए॒ता॒व॒द्वा वा॑ऽस्ति । या॒व॒दे॒तत् । या॒व॒दे॒वा॒स्ति॥१०४॥

तद॒व॒रु॒न्धे । कूर्म॑मु॒प॒द॒धा॒ति॑ । अ॒पा॒मे॒व मे॒ध॒म॒व॒रु॒न्धे । अथौ॑ स्व॒र्ग॒स्य॑ लो॒क॒स्य॒
स॒म॒ष्ट्यै । आ॒पं॒मा॒पा॒म॒पः॑ सर्वाः । अ॒स्मा॒द॒स्मा॒दि॒तो॒ऽमु॒तः । अ॒ग्नि॒र्वा॒यु॒श्च॒ सू॒र्य॒श्च । स॒ह
सं॒श्व॒स्कर॑र्द्धि॒या इ॒ति॑ । वा॒य॒व॒श्चां॑ र॒श्मि॒प॒त॒यः । लो॒कं पू॒ण॒च्छि॒द्रं पू॒ण॥१०५॥

या॒स्ति॒स्रः॑ प॒र॒म॒जाः । इ॒न्द्र॒यो॒षा वो॒ व॒सु॑भि॒रे॒वा॒ह्ये॒वे॒ति॑ । प॒ञ्च॒चि॒त॒य॒ उप॑द॒धा॒ति॑ ।
पा॒ङ्क्तो॑ऽग्निः । या॒वा॒ने॒वा॒ग्निः । तं चि॑नु॒ते । लो॒कं पू॒ण॒या द्वि॒ती॒या॒मु॒प॒द॒धा॒ति॑ । प॒ञ्च॑ प॒दा वै

विराट्। तस्या वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः। पुरोरजाः पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अभीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञकतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं चिनुते॥१०७॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसूजमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥१०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः। वृषाणौ सः स्फालयेत्। हन्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः।

सोत्तरवेदिषु क्रतुषु चिन्वीत। उत्तरवेद्यां ह्यग्निश्चीयते। प्रजाकामश्चिन्वीत॥१०९॥
 प्राजापत्या वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति। य एवं वेद।
 पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं
 चिनुते। पशुमान् भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति। य एवं वेद।
 आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्। भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति।
 अभिचरंश्चिन्वीत। वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भातृष्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो यशस्कामः।
 ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा वांऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति।
 तदवरुन्धे। तस्यैतद्धतम्। वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्थानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं कुर्यात्। न
 निर्वीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनीतिदाहाय। न

पुष्कर॒पर्णा॒नि हि॒र॒ण्यं वा॒ऽधि॒ति॒ष्ठेत्॑ । ए॒तस्या॒ग्नेर॒न॒भ्या॒रोहा॒य । न कूर्म॒स्याश्री॒यात् ।
नो॒दक॒स्या॒धातु॑का॒न्येन॑मो॒दका॒नि भव॑न्ति । अ॒धातु॑का॒ आपः॑ । य ए॒तम॒ग्निं चि॑नुते ।
य उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑ ॥ ११३ ॥

[२६]

इ॒मानु॑कं भु॒वना॒ सी॒षधे॑म । इ॒न्द्रश्च॒ वि॒श्वे च॒ दे॒वाः । य॒ज्ञं च॑ न॒स्त॒न्वं च॑ प्र॒जां च॑ ।
आ॒दि॒त्यैरि॒न्द्रः स॒ह सी॒षधा॑तु । आ॒दि॒त्यैरि॒न्द्रः स॒ग॒णो म॒रुद्भिः॑ । अ॒स्माकं॑ भू॒त्ववि॒ता
त॒नुना॑म् । आ॒प्त॒व॒स्व प्र॒प्त॒व॒स्व । आ॒ण्डी॒भ॒व॒ज॒ मा मू॒हुः । सु॒खादी॑न्दुःख॒नि॒धना॑म् ।
प्र॒ति॒मु॒ञ्च॒स्व स्वां॑ पु॒रम् ॥ ११४ ॥

मरी॑चयः स्वायम्भु॒वाः । ये शं॒रीरा॒ण्यक॑ल्पयन् । ते ते दे॒हं क॑ल्पयन्तु । मा च
ते ख्या॑स्मं ती॒रिष॑त् । उ॒त्ति॒ष्ठ॒त् मा स्व॑स । अ॒ग्निमि॑च्छ॒ध्वं भा॑रताः । राज्ञः सोम॑स्य
तृ॒सासः॑ । सूर्ये॑ण स॒युजो॑षसः । यु॒वां सु॒वासाः॑ । अ॒ष्टाच॑क्रा न॒व॒द्वारा॑ ॥ ११५ ॥

दे॒वानां॑ पू॒रयो॑ध्या । तस्या॑ हि॒र॒ण्यम॑यः को॒शः । स्व॒र्गो लो॒को ज्योति॑षाऽऽवृ॑तः ।

यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतेनाऽऽवृतां पुरीम्। तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः
कीर्तिं प्रजां ददुः। विभ्राजमानां हरेणीम्। यशसां सम्पूरीवताम्। पुरं हिरण्यमीं
ब्रह्मा॥११६॥

विवेशांऽपराजिता। पराङ्गत्यज्यामयी। पराङ्गत्यनाशकी। इह चांमुत्र चान्वेति।
विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं च
क्रियते। अभिस्तदनुवेधति। अश्रुतांसः श्रुतासश्च॥११७॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापेक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च ये विदुः। सिकता
इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः। अस्माल्लोकादमुष्माञ्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः।
अपेतं वीतं वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरुद्भिरक्त-
भिर्व्यक्तम्॥११८॥

यमो दंदात्ववसानमस्मै। नृमुणन्तु नृपाल्वर्यः। अकृष्टा ये च कृष्टजाः। कुमारीषु
कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः। रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गारेषु च ये हुताः।

उभया^१न् पुत्रपौत्रकान्। युवेऽहं यमराजगान्। शतमिन्नु शरदः॥१११॥

अदो यद्वहं विलबम्। पितृणां च यमस्य च। वरुणस्याश्विनोऽग्नेः। मरुता^२ च विहायस्मान्। कामप्रयवणं मे अस्तु। स ह्येवास्मिं सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो धनम्। पुत्रानापो देवीरिहाऽऽहित॥१२०॥

[२७]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतो निरृति^३ हंशः। परिबाध^४ श्वेतकुक्षम्। निजङ्घ^५ शबलोदरम्। स तान् वाच्यायया सह। अग्ने नाशय सन्दशः। ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च दीधिरे। रथेन किं^६शुकावता। अग्ने नाशय सन्दशः॥१२१॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगायत। दिवस्पुत्राय मीढुषे^७। स नो यवसमिच्छतु। इदं वचः पर्जन्याय स्वराजो^८। हृदो अस्वन्तरन्तद्युयोत। मयोभूर्वातो विश्वकृष्टयः सन्वस्मे।

सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः। यो गर्भमोषधीनाम्। गवाँ कृणोत्वर्वताम्। पर्जन्यः
पुरुषीणाम्॥१२२॥

[२१]

पुनर्मामैत्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्भगः। पुनर्ब्राह्मणमैतु मा। पुनर्द्रविणमैतु
मा। यन्मेऽद्य रेतः पृथिवीमस्कान्। यदोषधीरप्यसंरुद्धापाः। इदं तत्पुनराददे।
दीर्घायुत्वाय वर्चसे। यन्मे रेतः प्रसिच्यते। यन्म आजायते पुनः। तेन माममृतं
कुरु। तेन सुप्रजसं कुरु॥१२३॥

[३०]

अद्व्यस्तिरोऽथाऽजायत। तवं वैश्रवणः संदा। तिर्येऽधेहि सपत्नान्नः। ये
अपोऽश्नन्ति केचन। त्वाष्ट्रीं मायां वैश्रवणः। रथं सहस्रवन्धुरम्। पुरुश्चक्रं
सहस्राश्वम्। आस्थाययाहि नो बलिम्। यस्मै भूतानि बलिमावहन्ति। धनं गावो
हस्ति हिरण्यमश्वान्॥१२४॥

अस्मां सुमत्तौ यज्ञियस्य। श्रियं बिभ्रतोऽन्नमुखीं विराजम्। सुदर्शने च
कौश्वे च। मैनागे च महागिरौ। शतद्वाद्वारगमन्ता। सुहृदयं नगरं तव। इति
मन्त्राः। कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बलिः हरेत्। हिरण्यनाभये वितुदये कौबेरायायं
बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिः हत्वोपतिष्ठेत्। क्षत्रं क्षत्रं वैश्ववृणः।
ब्राह्मणं वयुः स्मः। नमस्ते अस्तु मा मां हिः सीः। अस्मात्प्रविश्यान्नमद्भीति। अथ
तमग्निमादधीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत्। तिरोऽधा भूः। तिरोऽधा भुवः॥१२६॥
तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्ये सीदेति। अथ
तमग्निमिन्धीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत्। तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा भुवः
स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले
सर्वा आहुतीरहुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत्। परं सुप्तजनद्वेपि। मास्म

प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यान्निदमजानताम्।
सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्ते विधातुको भ्राता। ममान्तरहृदये श्रितः॥१२८॥

तस्मां इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवंधीत्। मयि स्वाहा।
राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने। नमो वयं वैश्वणाय कुर्महे। स मे
कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्वणो ददातु। कुबेराय वैश्वणाय।
महाराजाय नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरश्नाः। प्रतिष्ठां शतधां हि।
समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप् ओषधयः।
सुमुडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥१२९॥

[३१]

संवध्स्वरमेतद्वृतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः संमासेन। तस्मिन्त्रियमविशेषाः।
त्रिषवणमुदकोपस्पर्शा। चतुर्थकालपानंभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्रीयात्।
औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं परिचरेत्। पुनर्ममैत्विन्द्रियमित्येतेनऽनुवाकेन।

उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

अंसश्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणाचारुणायेति व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्रीभिरुदकं संस्मृष्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा नः शान्तमेत्योषधीरालुमसुमृडीकेति भूमिम्। एवमंपवर्गो धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासंश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति वा। एवं स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयामं देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसंस्तुभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते कंगेमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां वयः॥ स्वर्गं लोकमैष्यामो वयमैष्याम इति तेऽसुराः सन्नह्य सहस्रैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा अमुह्यःस्ते न प्राजानःस्ते परांऽभवन्ते न स्वर्गं लोकमायन् प्रसृतो वै यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन्न प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै यज्ञोपवीतिनो यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते यजत एव ततस्माद्यज्ञोपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यजत वा यज्ञस्य प्रसृत्या अजिनं वासो वा दक्षिणत उंपवीय दक्षिणं बाहुमुद्धरेत्ऽव धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं प्राचीनावीतः५ संवीतं मानुषम्॥१॥

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान् प्रजापतिर्वरेणोपामञ्जयत
 तानि वरमवृणीताऽऽदित्यो नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति
 तस्मादुत्तिष्ठन्तः ह वा तानि रक्षांस्यदित्यं योधयन्ति यावदस्तमन्वगात्तानि
 ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रियाऽभिमञ्जितेनाम्भसा शाम्यन्ति तद् ह वा एते
 ब्रह्मवादिनः पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां गायत्रियाऽभिमञ्जिता आप ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति
 ता एता आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षांसि मन्देहारणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं
 प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानमवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं यन्तम् आदित्यमभिव्यायन् कुर्वन्
 ब्राह्मणो विद्वान्भस्वलं भद्रमश्नुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति य
 एवं वेद॥२॥

[२]

यदैवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चतर्तस्यर्तेन
 मामित। देवां जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृतमूदिम। तस्मान्न इह मुञ्चत विश्वे देवाः
 सजोषंसः। ऋतेन द्यावापृथिवी ऋतेन त्वं सरस्वति। कृतान्नः पाह्येनसो यत्किं

चानृतमुदिम। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः। ते नो मुञ्चन्त्वेनसो
यदन्यकृतमारिम। सजातशः सादृत जामिशः साध्यायसः शः सादृत वा
कनीयसः। अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात् त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि॥३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवद्वाः शिशैर्यदनृतं चकृमा वयम्।
अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु चकृम यानि दुष्कृता। येन त्रितो
अर्णवान्निर्बभूव येन सूर्यं तमसो निर्मुमोच। येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं
ज्योतिषा ज्योतिरानशान आक्षि। यत्कुसीदमप्रतीतं मयेह येन यमस्य निधिना
चरामि। एतत्तदग्ने अनृणो भवामि जीवन्नेव प्रति ततै दधामि। यन्मयि माता
यदां पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसातिक्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता यदापं इमं
मे वरुण तत्त्वां यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने त्वमग्ने अयासि॥४॥

[३]

यददीव्यवृणामहं बभूवादिश्वसन्वा सञ्जगर् जनैभ्यः। अग्निर्मा तस्मादिन्द्रश्च
संविदानौ प्रमुञ्चताम्। यद्धस्ताभ्यां चकर किल्बिषाण्यक्षाणां वशुमुपजिघ्रमानः।

उग्रं पश्या च राष्ट्रभृच्च तान्यप्सुरसावनुदत्तामृणानि। उग्रं पश्ये राष्ट्रभृत्किंविषाणि
यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत्। नेत्रं ऋणानृणव इध्ममानो यमस्य लोके अधिरङ्गुराय। अव
ते हेळ उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वां यामि त्वं नो अग्रे स त्वं नो अग्रे। सङ्कुसुको
विकुसुको निर्ऋथो यश्च निस्वनः। तेऽ(१)स्मद्याक्ष्ममनांगसो दूरादूरमचीचतम्।
निर्यक्ष्ममचीचते कृत्यां निर्ऋतिं च। तेन योऽ(१)स्मश्वमृच्छातै तमस्मै
प्रसुवामसि। दुःशः५सानुशः५सान्या५घणेनानुघणेनं च। तेनान्योऽ(१)स्मश्वमृच्छातै
तमस्मै प्रसुवामसि। सं वर्चसा पयसा सन्तनुरिगन्महि मनसा सः५ शिवेन।
त्वष्टा नो अत्र विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो(१) यदिलिष्टम्॥५॥

[४]

आयुष्टे विश्वतो दधद्यमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण आयाति परायक्ष्मः५ सुवामि
ते। आयुर्दा अग्रे हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरधि। घृतं पीत्वा मधु चारु
गव्यं पितेवं पुत्रमभिरक्षतादिमम्। इममग्रे आयुषे वर्चसे कृधि तिग्ममोजो वरुण

सः शिशायि। मातेवा॑स्मा अ॒दि॒ते शर्म॑ यच्छु॒ विश्वे॑ दे॒वा ज॑रद॒ष्टिर्यथा॑ऽस॒त्। अ॒ग्न॒ आयू॑र॒षि प॑व॒स् आ सु॒वोर्ज॑मिषं च नः। आ॒रे बा॑ध॒स्व दू॑च्छु॒नाम्। अ॒ग्ने प॑व॒स्व स्व॑पां अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॑द्र॒यि म॑यि पोष॑म्॥६॥

अ॒ग्नि॒र॒ऋषिः प॑व॒मानः॑ पा॒ञ्च॒ज॒न्यः पु॒रोहि॑तः। त॒र्मी॑म॒हे म॒हा॒ग॒य॒म्। अ॒ग्ने जा॒ता॒न्प्र॑णु॒दा नः॑ स॒प॒ला॒न्प्रत्य॑जा॒ताञ्जा॑तवे॒दो नु॑द॒स्व। अ॒स्मे दी॑दि॒हि सु॒म॒ना अ॒हे॒ळ॒च्छ॒र्म॒न्ते स्या॑म त्रि॒व॒रू॒थ उ॒द्भौ। स॒ह॑सा जा॒ता॒न्प्र॑णु॒दा नः॑ स॒प॒ला॒न्प्रत्य॑जा॒ताञ्जा॑तवे॒दो नु॑द॒स्व। अ॒धि नो ब्रू॑हि सु॒म॒न॒स्य॑मा॒नो व॒यः स्या॑म प्र॒णु॒दा नः॑ स॒प॒लान्। अ॒ग्ने यो नो॑ऽभि॒तो ज॒नो वृ॑को वा॒रो जि॑था॒स॒ति। ता॑र॒स्व वृ॑त्र॒हं ज॒हि व॒स्व॒स्मभ्य॑मा॒भ॒र। अ॒ग्ने यो नो॑ऽभि॒दा॒स॒ति स॒मानो॑ य॒श्च नि॑ष्ट॒यः। तं व॒यः स॒मिधं॑ कृ॒त्वा तु॒भ्य॑म॒ग्नेऽपि॑ द॒ध॒म॒सि॥७॥

यो नः॑ श॒पा॒द॒श॑प॒तो य॒श्च नः॑ श॒प॒तः श॒पा॒त्। उ॒षाश्च॑ त॒स्मै नि॒मृ॒क्त्त॒ सर्वं॑ पा॒प॒ स॒मू॒ह॒ता॒म्। यो नः॑ स॒प॒लो यो र॒णो म॒र्तो॑ऽभि॒दा॒स॒ति दे॒वाः। इ॒ध॒म॒स्ये॑व प्र॒क्षाय॑तो

मा तस्योच्छेषि किं चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्टि यश्च माम्।
सर्वांस्तानग्रे सन्दह याश्चाहं द्वेष्टि ये च माम्। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो
द्वेषते जनः। निन्दाद्यो अस्मान्दिप्साच्च सर्वांस्तान्मष्मषा कुरु। सःशितं मे
ब्रह्म सःशितं वीर्या(?)म्बलम्। सःशितं क्षत्रं मे जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः।
उदेषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि स्वा(?)म्
अहम्। पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः प्राणः पुनराकृतं
म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्। वैश्वानरो मेऽदब्धस्तनूपा अवबाधतां
दुरितानि विश्वा॥८॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणः सङ्गरो देवतांसु। स एतान्पाशान् प्रमुचन्
प्रवेद स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्। वैश्वानरः पवंयान्नः पवित्रैर्यश्मङ्गरमभिवाम्याशा
अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तश्मुवामि। अमी ये सुभगो दिवि
विवृतौ नाम तारके। प्रेहामृतस्य यच्छतामेतद्वद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष

लो॒का॒न्कृ॒धि ब॒न्धा॒न्मु॒ञ्चा॒सि बद्ध॑कम्। यो॒नैरि॒व प्र॒च्यु॒तो गर्भः॑ सर्वा॒न् प॒थो अ॑नु॒ष्व।
स प्र॑जान॒भ्रा॒तिगृ॒णीत॑ वि॒द्वान्प्र॒जाप॑तिः प्रथ॒म॒जा ऋ॑तस्य। अ॒स्माभि॑र्द॒त्तं ज॒रसः॑
प॒रस्ता॑दिच्छि॒न्नं त॒न्तु॒मनु॑सञ्चरे॒म॥१॥

त॒तं त॒न्तु॒मन्वे॒के अनु॑ सञ्चर॒न्ति येषां॑ द॒त्तं पि॒त्र्यमा॑य॒नव॑त्। अब॒न्ध्वे॒के द॑द॒तः
प्र॒यच्छा॑दातुं चेच्छ॒क्रवा॑ः सः स्व॒र्गं प॑षाम्। आ॒र॒भे॒थाम॑नु स॒र॒भे॒थाः स॒मानं॑
प॒न्था॑मवथो घृ॒तेन॑। य॒द्वा "पूर्तं॑ परि॒विष्टं॑ य॒द्गौ तस्मै॑ गोत्रा॒येह॑ जा॒याप॑ती
स॒र॒भे॒थाम्। य॒द॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॑त द्वां य॒न्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॑ः सि॒म।
अ॒ग्नि॒र्मा तस्मा॑दे॒नसो॑ गा॒र्हप॑त्य उ॒त्रो नेष॑दुरि॒ता या॒नि च॑कृ॒म। भूमि॑र्मा॒ताऽदि॑ति॒र्नो
ज॒नित्रं॑ भ्रा॒ताऽन्तरि॑क्ष॒मभि॑श॒स्त ए॒नः। द्यौर्नः॑ पि॒ता पि॑तृयाच्छं भ॒वासि॑ जा॒मि
मि॒त्वा मा वि॑वि॒ध्मि लो॒कात्। यत्रं॑ सु॒हा॒र्दः सु॒कृ॒तो म॑द॒न्ते वि॒हाय॑ रोगं
त॒न्वा(१) ॥ स्वा॒या॒म्। अ॒श्लो॒णाङ्गैर॑हु॒ताः स्व॒र्गो तत्रं॑ प॒श्येम॑ पि॒तरं॑ च पु॒त्रम्।
य॒द॒न्नम॑ध्य॒नृते॑न दे॒वा दा॑स्य॒न्नदा॑स्य॒न्नत॑ वां क॒रि॒ष्यन्। य॒दे॒वानां॑ चक्षु॒ष्या॒गो अ॑स्ति

यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यदन्नमक्षि बहुधा विरूपं वासो हिरण्यमुत गामजामविम्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यन्मया मनसा वाचा कृतमेनः कदाचन। सर्वस्मात्तस्मान्मोळितो मोञ्चि त्वं हि वेत्थ यथातथम्॥१०॥

[६]

वातरशना ह वा ऋषयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्धिनो बभूवुस्तानृषयोऽर्थमायुस्ते निलायमचरुस्तेऽनुप्रविशुः कूश्माण्डानि ताःस्तेष्वन्वविन्दच्छ्रयां च तपसा च तानृषयोऽब्रुवन्कथा निलायं चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो वोऽस्तु भगवन्तोऽस्मिन्धाभि केन वः सपर्यामेति तानृषयोऽब्रुवन्प्रवित्रं नो ब्रूत येनारेपसः स्यामोति त एतानि सूक्तान्यपश्यन् यद्देवा देवहेळन् यददीव्यदृणमहं बभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं जुहुत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इत्युपतिष्ठत यदर्वाचीनमेनो भूणहत्यायास्तस्मान्मोक्ष्यध्व इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसो-

ऽभवन्कर्मदिष्वेतैर्जुहुयात्पूतो देवलोकान्ध्रमंश्रुते ॥ ११ ॥

[७]

कृश्माण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रूणहैवमेव
 भवति योऽयोनौ रतः सिञ्चति यदवर्वाचीनमेनो भ्रूणहृत्यायास्तस्मान्मुच्यते
 यावदेनो दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः संतति जुहोति संवत्सरं दीक्षितो
 भवति संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं दीक्षितो भवति यो मासः
 स संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विंशतिः रात्रौर्दीक्षितो
 भवति चतुर्विंशतिरर्थमासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश
 रात्रौर्दीक्षितो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
 षड्रात्रौर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
 तिस्रो रात्रौर्दीक्षितो भवति त्रिपदां गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते
 न मांसमंश्रीयान्न ज्ञियमुपैयान्नोपर्यासीत् जुगुप्सेतानृतात्पयो ब्राह्मणस्य

व्रतं यवाणू राजन्यस्यामिक्षा वैश्यस्याथो सौम्येष्वध्वर एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि
मन्येतोपदस्यामीत्योदनं धानाः सक्तुं घृतामित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय ॥ १२ ॥

[८]

अजान् ह वै पृथीः स्तपस्यमानान् ब्रह्मं स्वयम्बन्धानं र्षत ऋषयोऽभवन्तदधीणा
तां देवतामुपातिष्ठन्त यज्ञकांमास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त
यदृचोऽध्यगीषत ताः पयंआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूर्षि घृताहुतयो
यश्वसामानि सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतयो यद्वाह्मणानीतिहासान्
पुराणानि कल्पान्नाथां नाराश्सीर्मदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः क्षुधं पाप्मानम-
पाश्चन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः सायुज्यमृषयोऽगच्छन् ॥ १३ ॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः संतति प्रतायन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते देवयज्ञः
पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यदग्नौ जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः

सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा करोत्यप्यपस्तपितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिः
हरति तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्बाह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते
यश्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्युचं यजुः सामं वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यद्वचोऽधीते
पयंसः कूल्यां अस्य पितृभ्यस्वधा अभिवहन्ति यद्यजुंषि घृतस्य कूल्या
यश्सामानि सोमं एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो मयोः कूल्या यद्बाह्मणानीतिहासान्
पुराणानि कल्पान्नाथां नाराशःसीर्मदंसः कूल्यां अस्य पितृभ्यस्वधा अभिवहन्ति
यद्वचोऽधीते पयंआहुतिभिरेव तद्देवाःस्तर्पयति यद्यजुंषि घृताहुतिभिर्यश्सामानि
सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतिभिर्यद्बाह्मणानीतिहासान् पुराणानि
कल्पान्नाथां नाराशःसीर्मददाहुतिभिरेव तद्देवाःस्तर्पयति त एनं तूसा आयुषा
तेजंसा वर्चसा श्रिया यशंसा ब्रह्मवर्चसेनात्राद्येन च तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादद्यदिर्दश उदीच्यां प्रागुदीच्यां

वोदितं आदित्ये दक्षिणत उपवीर्योपविश्य हस्तावबनिज्य त्रिराचांमेद्भिः परिमुज्य
 सकृदुपस्पृश्य शिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य यन्निराचामति तेन ऋचः
 प्रीणाति यद्भिः परिमुजति तेन यजूंषि यश्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यश्सव्यं
 पाणिं पादौ प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभते तेनाथर्वाङ्गिरसो
 ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्नाथां नाराशुंसिः प्रीणाति दर्माणां
 महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा प्राङासीनः स्वाध्यायमधीयीतापां वा एष ओषधीनां
 रसो यद्दर्भाः सरसमेव ब्रह्मं कुरुते दक्षिणोत्तरौ पाणी पादौ कृत्वा सपुवित्रावोमिति
 प्रतिपद्यत एतद्वै यजुंश्रयीं विद्यां प्रत्येषा वागेतत्परममक्षरं तदेतदद्याऽभ्युक्तमृचो
 अक्षरं परमे व्योमन् यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुर्यस्तत्र वेद किमुवा करिष्यति
 य इताद्विदुस्त इमे समासत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः स्वरित्याहृतद्वै वाचः सत्यं
 यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्ताथ सावित्रीं गांयत्रीं त्रिरन्वाह पृच्छोऽर्धर्चशोऽनवानं
 संविता श्रियः प्रसविता श्रियमेवाऽऽप्रोत्यथो प्रज्ञातयैव प्रतिपदा छन्दांस्त्रि

प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत दिवा नक्तं वेति हं स्माऽऽह शौच आह्वेय
उतारण्येऽबलं उत वाचेत तिष्ठन्नृत ब्रजन्नृताऽऽसीन उत शयानोऽधीयीतैव
स्वाध्यायं तपस्वी पुण्यो भवति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे नमो
अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो
विष्णवे बृहते करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो यद्वाह्मणस्तस्मात्तरहि
तेऽक्षिणं तपति तद्देवाऽभ्युक्ता। चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य
वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगत्तस्तस्युषश्चेति
स वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक् सायमवभृथो नमो

ब्रह्मण इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप उपस्पृश्य गृह्णतीति ततो यत्किं च ददाति
सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निरवर्षः हविः स्तनयितुर्वर्षद्वारो
यदवस्फूर्जति सोऽनुवर्षद्वारो वायुरात्माऽमावास्यां स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे
वर्षति विद्योतमाने स्तनयत्यवस्फूर्जति पवमाने वायावमावास्यायां
स्वाध्यायमधीते तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं नाकः रोहत्युत्तमः
समानानां भवति यावन्तः ह वा इमां वितस्य पूर्णं ददश्चवर्गं लोकं जयति
तावन्तं लोकं जयति भूयाः सं चाक्षय्यं चापं पुनर्मृत्युं जयति ब्रह्मणः सायुज्यं
गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावन्ध्यायौ यदात्माऽभुचिर्यद्देशः समृद्धिर्देवतानि

य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते व्रजः^१स्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये^२ ग्रामे
 वा यावन्तरसः^३ स्वाध्यायमधीते सर्वा^४ल्लोकान्प्रयति सर्वा^५ल्लोकाननूणोऽनु-
 सञ्चरति तद्देषाभ्युक्ता। अनूणा अस्मिन्ननूणाः परस्मि^६स्त्वृतीये लोके अनूणाः
 स्याम। ये देवयानां उत पितृयाणाः सर्वान्पथो अनूणा आक्षीयेमेत्यग्निं
 वै जातं पाप्मा जग्राह तं देवा आहृतीभिः पाप्मानमपाध्नाहृतीनां
 यज्ञेन यज्ञस्य दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्य छन्दो^७भिश्छन्दसा^८
 स्वाध्यायेनापहतपाप्मा स्वाध्यायो देवपवित्रं वा एतत् योऽनू^९भृजत्यभांगो
 वाचि भवत्यभांगो नाके तद्देषाभ्युक्ता। यस्तित्याजं सखिविदः^{१०} सखायं न
 तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदी^{११} शृणोत्यलकः^{१२} शृणोति न हि प्रवेदं
 सुकृतस्य पन्थामिति तस्मा^{१३}ध्स्वाध्यायोऽध्येतव्यो यं यं क्रतुमधीते तेन तेनास्येष्टं
 भवत्यग्नेर्वायोरादित्यस्य सायुज्यं गच्छति तद्देषाभ्युक्ता। ये अर्वाङ्मुत वा पुराणे
 वेदं विद्वा^{१४}समभितो वदन्त्यादित्यमेव ते परैवदन्ति सर्वे अग्ने द्वितीयं तृतीयं च

ह॒स्मि॒मि॒ति॒ या॒व॒ती॒र्व॒ दे॒व॒ता॒स्ताः॒ सर्वा॑ वे॒द॒वि॒दि॑ ब्रा॒ह्म॒णे व॑स॒न्ति॒ तस्मा॑द्ब्रा॒ह्म॒णेभ्यो॑
वे॒द॒वि॒द्भ्यो॑ दि॒वे दि॒वे न॑म॒स्कु॒र्या॒न्ना॒क्षी॒लं की॑र्तये॒दे॒ता ए॒व दे॒वताः॑ प्री॒णा॒ति॥१९॥

[१५]

रि॒च्य॒त इ॒व वा॒ ए॒ष प्रे॒व रि॒च्य॒ते यो॒ या॒ज॒य॒ति॒ प्र॒ति वा॒ गृ॒ह्णा॒ति॒
या॒ज॒यि॒त्वा प्र॒ति॒गृ॒ह्य वा॒ऽऽन॑श्च॒ञ्चिः॒ स्वा॑ध्यायं वे॒द॒म॒धी॒यी॒त त्रि॒रात्रं॑ वा॒ सा॒वि॒त्री
गा॒य॒त्रीम॒न्वा॒तिरे॒च॒य॒ति॒ व॒रो द॒क्षि॒णा व॒रेणै॒व व॒रः॑ स्मृ॒णो॒त्यात्मा॑ हि व॒रः॥२०॥

[१६]

दु॒हे ह॒ वा ए॒ष छ॒न्दा॑स्सि॒ यो या॒ज॒य॒ति॒ स येन॑ य॒ज्ञ॒क्र॒तु॒नां या॒ज॒ये॒ध्मोऽर॑ण्यं
प्रे॒त्य शु॒चौ दे॒शे स्वा॑ध्या॒यमे॒वैन॑म॒धी॒य॒न्नासी॒त तस्या॑न॒शनं॑ दी॒क्षा स्था॒नमु॒प॒स॒द
आ॒स॒नः॑ सु॒त्या वा॒ग॒जु॒ह॒र्म॒नं उ॒प॒भृ॒क्षु॒ति॒र्धु॒वा प्रा॒णो ह॒विः॒ सा॒मा॒ध्व॒र्युः स वा॒ ए॒ष
य॒ज्ञः प्रा॒ण॒द॒क्षि॒णोऽन॑न्त॒दक्षि॒णः स॒मृ॒द्ध॒तरः॥२१॥

[१७]

कतिधावकीर्णो प्रविशति चतुर्थत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः प्राणैरिन्द्रं बलेन
 बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवतरेण सर्वेण तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदां चकार
 सुदेवः काश्यपो यो ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायां रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय
 द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि काम कामाय
 स्वाहा कामाभिर्द्भुग्योऽस्म्यभिर्द्भुग्योऽस्मि काम कामाय स्वाहेत्यमृतं वा
 आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्यते हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्मुग्निमभिमन्त्रयेत् सं
 मांऽऽसिश्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च
 बलेन चाऽऽयुष्मन्तं करोतु मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं प्रति
 बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरध्वर्वः सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत्
 त्रिषत्या हि देवा योऽपूत इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्यमभिमन्त्रयेत् पुनीत
 एवाऽऽत्मानमायुरेवाऽऽत्मन्यते वरो दक्षिणा वरैणैव वरः स्पृणोत्यात्मा हि
 वरः ॥ २२ ॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म प्रपद्ये ब्रह्मकोशं
 प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं
 प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा
 कश्यपस्य यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा विष्णुरहदयः
 संवत्सरः प्रजननमाश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य
 प्रथमं काण्डं तत् इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थः स वा एष दिव्यः शाक्रः
 विशुमारस्तः ह य एवं वेदापं पुनर्मृत्युं जयति जयति स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते
 नाप्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते नानपत्यः प्रमीयते लुब्धान्नो भवति ध्रुवस्त्वमासि
 ध्रुवस्य क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानाः श्रेष्ठोऽसि त्वां भूतान्युप
 पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः विशुकुमाराय नमः ॥ २३ ॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽधरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं जीवितं वर्धयन्ति नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते कंरोमि॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

ॐ तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः सुक्। चित्तमाज्यम्। वागवेदिः। आधीतं बर्हिः। केतो अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिरहोता। मन उपवक्ता। प्राणो हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। आऽस्मासु नृणान्धाध्रवाहा॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥ ————— [१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बहुस्पतिरुपवक्ता। वाचस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दशं॥ [२]

अग्निर्होता॥ अश्विना॑ऽध्वर्यु। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उ॑पव॒क्ता। सोमः सोम॑स्य
पुरो॒गाः। शुक्रः शुक्र॑स्य पुरो॒गाः। श्रा॒तास्त इन्द्र॑ सोमो॑। वाता॑पेर॒हवन्श्रुतः
स्वाहा॑॥ ३ ॥

अग्निर्होताऽष्टौ॥ [३]

सूर्य॑ ते चक्षुः। वातं प्रा॒णः। द्वां पृ॒ष्ठम्। अन्तरि॑क्षमा॒त्मा। अङ्गै॑र्यज्ञम्। पृथि॒वी
शरी॑रैः। वाचं॑स्पते॒ऽच्छिद्र॑या वा॒चा। अ॒च्छिद्र॑या जु॒ह्वा॑। दि॒वि दै॒वावृ॒ध॒ हो॒न्वा
मे॒रय॑स्व स्वाहा॑॥ ४ ॥

सूर्य॑ ते नव॑॥ [४]

महा॑ह॒विर॑होता॥ स॒त्यह॑विर॒ध्वर्युः। अच्यु॑तपाजा अ॒ग्नीत्। अच्यु॑तमना उप॒व॒क्ता।
अना॑धृष्यश्चा॒प्रतिधृष्य॑श्च य॒ज्ञस्या॑भि॒ग॒रौ। अया॑स्य उ॒द्गा॒ता। वाचं॑स्पते ह॒वि॒द्विधे
नाम॑न्। वि॒धेम॑ ते॒ नाम॑। वि॒धेस्त्वम॒स्माकं॑ नाम॑। वाच॑स्पतिः सोमं॑मपात्। मा
दैव्य॑स्तनु॒श्छेदि॑ मा म॒नुष्यः॑। नमो॑ दि॒वे। नमः॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑॥ ५ ॥

अपञ्चीणि च॥

[५]

वाग्धोता॑। दीक्षा पत्नी॑। वाताँऽध्वर्युः॑। आपोँऽभिगरः॑। मनोँ हविः॑। तपंसि जुहोमि॑। भूर्भुवः सुवः॑। ब्रह्मँ स्वयम्भु॑। ब्रह्मणे स्वयम्भुवे स्वाहा॑॥६॥

वाग्धोता नव॥

[६]

ब्राह्मण एक॑होता। स य॒ज्ञः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्मु॒ष्टिं य॒शः॑। य॒ज्ञश्च॑ मे भूयात्। अ॒ग्निर्द्वि॑होता। स भ॒र्ता। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्मु॒ष्टिं य॒शः॑। भ॒र्ता च॑ मे भूयात्। पृथि॒वी त्रि॑होता। स प्र॑तिष्ठा॥७॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्मु॒ष्टिं य॒शः॑। प्र॑तिष्ठा च॑ मे भूयात्। अ॒न्तरि॑क्षं चतु॒र॒होता॑। स वि॒ष्टाः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्मु॒ष्टिं य॒शः॑। वि॒ष्टाश्च॑ मे भूयात्। वा॒युः पञ्च॑होता। स प्राणः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्मु॒ष्टिं य॒शः॑। प्रा॒णश्च॑ मे भूयात्॥८॥

च॒न्द्रमाः षड्॑होता। स ऋतून्कल्पयति। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्मु॒ष्टिं य॒शः॑। ऋतव॑श्च मे कल्पन्ताम्। अन्न॑ स॒सहो॑ता। स प्रा॒णस्य॑ प्राणः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्मु॒ष्टिं य॒शः॑। प्रा॒णस्य॑ च मे प्रा॒णो भू॑यात्। द्यौर॒ष्ट॒होता॑। सो॒ऽन्ना॒धृष्यः॑॥९॥

स मे ददातु प्रजां पशून्मुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्। आदित्यो नवहोता।
स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पशून्मुष्टिं यशः। तेजस्वी च भूयासम्।
प्रजापतिर्दशहोता। स इदं सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पशून्मुष्टिं यशः। सर्वं च
मे भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥

[७]

अग्निर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्रं उक्थामदैः। मित्रावरुणावाशिषां।
अङ्गिरसो धिष्णिंयैरग्निभिः। मरुतः सदोहविर्धानाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीभिः।
ओषधयो बर्हिषां। अदितिर्वेद्यां। सोमो दीक्षया॥११॥

त्वष्टेभ्येनं। विष्णुर्यजेनं। वसंव आज्येन। आदित्या दक्षिणाभिः। विश्वे देवा
ऊर्जा। पूषा स्वंगाकारेण। बहस्पतिः पुरोधयां। प्रजापतिरुद्दीथेनं। अन्तरिक्षं
पुवित्रेण। वायुः पात्रैः। अहं श्रद्धयां॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥

[८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतैः। पत्न्यां पूष्णः। वागवायोः। दीक्षा सोमस्य।
पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्। आदित्यानां जगती।
विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः
प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो रोहिणी। ऋषीणामरन्धती। पर्जन्यस्य
विद्युत्। चतस्रो दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च।
त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्कं सूनृतां च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुपदिशः षट्॥

[१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि।
राजां त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमश्न्याम्। वयो
दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो
दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते।
 एषा ते काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय
 गाम्। वरुणायश्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या अश्वतरगर्द्भौ। हिमवतो
 हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सरस्यः स्रगलं करणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्।
 ब्रह्मण ओदनम्। समुद्रायार्पः॥१७॥

उत्तानायाङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः प्रलथा नाकमारुहत्।
 दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः। स पूर्ववज्रनयज्जन्तवे धनम्। समानमज्मा
 परिधाति जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय रथम्।
 तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता। कामः प्रतिग्रहीता।
 कामः समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा।

उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु॥११॥

दाता पुरुषुमपः प्रतिग्रहीत्रे नव च॥

[१०]

सुवर्णं धर्मं परिवेद वेनम्। इन्द्रस्यात्मानं दशधा चरन्तम्। अन्तः संमुद्धे मनसा चरन्तम्। ब्रह्मान्वविन्ददशहोतारमर्णो॥ अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम्। एकः सन्बहुधा विचारः। शतं शूक्राणि यत्रैकं भवन्ति। सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति। सर्वे होतारो यत्रैकं भवन्ति। समानंसीन आत्मा जनानाम्॥१०॥

अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानां१ सर्वात्मा॥ सर्वाः प्रजा यत्रैकं भवन्ति। चतुरहोतारो यत्र सम्पदं गच्छन्ति देवैः। समानंसीन आत्मा जनानाम्। ब्रह्मेन्द्रमग्निं जगतः प्रतिष्ठाम्। दिव आत्मानं१ सवितारं बृहस्पतिम्॥ चतुरहोतारं प्रदिशोऽनु क्लृप्तम्। वाचो वीर्यं तपसाऽन्वविन्दत्। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। त्वष्टारं१ रूपाणि विकुर्वन्तं विपुश्चिम॥११॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुरहोतृणामात्मानं कवयो निचिक्वुः। अन्तः
प्रविष्टं कर्तारमेतम्। देवानां बन्धु निहितं गुहांसु। अमृतेन क्लृप्तं यज्ञमेतम्।
चतुरहोतृणामात्मानं कवयो निचिक्वुः। शतं नियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः।
विश्वमिदं वृणाति। इन्द्रस्यात्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं देवानामायुः
प्रजानाम्॥ २२ ॥

इन्द्रः राजानं सवितारमेतम्। वायोरात्मानं कवयो निचिक्वुः। रश्मिः
रश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य पदे कवयो निपांति। य आण्डकोशे भुवनं बिभर्ति।
अग्निर्भिणः सन्नधं लोकान् विचष्टे। यस्याण्डकोशः शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्।
तेन क्लृप्तोऽमृतेनाहमस्मि। सुवर्णं कोशः रजसा परीवृतम्। देवानां वसुधानीं
विराजम्॥ २३ ॥

अमृतस्य पूर्णानामुं कलां विचक्षते। पादः षड्भूतुर्न किलाविविध्मे। येनर्तवः
पञ्चथोत क्लृप्ताः। उत वा षड्धा मनसोत क्लृप्ताः। तः षड्भूतारमृतुभिः कल्पमानम्।

ऋतस्य पदे कवयो निपा॑न्ति। अन्तः प्रविष्टं कर्तारि॑मेतम्। अन्तश्चन्द्रम॑सि मन॑सा चर॑न्तम्। सहै॒व सन्तं न वि॒जान॑न्ति दे॒वाः। इन्द्र॑स्यात्मान॑श्च शत॒धा चर॑न्तम्॥२४॥

इन्द्रो राजा जग॑तो य ई॒शो॑। स॒प्तहो॑ता स॒प्तधा वि॑क्लृ॒प्तः। परे॑ण तन्तु॑ परि॒षिच्य॑मानम्। अ॒न्तरा॑दित्ये मन॑सा चर॑न्तम्। दे॒वानां॑ हृद॑यं ब्रह्मा॒न्ववि॑न्दत्। ब्रह्मै॒तद्ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार। अ॒र्कश्चो॑त॒न्तश्च॑ स॒रिर॑स्य मध्ये॑। आ यस्मि॑न्भू॒तस॑ परे॒वः। मे॒हन्ति॑ बहु॒लाश्च॑ श्रियम्॑। ब॒ह्व॒शामि॑न्द्र गो॒मती॑म्॥२५॥

अच्यु॑तां बहु॒लाश्च॑ श्रियम्॑। स ह॒रिर्वसु॑वित॒तमः॑। प॒रुरिन्द्रा॑य पि॒न्वते॑। ब॒ह्व॒शामि॑न्द्र गो॒मती॑म्। अच्यु॑तां बहु॒लाश्च॑ श्रियम्॑। म॒ह्यमिन्द्रो॑ निय॑च्छतु। श॒तश्च॑ श॒ता अ॑स्य यु॒क्ता हरी॑णाम्। अ॒र्वाङा॑ यातु॒ वसु॑मी र॒श्मिरिन्द्रः॑। प्रम॑ह॒माणो॑ बहु॒लाश्च॑ श्रियम्॑। र॒श्मिरिन्द्रः॑ स॒विता॒ मे निय॑च्छतु॥२६॥

घृ॒तं ते॒जो मधु॑मदिन्द्रि॒यम्। मय्य॒यमग्नि॑र्दधातु। ह॒रिः प॒तङ्गः प॑ट॒री सु॑प॒र्णः। दि॒विक्षि॑यो नम॑सा य ए॒ति। स न॒ इन्द्रः॑ का॒मव॑रं द॒दातु॑। प॒ञ्चा॒रं च॒क्रं परि॑वर्तते

पृथु। हिरण्यज्योतिः सरिरस्य मध्ये॑। अजस्रं ज्योतिर्नभसा सर्पदेति। स न इन्द्रः कामवरं ददातु। सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रम्॥२७॥

एको अश्वो वहति सप्तनामा। त्रिनाभिं चक्रमजरमनर्वम्। येनेमा विश्वा भुवनानि तस्थुः। भद्रं पश्यन्त उपसेदुरग्रे॑। तपो दीक्षामृषयः सुवर्षिदः। ततः क्षत्रं बलमोजंश्च ज्ञातम्। तदस्मै देवा अभि सन्नमन्तु। श्वेतः रश्मिं बोभुज्यमानम्। अपां नेतारं भुवनस्य गोपाम्। इन्द्रं निचिक्युः परमे व्योमन्॥२८॥

रोहिणीः पिङ्गला एकरूपाः। क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः। शतः सहस्राणि प्रयुतानि नाव्यानाम्। अयं यः श्वेतो रश्मिः। परि सर्वमिदं जगत्। प्रजां पशून्धनानि। अस्माकं ददातु। श्वेतो रश्मिः परि सर्वं बभूव। सुवन्मह्यं पशून् विश्वरूपान्। पतङ्गमक्तमसुरस्य मायया॥२९॥

हृदा पश्यन्ति मनसा मनीषिणः। समुद्रे अन्तः कवयो विचक्षते। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। पतङ्गो वाचं मनसा बिभर्ति। तां गन्धर्वोऽवदद्गर्भे अन्तः।

तां द्योतमानाः स्वयं मनीषाम्। ऋतस्य पदे कवयो निपाति। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्ताः अग्ने प्रमुमोक्तु देवः॥३०॥

प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। वीतः स्तुकेस्तुके। युवमस्मासु नियच्छतम्। प्र प्र यज्ञपतिनिर। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्ताः अग्ने प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। इडाये सृष्टं धृतवच्चराचरम्। देवा अन्वविन्दन्नुहो हितम्। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानां विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छुत्वेकैकं व्योमन्मायया देव एकैरूपा अष्टौ च॥ [११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो वृत्वा।

अत्यतिष्ठदशाङ्गुलम्। पुरुष एवेदं सर्वम्। यद्भूतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः।
यदन्ननातिरोहति। एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायांश्च पुरुषः॥३२॥

पादौऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः।
पादौऽस्योहाम्बान्त्युनः। ततो विष्वङ्कामत्। साशनानश्ने अभि। तस्माद्द्विराङ्जायत
विराजो अधि पुरुषः। स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो अस्यासीदाज्यम्। ग्रीष्म इध्मः
शरद्धविः। सप्तास्यांसन्परिधयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः।
अबध्नन्पुरुषं पशुम्। तं यज्ञं बरुहिषि प्रौक्षन्। पुरुषं जातमग्नतः॥३४॥

तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये। तस्माद्यज्ञाध्सर्वहुतः।
सम्भूतं पृषदाज्यम्। पशूँस्ताँश्चैवायव्यान्। आरण्यान्ग्राम्याश्च ये।
तस्माद्यज्ञाध्सर्वहुतः। ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दाँसि जज्ञिरे तस्मात्।
यजुस्तस्मादजायत॥३५॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चोभयादतः। गावो ह जज्ञिरे तस्मात्। तस्माज्जाता अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा व्यंकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरु पादाबुध्येते। ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥३६॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्यां शूद्रो अजायत। चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च। प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्यां आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाः अंकल्पयन्॥३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे। सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्तौ। धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार। शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं विद्वान्मृत इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः सचन्ते। यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः॥३८॥

पुरुषः पुरोऽग्रतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (उद्यानानधि पुरुषः। अन्यत्र पुरुषः॥) [१२]

अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाञ्च। विश्वकर्मणः समवर्ततायि। तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रे॥ वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्॥ आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था विद्यतेऽयं नाय। प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अजायमानो बहुधा विजायते॥३९॥

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। यो देवेभ्य आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वो यो देवेभ्यो जातः। नमो रुचाय ब्राह्मये। रुचं ब्राह्मं जनयन्तः। देवा अग्रे तदब्रुवन्। यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा असन्वशे॥ ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ॥ अहोरात्रे पार्श्वे। नक्षत्राणि रूपम्। अश्विनौ व्यातम्। इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण। सर्वं मनिषाण॥४०॥

जायते वशे सप्त च॥

[१३]

भर्ता सन्प्रियमाणो बिभर्ति। एको देवो बहुधा निविष्टः। यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्॥ निधाय भारं पुनरस्तमेति। तमेव मृत्युममृतं तमाहुः। तं भर्तारं तमुं

गोसारमाहुः। स भूतो भ्रियमाणो बिभर्ति। य ए॒नं वेदं स॒त्येन॒ भर्तु॑म्। स॒द्यो जा॒तमु॒त
ज॒हात्ये॒षः। उ॒तो ज॒रन्तं॒ न ज॒हात्ये॒कम्॥४१॥

उ॒तो ब॒ह॒ने॒कम॒हं॒र्ज॒हा॒र। अ॒त॒न्द्रो दे॒वः स॒द॒मे॒व प्रा॒र्थः। य॒स्तद्वे॒द् यतं॑ आ॒ब॒भू॒व।
स॒न्धां च॒ या॑ स॒न्दधे॑ ब्र॒ह्म॒णै॒षः। र॒म॒ते तस्मि॑न्नु॒त जी॒र्णे श॒याने॑। नैनं॑ ज॒हात्य॒हः
सु॒पूर्वेषु॑। त्वामापो॒ अनु॑ सर्वा॒श्चर॑न्ति जा॒न॒तीः। व॒ध्मं प॒यसा॑ पु॒नानाः॑। त्व॒मग्नि॒॑
ह॒व्य॒वाह॒॑ः स॒मि॒न्ध्मे। त्वं भ॒र्ता मा॒तरि॑श्वा॒ प्र॒जाना॑म्॥४२॥

त्वं य॒ज्ञस्त्व॒मु॒वे॒वासि॑ सोमः॑। त॒वं दे॒वा ह॒वमा॑य॒न्ति॒ सर्वे॑। त्वमे॒कोऽसि॑
ब॒ह॒ननु॒प्रवि॑ष्टः। नम॑स्ते अस्तु सु॒हवो॑ म ए॒धि। नमो॑ वामस्तु शृ॒णुत॒॑ ह॒वं मे।
प्रा॒णापा॒नाव॒जिर॒॑ स॒ञ्चर॑न्तौ। ह॒यामि॑ वां ब्र॒ह्म॒णा तूर्त॑मे॒तम्। यो मां द्वे॒ष्टि तं॑ ज॒हितं॑
यु॒वाना। प्रा॒णापा॒नौ सं॒वि॒दानौ॑ ज॒हितम्। अ॒मुष्या॑सु॒नामा॑ स॒ङ्गसा॑थाम्॥४३॥

तं मे॑ दे॒वा ब्र॒ह्म॒णा सं॒वि॒दानौ॑। व॒धाय॑ द॒त्तं त॒म॒ह॒॑ ह॒नामि॑। अ॒सं॒ज्ञ॒जान॑ स॒त
आ॒ब॒भू॒व। यं यं॑ ज॒जान॑ स उ॒ गो॒पो अ॑स्य। य॒दा भा॒रं त॒न्द्रय॑ते स भर्तु॑म्।

परास्य भारं पुनरस्तमेति। तद्वै त्वं प्राणो अभवः। महान्भोगः प्रजापतेः। भुजः
करिष्यमाणः। यद्देवान्प्राणयो नवं॥४४॥

एकं प्रजानाङ्गसाथां नवं॥

[१४]

हरिः५ हरन्तमनुयन्ति देवाः। विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्। ब्रह्म
सरूपमनुमेदमागात्। अयनं मा विवंधीर्विक्रमस्व। मा छिंदो मृत्यो मा
वधीः। मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे रीरिषु आयुरुग्र। नृचक्षंसं
त्वा हविषां विधेम। सुद्वश्चकमानाय। प्रवेपानाय मृत्यवे॥४५॥

प्रास्मा आशां अशृण्वन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे काम आगात्।
हृदयाद्धृदयं मृत्योः। यदमीषामदः प्रियम्। तदैतूपमामभि। परं मृत्यो अनु परैहि
पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते तै ब्रवीमि। मा नः प्रजा
रीरिषो मोत वीरान्। प्र पूर्य मनसा वन्दमानः। नाधमानो वृषभं चर्षणीनाम्।
यः प्रजानामेकराणमानुषीणाम्। मृत्युं यजे प्रथमजामृतस्य॥४६॥

मृत्यवे वीराश्चत्वारि च॥

[१५]

तरणिर्विश्वद॑र॒शतो ज्योति॑ष्कृद॒सि सूर्य॑ । वि॒श्वमा भा॑सि रोच॒नम् ।
उ॒प॒याम॑गृहीतोऽसि सूर्याय॑ त्वा भ्राज॑स्वत ए॒ष ते योनिः॑ सूर्याय॑ त्वा
भ्राज॑स्वते ॥ ४७ ॥

[१६]

आ प्या॑यस्व मदि॒न्तम् सोम॑ वि॒श्वाभिरू॑तिभिः । भवा॑ नः स॒प्रथ॑स्तमः ॥ ४८ ॥

[१७]

ई॒युष्टे ये पूर्वा॑तरामप॑श्यन् व्यु॒च्छन्ती॑मु॒षसं मर्त्या॑सः । अ॒स्माभि॑रू नु
प्रा॒ति॒चक्ष्या॑ऽभूदो ते य॑न्ति ये अ॒प॒रीषु॑ प॒श्यान् ॥ ४९ ॥

[१८]

ज्योति॑ष्मतीं त्वा सा॒दयामि॑ ज्योति॑ष्कृतं त्वा सा॒दयामि॑ ज्योति॑र्विदं त्वा
सा॒दयामि॑ भास्व॑तीं त्वा सा॒दयामि॑ ज्वल॑न्तीं त्वा सा॒दयामि॑ मल्म॒लुभ॑वन्तीं त्वा
सा॒दयामि॑ दी॒प्य॑मानां त्वा सा॒दयामि॑ रोच॑मानां त्वा सा॒दया॑भ्यज॑न्तां त्वा सा॒दयामि॑

बृहज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं त्वा सादयामि॥५०॥

[११]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहां वियासाय स्वाहां संयासाय स्वाहौद्यासाय
स्वाहाऽवयासाय स्वाहां शूचे स्वाहा शोकाय स्वाहां तप्यत्वे स्वाहा तपते स्वाहा
ब्रह्महत्यायै स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५१॥

[२०]

चित् संन्तानेनं भवं यक्रा रुद्रन्तनिम्ना पशुपतिः स्थूलहृदयेनाग्निः
हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मतस्नाभ्यां महादेवमन्तः पार्श्वेनौषिष्ठहनः
शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥५२॥

[२१]

तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः।

स्वस्ति॑र्मानु॒षेभ्यः॑ । ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम् । शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑ । शं चतु॑ष्पदे । ॐ
शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑ ॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मञ्जुकृतो मञ्जपतिभ्यो मा मामृषयो मञ्जुकृतो मञ्जपतयः परादुर्माहमृषीन्मञ्जुकृतो मञ्जपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यास ५ शिवामदस्तां जुष्टा देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयास प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यास ५ शुश्रूषेण्या मनुष्येभ्यस्तं मां देवा अवनतु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो

वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः
 परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यास ५ शिवामदस्तां जुष्टा
 देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
 शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
 वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे
 प्रजार्यै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजार्यै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं
 प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि
 मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यास ५ शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मां देवा अं वन्तु शोमार्यै
 पितरोऽनुमदन्तु ॥ १ ॥

[१]

युञ्जते मनं उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः। वि होत्रां दधे
 वयुनाविदेक इत्। मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।

अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामा॑ददे। अ॒भिर॑सि ना॒रिर॑सि। अ॒ध्व॒र॒कृद्दे॒वेभ्यः॑।
उ॒त्तिष्ठ॑ ब्र॒ह्मण॑स्पते॥२॥

दे॒व्यन्त॑स्त्वेमहे। उ॒प॒ प्रय॑न्तु म॒रुतः॑ सु॒दान॑वः। इन्द्रं प्रा॒शूर्भ॑वा स॒चा॑। प्रै॒तु
ब्र॒ह्मण॑स्पतिः। प्र दे॒व्येतु॑ सु॒नृता॑। अ॒च्छां वी॑रं न॒र्यं पु॒ङ्क्ति॑रथसम्। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु
नः। दे॒वीं द्या॑वापृथि॒वी अनु॑ मे म॒सा॒थाम्। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्या। म॒खस्य॑ शि॒रः॥३॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णो। इ॒यत्य॑ग्रं आसीः। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्या। म॒खस्य॑
शि॒रः। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णो। दे॒वीर्व॒घ्नोर॑स्य भू॒तस्य॑ प्रथम॒जा ऋ॒ताव॑रीः।
ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्या। म॒खस्य॑ शि॒रः॥४॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णो। इन्द्र॒स्यौजो॑ऽसि। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्या। म॒खस्य॑
शि॒रः। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णो। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि प्र॒जाप॑ते रे॒तः।
ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्या। म॒खस्य॑ शि॒रः॥५॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णो। आ॒यु॒र्धोहि॑ प्रा॒णं धे॑हि। अ॒पानं॑ धे॑हि व्या॒नं

धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि।
मां धेहि मयि धेहि। मधु त्वा मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्य पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा करोमि।
जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य रास्नांऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्केन
छन्दसा। सूर्यस्य हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पुनः शिरं ऋतावरीरुऋक्षासंमृदा मुखस्य शिरः शिरः शिरांऽसि नवं च॥ [२]

वृष्णो अश्वस्य निष्यदंसि। वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु। मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण
धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा। ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं माहिना
दिवम्। मित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवंसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चरणधीतः। श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युमं चित्रश्रवंस्तमम्। सिध्वै
त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वपतु। सुपाणिः स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमानः
पृथिव्याम्। आशा दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहन्मव॥९॥

ऊ॒र्ध्वस्तिष्ठ॑द्ब्रुवस्त्वम् । सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्षे । ऋजवे॑ त्वा । साधवे॑ त्वा ।
सूक्ष्मित्ये त्वा भूत्यै॑ त्वा । इदम॑हममुमा॑मुष्यायणं वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्यु॑हामि ।
गाय॒त्रेण॑ त्वा छन्द॑साऽऽच्छृ॒णुहि॑ । त्रैष्टु॒भेन॑ त्वा छन्द॑साऽऽच्छृ॒णुहि॑ । जाग॑तेन त्वा
छन्द॑साऽऽच्छृ॒णुहि॑ । छूण॑तु त्वा वाक् । छूण॑तु त्वोर्क् । छूण॑तु त्वा ह॒विः । छू॒न्धि
वाच॑म् । छू॒न्धूर्ज॑म् । छू॒न्धि ह॒विः । दे॒वं पुर॑श्चर॒ सग॑ध्यासं त्वा ॥ १० ॥

पृथिवीं भवं वाय्वद् ॥

[३]

ब्रह्म॑न् प्रव॒र्ग्येण॒ प्रच॑रिष्यामः । होत॑र्धर्म॒मभि॑ष्टुहि । अग्नी॑द्रोहि॒णौ पुरो॑डाशावधि॑श्चय ।
प्रति॑प्रस्थात॒र्विह॑र । प्रस्तो॑तः सामा॑नि गाय । यजु॑र्युक्तः॑ साम॑मिराक्त॒स्वन्त्वा ।
विश्वै॑र्दे॒वेरनु॑मतं मरु॑द्भिः । दक्षि॑णाभिः प्रत॑तं पारयि॒ष्णुम् । स्तुभो॑ वह॒न्तु
सुम॑न॒स्यमा॑नम् । स नो रुचं॑ धे॒ह्यदृ॑णीयमानः । भूर्भुवः॑ सुवः । ओमिन्द्र॑वन्तः
प्रच॑रत ॥ ११ ॥

अह्णीयमानो द्वे च ॥

[४]

ब्रह्मन्प्रचारिष्यामः। होत॑र्धर्ममभिष्टु॑हि। यमाय॑ त्वा मखाय॑ त्वा। सूर्यस्य॑ हर॑से
त्वा। प्राणाय॑ स्वाहा॑ व्यानाय॑ स्वाहा॑ उप॒नाय॑ स्वाहा॑। चक्षु॑षे स्वाहा॑ श्रोत्रा॑य स्वाहा॑।
मन॑से स्वाहा॑ वाचे सर॑स्वत्यै स्वाहा॑। दक्षा॑य स्वाहा॑ कत॑वे स्वाहा॑। ओज॑से स्वाहा॑
बला॑य स्वाहा॑। देव॑स्त्वां सवि॒ता मध्वा॑ऽनक्तु॑॥१२॥

पृथि॒वीं तप॑सस्त्रायस्व। अ॒र्चिर॑सि शोचि॒रसि॑ ज्योति॒रसि॑ तपो॑ऽसि।
स॒र॒सी॒दस्व॑ म॒हा॒र॑ अ॒सि। शोच॑स्व देव॒वीत॑मः। वि॒धुम॑मग्ने अरु॒षं मि॑येध्या। सृज
प्र॒शस्त॑दर्श॒तम्। अ॒ञ्जन्ति॑ यं प्रथ॑यन्तो न वि॒प्राः। व॒पाव॑न्तं नाग्नि॒ना तप॑न्तः।
पि॒तुर्न॑ पू॒त्र उ॒प॑सि प्रे॒ष्ठः। आ॒ घ॒र्मो अ॒ग्निमृ॑तय॒न्नसा॑दीत्॥१३॥

अना॒धृष्या॑ पुर॒स्तात्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्म॒ दाः। पु॒त्रव॑ती दक्षि॒णतः॑।
इन्द्र॑स्याधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सु॒षदा॑ प॒श्चात्। दे॒वस्य॑ सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं मे॑
दाः। आ॒श्रुति॑रु॒तर्तः॑॥१४॥

मित्रा॑वरु॒णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे दाः। वि॒धृति॑रु॒परि॑ष्टात्। ब॒हस्म॑ते॒राधि॑पत्ये।

ब्रह्मं मे दाः क्षत्रं मे दाः। तेजो मे धा वर्चो मे धाः। यशो मे धास्तपो मे धाः। मनो मे धाः। मनोरथांसि भूरिपुत्रा। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पाहि॥१५॥

सुपुसदां मे भूया मा मां हिंसीः। तपोष्वग्ने अन्तरां अमित्रान्। तपाशांसमररुषः परस्य। तपावसो चिकित्तानो अचित्तान्। वि ते तिष्ठन्तामजरा अयासः। चितः स्थ परिचितः। स्वाहां मरुद्भिः परिश्रयस्व। मा असि। प्रमा असि। प्रतिमा असि॥१६॥

सम्मा असि। विमा असि। उन्मा असि। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसि। दिवं तपसस्त्रायस्व। आभिर्गीर्भिर्धदतो न ऊनम्। आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। शुक्रं ते अन्यद्वाजतं ते अन्यत्॥१७॥

विपुंरूपे अहं नी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवासि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु। अर्हन्निभमरुषि सायकानि धन्वं। अर्हं निष्कं यजतं विश्वरूपम्। अर्हं

निदन्द्यसे विश्वमब्जुवम्। न वा ओजीयो रुद्र त्वदस्ति। गायत्रमसि। त्रैष्टुभमसि।
जागतमसि। मधु मधु मधु॥१८॥

अनृक्सादीदृतरतः पाँहि प्रतिमा अंसि यजतन्ते अन्यङ्गागतमस्येकं च॥ [५]

दश प्राचीर्दश भांसि दक्षिणा। दश प्रतीचीर्दश भास्युदीचीः। दशोर्ध्वा भांसि
सुमनस्यमानः। स नो रुचं धेह्यहणीयमानः। अग्निश्चा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु
गायत्रेण छन्दसा। स मां रुचितो रौचय। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्दक्षिणतो रौचयतु त्रैष्टुभेन
छन्दसा। स मां रुचितो रौचय। वरुणस्त्वादित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसा।
स मां रुचितो रौचय॥१९॥

द्युतानस्त्वां मारुतो मरुद्भिर्दृक्तरतो रौचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो
रौचय। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवरूपरिष्टाद्रोचयतु पाङ्केन छन्दसा। स मां रुचितो
रौचय। रौचितस्त्वं देव धर्म देवेष्वसि। रौचिषीयाहं मनुष्येषु। सम्राड्धर्म रुचितस्त्वं
देवेष्वारुण्यमाँस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसि। रुचितोऽहं मनुष्येष्वारुण्यमाँस्तेजस्वी

ब्रह्मवर्चसी भूयासम्। रुगंसि। रुचं मयि धेहि॥२०॥

मयि रुक्। दशं पुरस्ताद्गोचसे। दशं दक्षिणा। दशं प्रत्यङ्कः। दशोदङ्कः। दशोर्ध्वो
भांसि सुमनस्यमानः। स नः सम्राडिषमूर्जं धेहि। वाजी वाजिने पवस्व। रोचितो
धर्मो रुचीय॥२१॥

रोच्य धेहि नवं च॥

[६]

अपश्यं गोपामनिपद्यमानम्। आ च परां च पथिभिश्चरन्तम्। स सधीचीः
स विषूचीर्वसानः। आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीः। मधु माध्वीभ्यां मधु
माध्वीभ्याम्। अनुं वां देववीतये। समग्निरग्निनां गत। सं देवेनं सवित्रा। स
सूर्येण रोचते॥२२॥

स्वाहा समग्निरस्तपसा गत। सं देवेनं सवित्रा। सः सूर्येणारोचिष्ट। धर्ता दिवो
विभांसि रजसः। पृथिव्या धर्ता। उरोरन्तरिक्षस्य धर्ता। धर्ता देवो देवानाम्।
अमर्त्यस्तपोजाः। हृदे त्वा मनसे त्वा। दिवे त्वा सूर्याय त्वा॥२३॥

ऊ॒र्ध्वमिमम॑ध्वरं कृ॒धि। दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रां यच्छ॑। वि॒श्वा॑सां भुवां प॒ते। वि॒श्वस्य॑
भुव॑नस्प॒ते। वि॒श्वस्य॑ मन॑सस्प॒ते। वि॒श्वस्य॑ वच॑सस्प॒ते। वि॒श्वस्य॑ तप॑सस्प॒ते।
वि॒श्वस्य॑ ब्र॒ह्मण॑स्प॒ते। दे॒वश्रू॑स्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वान्मा॑हि। त॒पो॒जां वाच॑म॒स्मे नि॒यच्छ॑
दे॒वायु॑वम्॥ २४ ॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नाम्। पतिः॑ प्र॒जाना॑म्। मतिः॑ क॒वीना॑म्। सं
दे॒वो दे॒वेन॑ स॒वित्रा॑ य॒तिष्ठ॑। स॒ सूर्ये॑णा॒रुक्त॑। आ॒युर्दा॑स्त्व॒मस्मभ्य॑ घ॒र्म वर्चो॑दा
अ॒सि। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बो॒ध। आ॒युर्धा॑स्त्वनू॒धाः प॑यो॒धाः। वर्चो॑दा व॒रिवो॑दा
द्र॒विणो॑दाः॥ २५ ॥

अ॒न्तरि॑क्ष॒प्र उ॒रोर्वरी॑यान्। अ॒शीम॑हि॒ त्वा मा मां हि॒ःसीः॑। त्वम॑ग्ने
गृ॒हप॑तिर्वि॒शाम॑सि। वि॒श्वा॑सां मा॒नुषी॑णाम्। श॒तं पू॒र्निर्य॑वि॒ष्ट पा॒ह्यः॒हसः॑।
स॒मे॒द्धार॑ श॒तः हि॒माः॑। त॒न्द्रा॒विण॑ हार्दि॒वान्म॑म्। इ॒हैव॑ रा॒तयः॑ स॒न्तु। त्व॒ष्टीम॑ती
ते स॒पेय॑। सु॒रेता॑ रे॒तो द॒धाना॑। वी॒रं वि॑दे॒य तव॑ स॒न्द॒शि। मा॒ऽहः॑ रा॒यस्पोषे॑ण॒

वि यौषम्॥ २६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुर्व द्रविणोदा दधाना द्वे च॥

[७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे।
अदित्यौ रास्नासि। इड एहि। अदित एहि। सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि॥ २७॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैडः। पूषा त्वोपावसृजतु। अश्विभ्यां प्रदापय।
यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन विश्वा पुष्यसि वार्याणि। यो रत्नधा वंसुविद्वः।
सुदन्तः। सरस्वति तमिह धातवेकः। उस्म घर्म ः शि ःष। उस्म घर्म पाहि॥ २८॥
घर्माय शि ःष। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्य परवः। विष्णुवृतो लोहितेन।
अश्विभ्यां पिन्वस्व। सरस्वत्यै पिन्वस्व। पूष्णे पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व।
इन्द्राय पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व॥ २९॥

गायत्रोऽसि। त्रैष्टुभोऽसि। जागतमसि। सहोर्जो भागेनोपमेहि। इन्द्राश्विना

मधुनः सारधस्य। घर्म पात वसवो यजता वद। स्वाहाँ त्वा सूर्यस्य रश्मये
वृष्टिवनये जुहोमि। मधुं हविरंसि। सूर्यस्य तपस्तप। द्वावापृथिवीभ्याँ त्वा
परिगृह्णामि॥३०॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामि। देवानाँ त्वा पितृणामनुमतो भर्तुँ शकेयम्।
तेजोऽसि। तेजोऽनु प्रेहि। दिविस्मृङ्गा मां हिंसीः। अन्तरिक्षस्मृङ्गा मां हिंसीः।
पृथिविस्मृङ्गा मां हिंसीः। सुवरसि सुवर्मं यच्छ। दिवं यच्छ दिवो मां
पाहि॥३१॥

एहि पाहि पितृस्व गृह्णामि नवं वा॥

[८]

समुद्राय त्वा वाताय स्वाहाँ। सलिलाय त्वा वाताय स्वाहाँ। अनाधृष्याय त्वा
वाताय स्वाहाँ। अप्रतिधृष्याय त्वा वाताय स्वाहाँ। अवस्यवेँ त्वा वाताय स्वाहाँ।
दुवस्वते त्वा वाताय स्वाहाँ। शिमिद्वते त्वा वाताय स्वाहाँ। अग्नयेँ त्वा वसुमते
स्वाहाँ। सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहाँ। वरुणाय त्वाऽऽदित्यवते स्वाहाँ॥३२॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदैव्यावते स्वाहा॥ सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहा॥ यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहा॥ विश्वा आशा दक्षिणसत्। विश्वा देवानयाहिह। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य। मधोः पिबतमश्विना। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय। शं यजुर्भिः। अश्विना घर्म पात॥ हादिवानम्॥३३॥

अहर्दिवानि रूतिभिः। अनुं वां द्यावापृथिवी म॥ साताम्। स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावट्। घर्ममपातमश्विना हादिवानम्। अहर्दिवानि रूतिभिः। अनुं वां द्यावापृथिवी अम॥ साताम्। तं प्राव्य यथा वट्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥३४॥ दिवि धां इमं यज्ञम्। यज्ञमिमं दिवि धाः। दिवं गच्छ। अन्तरिक्षं गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ। देवान्घर्मपान्गच्छ। पितृन्घर्मपान्गच्छ॥३५॥

आदित्यवते स्वाहा॥ हादिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥ [१]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय पीपिहि। अश्वः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः पीपिहि। द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय

पीपिहि। ब्रह्मवर्चसायं पीपिहि॥३६॥

यजमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै त्वा। द्युम्नाय त्वा। इन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वा। धर्माऽसि सुधर्मा मे न्यस्मे। ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि धारय। विशं धारय। नेत्वा वातः स्कन्दयात्॥३७॥

अमुष्य त्वा प्राणे सादयामि। अमुना सह निरर्थं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। पूष्णे शरसे स्वाहा। श्रावभ्यः स्वाहा। प्रतिरेभ्यः स्वाहा। द्वावापृथिवीभ्यां स्वाहा। पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहा। रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा॥३८॥

अहर्ज्योतिः केतुना जुषताम्। सृज्योतिर्ज्योतिषां स्वाहा। रात्रिर्ज्योतिः केतुना जुषताम्। सृज्योतिर्ज्योतिषां स्वाहा। अपीपरो मा उहो रात्रियै मा पाहि। एषा ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः। अपीपरो मा रात्रिया अहो मा पाहि॥३९॥

एषा ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः।

अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा॥ सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा॥ भूः स्वाहा॥
हुत५ हविः। मधुं हविः। इन्द्रतमेऽग्नौ॥४०॥

पिता नोऽसि मा मां हि५सीः। अश्यामं ते देवधर्म। मधुमतो वाजवतः पितुमतः।
अङ्गिरस्वतः स्वधाविनः। अशीमहि त्वा मा मां हि५सीः। स्वाहा॥ त्वा सूर्यस्य
रश्मिभ्यः। स्वाहा॥ त्वा नक्षत्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्मवृत्साय पीपिहि स्कन्दयादुद्राय रुद्रहेत्रि स्वाहाऽहो मा पाह्यग्नौ सुप्त च॥ [१०]

धर्म या ते दिवि शुक्। या गायत्रे छन्दसि। या ब्राह्मणे। या हविर्धाने॥ तान्तं
एतेनावं यजे स्वाहा॥ धर्म या तेऽन्तरिक्षे शुक्। या त्रैष्टुभे छन्दसि। या राजन्ये॥
याऽऽग्नीधे। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा॥४२॥

धर्म या ते पृथिव्या५ शुक्। या जागते छन्दसि। या वैश्ये॥ या सदासि।
तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा॥ अनुनोऽद्यानुमतिः। अन्विदनुमतं त्वम्। दिवस्त्वा
परस्यायाः॥ अन्तरिक्षस्य तनुवं पाहि। पृथिव्यास्त्वा धर्मणा॥४३॥

वयमनुकामाम सुविताय नव्यसे। ब्रह्मणस्त्वा परस्पायौ। क्षत्रस्य तनुवः पाहि।
 विशस्त्वा धर्मणा। वयमनुकामाम सुविताय नव्यसे। प्राणस्य त्वा परस्पायौ।
 चक्षुषस्तनुवः पाहि। श्रोत्रस्य त्वा धर्मणा। वयमनुकामाम सुविताय नव्यसे।
 वल्गुरसि शं युधायाः॥४४॥

शिशूर्जनधायाः। शं च वक्षि परि च वक्षि। चतुः सक्तिर्नाभिर्ऋतस्य।
 सद्यो विश्वायुः शर्म सप्रथाः। अप द्वेषो अप ह्वरः। अन्यद्वतस्य सक्षिम।
 धर्मततेऽन्नमेतत्पुरीषम्। तेन वर्धस्व चाऽऽ चं प्यायस्व। वर्धिषीमहि च वयम्।
 आ चं प्यासिषीमहि॥४५॥

रत्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्वः। तस्य ते पृथ्वीविधानम्। अग्निरध्यक्षाः।
 रुद्रोऽधिपतिः। समहमायुषा। सं प्राणेन। सं वर्चसा। सं पयसा। सं गौपत्येन।
 स ५ रायस्पोषेण॥४६॥

व्यसौ। यौऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। अचिक्रद्द्वष्टा हरिः। महान्मित्रो

न द॑र्शतः। स॑ सूर्येण रोचते। चिद॑सि सम॒द्रयो॑निः। इन्द्र॑दर्क्षः श्येन ऋतावा॑।
हिर॑ण्यपक्षः शकु॒नो भु॑रण्युः। म॒हा॒न्ध॒स्म॒ध॒स्य॑ ध्रुव आनिष॑त्तः॥४७॥

नम॑स्ते अस्तु मा मां हि॑सिः। वि॒श्वाव॑सु॑ सोम गन्ध॒र्वम्। आपो॑ ददृशु॒र्षीः।
तदृ॑तेना॒व्याय॑न्। तद॒न्ववै॑त्। इन्द्रो॑ रारहाण आ॑साम्। परि॒ सूर्य॑स्य परि॒धीः
र॑पश्यत्। वि॒श्वाव॑सुर॒भि तन्नो॑ गृणातु। दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वो रज॑सो वि॒मानः॑। यद्वा
घा स॒त्यमु॑त यन्न वि॒द्म॥४८॥

धियो॑ हि॒न्वानो॑ धिय इन्नो॑ अ॒व्यात्। स॒स्त्रिम॑वि॒न्द्रच्चार॑णे नदीना॑म्। अ॒पावृ॑णोद्दुरो
अ॒श्म॒व्रजाना॑म्। प्रासा॑न्गान्ध॒र्वो अ॒मृता॑नि वोचत्। इन्द्रो॑ दक्षं परि॒जाना॑दहीनम्।
ए॒तत्त्वं दै॒व घ॑र्म दे॒वो दे॒वानु॑पा॒गाः। इ॒दम॑हं म॒नुष्यो॑ म॒नुष्या॑न्। सोम॑पी॒थानु॑मेहि।
सह॑ प्र॒जया॑ सह॒ राय॑स्योर्षेण। सु॒मित्रा॑ न आप॒ ओष॑धयः सन्तु॥४९॥

दुर्मि॑त्रास्तस्मै भूयासुः। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। उ॒द्वयं॑ तम॑स॒स्पति॑।
उदु॑ल्यं चि॒त्रम्। इ॒मम॑षु॒त्यम॑स्मभ्य॑ स॒निम्। गा॒यत्रं॑ नवी॒यास॑म्। अग्रे॑ दे॒वेषु॑

प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्नीध्रे तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निषत्तो विद्य संन्वष्टौ॥

[११]

महीनां पयोऽसि विहितं देवत्रा। ज्योतिर्भा असि वनस्पतीनामोषधीनां रसः।
वाजिनं त्वा वाजिनोऽवं नयामः। ऊर्ध्वं मनः सुवर्गम्॥५१॥

[१२]

अस्कान्धौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः। स्कन्नेमा विश्वा भुवंना। स्कन्नो
यज्ञः प्रजनयतु। अस्कानजानि प्राजानि। आ स्कन्नाज्जायते वृषां। स्कन्नात्
प्रजनिषीमहि॥५२॥

[१३]

या पुरस्ताद्द्विद्युदापतत्। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा। या दक्षिणतः। या पश्चात्।
योत्तरतः। योपरिष्टाद्द्विद्युदापतत्। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा॥५३॥

[१४]

प्राणाय स्वाहा॑ व्यानाय स्वाहा॑ऽपानाय स्वाहा॑। चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा॑।
मनसे स्वाहा॑ वाचे सरस्वत्यै स्वाहा॑॥५४॥

[१५]

पूष्णे स्वाहा॑ पूष्णे शरसे स्वाहा॑। पूष्णे प्रपत्थ्याय स्वाहा॑ पूष्णे नरन्धिषाय
स्वाहा॑। पूष्णेऽङ्घ्र्याय स्वाहा॑ पूष्णे नरुणाय स्वाहा॑। पूष्णे साकेताय स्वाहा॑॥५५॥

[१६]

उदस्य शुष्मा॑द्भानुर्नार्त्त बिभर्ति। भारं पृथिवी न भूमं। प्र शुक्रैतु॑ देवी मनीषा।
अस्मभ्सुत॑ष्टो रथो न वाजी। अर्चन्त॑ एके महि सामंमन्वत। तेन सूर्यमधारयन्।
तेन सूर्यमरोचयन्। घर्मः शिरस्तदयमग्निः। पुरीषमसि॑ सं प्रियं प्रजया॑ पशुभिर्भुवत्।
प्रजापति॑स्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वच्छुवा सीद॥५६॥

[१७]

यास्ते अग्न आर्द्रा योनयो याः कुलायिनीः। ये ते अग्न इन्द्रवो या उ नाभयः।
यास्ते अग्ने तनुव ऊर्जो नाम। तामिस्त्वमुभयीभिः संविदानः। प्रजाभिरग्ने द्रविणेह
सीद। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥ ५७ ॥

[१८]

अग्निरंसि वैश्वानरो ऽसि। संवध्मरो ऽसि परिवध्मरो ऽसि। इदावध्मरो ऽसीदुवध्मरो
इदध्मरो ऽसि वध्मरो ऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः।
वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
पुरीषम्। अहोरात्राणिष्टकाः। तस्य ते मासाश्चार्धमासाश्च कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते
कल्पन्ताम्। संवध्मरस्ते कल्पताम्। अहोरात्राणि ते कल्पन्ताम्। एति प्रेति वीति
समित्युदिति। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवः सीद॥ ५८ ॥

चितयो नव च॥

[१९]

भूर्भुवः सुवः। ऊर्ध्व ऊ पु ण ऊतयौ। ऊर्ध्वो नः पाह्य२हंसः। विधुन्दद्राण२

समने बहुनाम्। युवान् सन्तं पतितो जंगार। देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या
ममारं। सद्यः समान। यदृते चिदभिश्चिषः। पूरा जर्तुभ्यं आतृदः। सन्धाता सन्धिं
मयवां पुरोवसुः॥५९॥

निष्कर्त्ता विहृतं पुनः। पुनरुर्जा सह रय्या। मा नो धर्म व्यथितो विव्यथो
नः। मा नः परमधरं मा रजोऽनैः। मोषस्माः स्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्वियासो
अभिगुर्बुधानः। मा नः कर्तुभिर्हीडितेभिस्मान्। द्विषांसुनीते मा परां दाः। मा
नो रुद्रो निर्ऋतिर्मा नो अस्ताः। मा द्यावापृथिवी हीडिषाताम्॥६०॥

उपं नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां
प्रसितिरहेतिः। उग्रा शतापांश्चा घृविषा परिं णो वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वा
यामि। त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि। उद्धयं तमसस्पतिं। उद्धृत्यं
चित्रम्। वयः सुपुर्णाः॥६१॥

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यादिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुण्वर्मो विभातु मे। आकूत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह। यजेन पयसा सह। ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षत्रेण यशसा सह। सत्येन तपसा सह। तस्य दोहमशीमहि। तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण पीतस्य मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह पद॥

[२१]

यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। क्षुञ्च तृष्णां च। अस्तुक्कानाहुतिश्च। अशनया च पिपासा च। सेदिश्वामतिश्च। एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। तामिरमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रिक्क स्त्रीहितिश्च स्त्रिहितिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च भीमा च। सदाभी सेदिरनिरा। एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। तामिरमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६४॥

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयः॥ निलिम्पश्च विलिम्पश्च विक्षिपः॥ ६५ ॥

[२३]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयः॥ सहस्रहाः॥ सहमानश्च सहस्वाः॥ सहीयाः॥ एतत् प्रेत्यं विक्षिपः॥ ६६ ॥

[२४]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्धमासास्त्वोदीं जयन्तु। मासांस्त्वा श्रपयन्तु। ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा हन्त्वसौ॥ ६७ ॥

[२५]

खट् फट् जहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कट्। इति वाचंः कूराणि॥ ६८ ॥

[२६]

विगा इन्द्र विचरन्मृगाशयस्व। स्वपन्तीमिन्द्र पशुमन्तीमिच्छ। वज्रेणामुं बोधय

[२७]

दुर्विदत्राम्। स्वपतौऽस्य प्रहर भोजनेभ्यः। अग्रे अग्निना संवदस्व। मृत्यो मृत्युना संवदस्व। नमस्ते अस्तु भगवः। सकृत्ते अग्रे नमः। द्विस्ते नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः। दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः। आसहस्रकृत्वस्ते नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥

[२८]

असृन्मुखो रुधिरेणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि। गृध्रः सुपूर्णः कुणपुं निषेवसे। यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य चोभयोः॥७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वागदैव्यभिरायसि। द्विषन्तं मेऽभिराय। तं मृत्यो मृत्यवे नय। स आत्यार्तिमार्च्छतु॥७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडको वदति वाचमेताम्। तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा

संविदानौ। शिवाम्स्मभ्यं कृणुतं गृहेषु॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुरहणु। मा स्म दक्षिणतो वंदः। यदि दक्षिणतो वदाद्विषन्तं मेऽव
बाधासै॥७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आपंसत्। हिण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत आगतः। तमितो
नांशायान्ने॥७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्यं। दैवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः परावद। तान्मृत्यो मृत्यवे
नय। त आर्त्याऽऽर्तिमार्च्छन्तु। अग्निनाऽग्निः संवदताम्॥७५॥

[३४]

प्रसार्य सुवध्यौ पतंसि। सुव्यमक्षिं निपेपिं च। मेहकंस्य चनाममत्॥७६॥

[३५]

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वेन जमदग्निना। विश्वावसोर्ब्रह्मणा हृतः।
किर्मिणा५ राजां। अध्येषा५ स्थपतिर्हृतः। अथो माताऽथो पिता। अथो स्थूरा
अथो क्षुद्राः। अथो कृष्णा अथो श्वेताः। अथो आशातिका हताः। श्वेताभिः सह
सर्वे हताः॥७७॥

[३६]

आहरावद्धा। शृतस्य हविषो यथां। तश्मत्यम्। यदमुं यमस्य जम्भयोः।
आदधामि तथा हि तत्। खणफण्मसि॥७८॥

[३७]

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण त्वा भृगूणां चक्षुषा
प्रेक्षे। रौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि। अघस्य त्वा धारया विद्धामि। अधरो

मत्पद्यास्वासौ ॥ ७९ ॥

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरी५ रनु प्रवेशय। मरीचीरुप
सनुद। यावदितः पुरस्ताद्दुदयाति सूर्यः। तावदितोऽमुं नाशय। यौऽस्मान्द्वेष्टि। यं
च वयं द्विष्मः ॥ ८० ॥

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि।
नृणायि नृणं नृणायि नृणं नृणायि नृणम्। निधायो वायि निधायो वायि
निधायो वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्न ज्योतीः ॥ ८१ ॥

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः५ समिन्धे। तामहः५ समिन्धे। सा
मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अत्रार्धेन

समिन्ता॑ꣳ स्वाहा॑। अन्तरिक्ष॑ꣳ समित्॥८२॥

तां वायुः समिन्धे। सा वायुꣳ समिन्धे। तामहꣳ समिन्धे। सा मा समिक्षा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेनं। अत्राद्येन समिन्ता॑ꣳ स्वाहा॑। द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे॥८३॥

साऽऽदित्यꣳ समिन्धे। तामहꣳ समिन्धे। सा मा समिक्षा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेनं। अत्राद्येन समिन्ता॑ꣳ स्वाहा॑। प्राजापत्या मे समिदसि सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यूहा मेऽसि स्वाहा॑। अग्रे॑ व्रतपते व्रतं चरिष्यामि॥८४॥

तच्छुकेयं तन्मे राध्यताम्। वार्यो॑ व्रतपत् आदित्य व्रतपते। व्रतानां॑ व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छुकेयं तन्मे राध्यताम्। द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे। साऽऽदित्यꣳ समिन्धे। तामहꣳ समिन्धे। सा मा समिक्षा। आयुषा तेजसा॥८५॥ वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेनं। अत्राद्येन॑ समिन्ता॑ꣳ स्वाहा॑। अन्तरिक्षꣳ

समिता। तां वायुः समिन्धे। सा वायुः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा
समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया॥८६॥

यशसा ब्रह्मवर्चसेनं। अत्राद्येन समिन्ताः स्वाहा। पृथिवी समिता। तामग्निः
समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा।
वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेनं॥८७॥

अत्राद्येन समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदसि सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा
मेऽसि स्वाहा। आदित्य व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि। वायो
व्रतपतेऽग्ने व्रतपते। व्रतानां व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि॥८८॥

समिधसमिन्धे व्रतं चरिष्याम्यायुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनाद्यै च॥—[४१]

शं नो वातः पवतां मातरिश्वा शं नस्तपतु सूर्यः। अहानिशं भवन्तु नः
शः रात्रिः प्रतिधीयताम्। शमूषा नो व्युच्छतु शमादित्य उदेतु नः। शिवा नः

शान्तमा भव सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि। इडाये वास्वसि वास्तुमद्वास्तुमन्तो भूयास्म मा वास्तोऽहिष्ठश्मसहवास्तुः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। प्रतिष्ठासि प्रतिष्ठावन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठायाऽहिष्ठश्मसहप्रतिष्ठः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आ वात वाहि भेषजं वि वात वाहि यद्रपः। त्वं हि विश्वभेषजो देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वात आ सिन्धोरा परावतः॥८९॥

दक्षं मे अन्य आवातु परान्यो वातु यद्रपः। यद्दो वातते गृहेऽमृतस्य निधिरहितः। ततो नो देहि जीवसे ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवाह वात आवातु भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे प्र ण आयूषि तारिषत्। इन्द्रस्य गृहोऽसि तं त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवः सुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्येऽनातां देवतां प्रपद्येऽश्मानमारुणं प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशं ब्रह्म प्रपद्य ओं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं म उर्वन्तरं बृहद्भयः

पर्वताश्च यथा वातः स्वस्या स्वस्तिमान्तथा॥ स्वस्या स्वस्तिमानंसानि। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्रं इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥ १०॥

द्युभिरकुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौमंजेभिः। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कथां नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा॥ कथा शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां मंहिष्ठो मश्वसदन्धसः। दृढाचिदारुजे वसु। अभी षु णः सखीनामविता जरितृणाम्। शतं भवास्यूतिभिः। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णहि पृथि चक्षुर्मुग्धयस्मान्निधयेव बृहान्॥ ११॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतयै। शं योरभिस्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चरणिनाम्। अपो यांचामि भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मंयोभुवस्ता
न ऊर्जो दधातन। महे रणांय चक्षसे। यो वं शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः।
उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयांय जिन्वंथा॥१२॥

आपो जनयंथा च नः। पृथिवी शान्ता साऽग्निनां शान्ता सा मे शान्ता शुचं
शमयतु। अन्तरिक्षं शान्तं तद्वायुनां शान्तं तन्मे शान्तं शुचं शमयतु। द्यौः
शान्ता साऽऽदित्येन शान्ता सा मे शान्ता शुचं शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षं
शान्तिर्द्यौः शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरदिशाः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः
शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः
शान्तिर्गौः शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः
शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तथाहं शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं
द्विषदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह श्रीश्च ह्रीश्च
धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा

मा॒ः श्रीश्च॒ ह्रीश्च॒ धृतिश्च॒ तपो॑ मे॒धा प्र॑ति॒ष्ठा श्र॒द्धा स॒त्वं ध॑र्मश्चै॒तानि॑ मा॒ मा
 हा॒सिषुः॑। उ॒दायु॑षा॒ स्वायु॑षोदोषधीना॑ः र॒सेनो॒त्प॒र्जन्य॑स्य शु॒ष्मेणो॒द॒स्थाम॑मृता॑ः
 अ॒नु। तच्च॑क्षुर्दे॒वहितं॑ पु॒रस्ता॑च्छु॒क्रमु॑च्च॒रत्। प॒श्येम॑ शर॒दः श॒तं जी॒वेम॑ शर॒दः
 श॒तं न॒न्दांम॑ शर॒दः श॒तं मो॒दाम॑ शर॒दः श॒तं भ॒वांम॑ शर॒दः श॒तः शृ॒णवा॑म
 शर॒दः श॒तं प्र॒ब्र॒वाम॑ शर॒दः श॒तम॑जी॒ताः स्या॑म शर॒दः श॒तं ज्यो॒क्त्वा सूर्य॑ दृ॒शे।
 य उ॒द॒गा॒न्म॒हतो॒ऽर्णवा॑द्भि॒भ्राज॑मानः स॒रि॒रस्य॑ म॒ध्या॒ध्म मां वृ॒षभो॑ लो॒हिता॒क्षः
 सूर्यो॑ वि॒प॒श्चिन्म॑न॒सा पु॒नातु॑। ब्र॒ह्म॒णश्चो॒त॒न्यसि॑ ब्र॒ह्म॒ण आ॒णी स्थो॑ ब्र॒ह्म॒ण
 आ॒व॒प॒न॒मसि॑ धा॒रि॒तेयं॑ पृ॒थि॒वी ब्र॒ह्म॒णा म॒ही धा॒रि॒तमे॑नेन म॒हद॒न्तरि॑क्षं दि॒वं दा॒धार
 पृ॒थि॒वीः स॒दे॒वां यद॑हं वे॒द् तद॑हं धा॒रया॑णि मा म॒द्वेदो॑ऽधि॒वि॒स्र॑सत्। मे॒धाम॑नी॒षे
 मा॒वि॒श॒ताः समी॒ची भू॒तस्य॑ भ॒व्य॒स्याव॑रु॒ध्यै स॒र्वमायु॑रया॒णि स॒र्वमायु॑रया॒णि।
 आ॒भि॒र्गी॒र्भि॒र्यद॑तो न ऊ॒नमा॒प्या॒यय॑ हरि॒वो वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒त॒व्यो म॒हिं गो॒त्रा
 रु॒जा॒सि भू॒यिष्ठ॑भाजो अ॒यं ते स्या॑म। ब्र॒ह्म प्रा॒वा॒दिष्म॑ तन्नो मा हा॑सीत्। ॐ

शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ १३ ॥

परावर्तो दधातु ब्रह्मं जित्वंथ दृशे सप्त च ॥

[४२]

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो
वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृत्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः
परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यास ॥ शिवामदस्तां जुष्टां
देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे
प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं
प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि
मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यास ॥ शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मां देवा अं वन्तु शोमायै
पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हांसीत् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

देवा वै सत्रमांसत। ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तैऽब्रुवन्। यत्रः प्रथमं यशं ऋच्छात्। सर्वेषां नस्तश्महासदिति। तेषां कुरुक्षेत्रं वेदिरासीत्। तस्यै स्वाण्डवो दक्षिणार्ध आसीत्। तूर्ध्वमुत्तरार्धः। पुरीणजघनार्धः। मरवं उत्करः ॥१॥

तेषां मखं वैष्णवं यशं आर्च्यत्। तज्यकामयत। तेनापांक्रामत्। तं देवा अन्वायन्। यशोऽव्वरुंश्ममानाः। तस्यान्वागतस्य। सव्याद्धनुरजायत। दक्षिणादिषवः। तस्मादिषुधन्वं पुण्यजन्म। यज्ञजन्मा हि ॥२॥

तमेकं सन्तमं बहवो नाभ्यधृष्णुवन्। तस्मादेकमिषुधन्विनम्। बहवोऽनिषुधन्वा नाभिधृष्णुवन्ति। सौऽस्मयत। एकं मा सन्तं बहवो नाभ्यधरषिषुरिति। तस्य सिष्मियाणस्य तेजोऽपाक्रामत्। तद्देवा ओषधीषु न्यमृजुः। ते श्यामाकां अभवन्। स्मयाका वै नामैते ॥३॥

तश्मयाकानां॑ स्मयाकत्वम्। तस्माद्दीक्षितेनापिगृह्यं स्मेतव्यम्। तेजसो धृत्यै। स धनुः प्रतिष्कभ्यातिष्ठत्। ता उपदीकां अब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ व इमं रन्ध्रयाम। यत्र क्व च खनाम। तदपोऽभितृणदामेति। तस्मादुपदीका यत्र क्व च खनन्ति। तदपोऽभितृन्दन्ति॥ ४॥

वरेवृतः॑ ह्यासाम्। तस्य ज्यामप्यादन्। तस्य धनुर्विप्रवमाणः॑ शिर उदवर्तयत्। तद्यावापृथिवी अनुप्रावर्तत। यत्प्रावर्तत। तत्प्रवर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्। यद्धौ(४)इत्यपतत्। तद्धर्मस्य घर्मत्वम्। महतो वीर्यमपसृदिति। तन्महावीरस्य महावीरत्वम्॥ ५॥

यदस्याः समभरन्। तस्मिन्नाज्ञः सम्राट्त्वम्। तं स्तुतं देवताज्ञेया व्यंगृह्यत। अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं दिनं सवनम्। विश्वेदेवास्तृतीयसवनम्। तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। नाशिषोऽवाकन्धत। न सुवर्गं लोकमभ्यजयन्। ते देवा अश्विनावब्रुवन्॥ ६॥

भिषजौ वै स्थः। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमिति। तावद्भूतां वरं वृणावहै।
ग्रहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति। तान्ध्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्। तावेतद्यज्ञस्य शिरः
प्रत्यधत्ताम्। यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषोऽरुन्धत।
अभि सुवर्गं लोकमंजयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। यज्ञस्यैव तच्छिरः प्रतिदधाति।
तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषो रुन्धे। अभि सुवर्गं लोकं जयति।
तस्मादेष आश्विनप्रवया इव। यत्प्रवर्ग्यः॥ ७॥

उत्क्रयो हैते वृन्दन्ति महावीरत्वमद्भुतत्रजयन्मसं च॥

[१]

सावित्रं जुहोति प्रसूत्यै। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः पशवः। पशूनेवावरुन्धे।
चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। छन्दांसि देवेभ्योऽपक्रामन्। न वोऽभ्यागानि
हव्यं वक्ष्याम इति। तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्। पुरोनुवाक्यायै याज्यायै॥ ८॥

देवतायै वषट्काराय। यच्चतुर्गृहीतं जुहोति। छन्दांस्येव तत् प्रीणाति। तान्यस्य
प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न

होतॄव्या(३)मिति। हविर॑वै दौ॒क्षितः। यञ्जु॑ह्यात्। हविष्कृ॑त् यज॑मानम॒ग्नौ प्रद॑ध्यात्।
यन्न जु॑ह्यात्॥१॥

य॒ज्ञप॒रुरन्तरि॑यात्। यजु॑रेव वदेत्। न ह॒विष्कृ॑त् यज॑मानम॒ग्नौ प्रद॑धाति।
न य॒ज्ञप॒रुरन्तरे॑ति। गाय॒त्री छ॒न्दाः॑ स्यत्यमन्यत। तस्यै॑ वष॒ट्कारो॑ऽभ्य॒य
शिरो॑ऽच्छिनत्। तस्यै॑ द्वेधा॒ रसः॑ परा॑पतत्। पृथि॒वीम॒र्धः प्रावि॑शत्। प॒शून्म॒र्धः। यः
पृथि॒वीं प्रावि॑शत्॥१०॥

स यदा॑दिरोऽभवत्। यः प॒शून्। सोऽजा॑म्। यत्खा॑दिर्यभि॒र्भवा॑ति। छ॒न्द॑सामेव
रसे॑न य॒ज्ञस्य॒ शिरः॑ सम्म॑रति। यदौदु॑म्बरी। ऊ॒र्वा उ॑दु॒म्बरः॑। ऊ॒र्जैव॑ य॒ज्ञस्य॒ शिरः॑
सम्म॑रति। यद्वै॒ष्णवी॑। तेजो॒ वै वे॒णुः॥११॥

तेज॑सैव य॒ज्ञस्य॒ शिरः॑ सम्म॑रति। यद्वैक॑ङ्कती। मा ए॒वाव॑रुन्धे। देवस्य॑ त्वा
सवि॑तुः प्र॑सव॒ इत्या॒भिमा॑दत्ते प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्याह॑। अ॒श्विनो॒ हि
दे॒वाना॑म॒ध्वर्यु॑ आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामि॑त्याह॑ यत्यै॑। वज्रं॑ इ॒व वा॒ ए॒षा।

यदग्निः। अभिरसि नारिस्सीत्याह शान्त्यै॥१२॥

अ॒ध्व॒र॒कृ॒द्दे॒वेभ्य॑ इत्याह। य॒ज्ञो वा अ॑ध्व॒रः। य॒ज्ञ॒कृ॒द्दे॒वेभ्य॑ इति वावैतदाह। उत्तिष्ठ
ब्र॒ह्म॒ण॒स्प॒त॒ इत्याह। ब्र॒ह्म॒णै॒व य॒ज्ञ॒स्य॑ शिरो॒ऽच्छैति॑। प्रैतु ब्र॒ह्म॒ण॒स्प॒ति॒रित्याह। प्रेत्यै॒व
य॒ज्ञ॒स्य॑ शिरो॒ऽच्छैति॑। प्र॒ दे॒व्येतु॑ सूनृतेत्याह। य॒ज्ञो वै सूनृ॑ता॥ अच्छां॑ वी॒रं न॑र्यं
पु॒ङ्क्ति॒रा॒ध॒स॒मि॒त्याह॥१३॥

पाङ्क्तौ हि य॒ज्ञः। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु न॒ इत्याह। दे॒वाने॒व य॒ज्ञ॒नियः॑ कुरुते। दे॒वी
द्या॒वापृ॒थि॒वी अ॒नु मे म॑साधा॒मि॒त्याह। आ॒ध्या॒मे॒वा॒नु॒मतो॑ य॒ज्ञ॒स्य॑ शि॒रः स॒म्भ॑रति।
ऋ॒द्धा॒स॒म॒द्य म॒ख॒स्य॑ शि॒र॒ इत्याह। य॒ज्ञो वै म॒खः। ऋ॒द्धा॒स॒म॒द्य य॒ज्ञ॒स्य॑ शि॒र॒ इति
वावैतदाह। म॒खाय॑ त्वा म॒ख॒स्य॑ त्वा शी॒र्ष्ण॑ इत्याह। नि॒र्दि॒श्यै॒वै॒न॒द्ध॑रति॥१४॥

त्रि॒ह॒र॒रति॑। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञ॒स्य॑ शि॒रः स॒म्भ॑रति।
तू॒ष्णीं च॑तु॒र्थं ह॑रति। अ॒परि॒मि॒ता॒दे॒व य॒ज्ञ॒स्य॑ शि॒रः स॒म्भ॑रति। मू॒ल्॒यना॒दग्रे॑ ह॒रति॑।
तस्मा॑न्मू॒ल्॒यनः॑ क॒रु॒ण्य॑तरः। इ॒य॒त्यग्रे॑ आसी॒रित्याह॑। अ॒स्या॒मे॒वा॒छ॒न्व॒द्वारं॑ य॒ज्ञ॒स्य॑

शिरः सम्भरति। ऊर्जं वा एतं रसं पृथिव्या उपदीक्ता उद्दिहन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवक्रुन्धे।
अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः। अर्बधिरौ भवति। य एवं वेद।
इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र पराक्रमत॥१६॥

तन्नाद्धियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सौऽद्धियत। सौऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे
धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्। यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा
असि प्रजापते रेत इत्याह। य एवं रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावक्रुन्धे। पश्चेते सम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तौ यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य
शिरः सम्भरति। यद्गाम्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरेत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचार्षयेत्।
कृष्णाजिनेन सम्भरति। आरण्यानेव पशूञ्छुचार्षयति। तस्मांश्समावत्पशूनां
प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीयाः सः। शुचा हृताः। लोमतः सम्भरति। अतो ह्यस्य

मेध्यम्। परिगृह्णा यन्ति। रक्षसामपहत्यै। बहवो हरन्ति। अपंचितिमेवास्मिन्दधति। उद्धते सिकतोपोसे परिश्रिते निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुपं सृजति॥१९॥

तेजं एवास्मिन्दधति। मधुं त्वा मधुला करोत्वित्याह। ब्रह्मणैवास्मिन्तेजो दधाति। यद्ब्राम्याणां पात्राणां कपालैः सःसृजेत्। ब्राम्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेत्। अर्मकपालैः सःसृजति। एतानि वा अनुपजीवनीयानि। तान्येव शुचार्षयति। शर्कराभिः सःसृजति धृत्यै। अथो शन्त्वायं अजलोमैः सःसृजति। एषा वा अग्नेः प्रिया तनुः। यदजा। प्रिययैवैनं तनुवा सःसृजति। अथो तेजसा। कृष्णाजिनस्य लोमभिः सःसृजति। यज्ञो वै कृष्णाजिनम्। यज्ञेनैव यज्ञः सःसृजति॥२०॥

याज्यायै न जुहुयादवैशुद्धेणुः शान्त्यै पुङ्क्तिरधस्मिन्त्याह हरति विहन्ति पुराक्रमताविशत् प्रजायमानानां सृजति शन्त्वायादौ

वा॥

[२]

परिश्रिते करोति। ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै। न कुर्वन्नभि प्राणयात्। यत्कुर्वन्नभि प्राणयात्। प्राणाञ्छुचार्षयेत्। अपुहाय प्राणिंति। प्राणानां गोपीथायं। न प्रवर्ष्य

चादित्यं चान्तरेयात्। यदन्तरेयात्। दुश्चर्म॑ स्यात्॥२१॥

तस्मान्नान्तराय्यम्। आत्मनो गोपीथायं वेणुना करोति। तेजो वै वेणुः। तेजः प्रवर्ग्यः। तेजस्यैव तेजः समर्धयति। मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्प्रवर्ग्यः॥२२॥

तस्मादेवमाह। यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह। यज्ञस्य ह्येते पदे। अथो प्रतिष्ठित्यै। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्याह। छन्दोभिरेवैनं करोति। त्र्युद्धिं करोति। त्रयं इमे लोकाः। एषां लोकानामास्यै। छन्दोभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दांसि। वीर्यणैवेनं करोति। यजुषा बिलं करोति व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयं तं करोति। एतावद्धै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। परिग्रीवं करोति धृत्यै। सूर्यस्य

हर॑सा श्रा॒येत्या॑ह। यथा॒यजु॑रे॒वैतत्। अ॒श्व॒शके॑नं धूपयति। प्रा॒जाप॒त्यो वा अ॒श्वः
स॒योनि॑त्वाय॑। वृ॒ष्णो अ॒श्वस्य॑ नि॒ष्पद॑सीत्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दित्यो वृ॒षाऽश्वः॑। तस्य॑
छ॒न्दाँ॑सि नि॒ष्पत्॥ २५॥

छ॒न्दाँ॑भिरे॒वैनं॑ धूपयति। अ॒र्चिषेँ॑ त्वा शोचिषे॒ त्वेत्या॑ह। तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति।
वा॒रु॒णोऽभी॑द्धः। मै॒त्रियो॑पैति॒ शान्त्यै॑। सि॒द्ध्यै त्वेत्या॑ह। यथा॒यजु॑रे॒वैतत्। दे॒वस्त्वां
स॒वि॒तो॒द्व॒प॒त्वि॒त्याह॑। स॒वि॒तृ॒प्र॒सू॒त ए॒वैनं॑ ब्रह्म॑णा दे॒वता॑भि॒रु॒द्व॒पति॑। अप॑द्यमानः
पृ॒थि॒व्यामा॑शा दि॒श आ॑पू॒णेत्या॑ह॥ २६॥

तस्मा॑दग्निः सर्वा दि॒शोऽनु॑ वि॒भाति॑। उ॒त्ति॑ष्ठ बृह॒न्म॑वो॒र्ध्वस्ति॑ष्ठ ध्रु॒वस्त्व॑मित्या॑ह
प्रति॑ष्ठित्यै। ई॒श्वरो॑ वा ए॒षोऽ॒न्यो भ॑वि॒तोः। यः प्र॑व॒र्ग्यम॒न्वी॑क्षते। सूर्य॑स्य त्वा
चक्षु॑षाऽन्वी॒क्ष इ॒त्याह॑। चक्षु॑षो गोपी॒थाय॑। ऋ॒जवे॑ त्वा सा॒धवे॑ त्वा सु॒क्षित्यै॑ त्वा
भू॒त्यै त्वेत्या॑ह। इ॒यं वा ऋ॒जुः। अ॒न्तरि॑क्ष॒ः सा॒धु। अ॒सौ सु॑क्षि॒तिः॥ २७॥

दि॒शो भू॑तिः। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒का॒न्क॑ल्पयति। अथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै। इ॒दम॒हम॒मुमा॑मु॒प्या॒र॒

विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यहामीत्याह। विशैवेनं पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यहति।
विशेति राजन्यस्य ब्रूयात्। विशैवेनं पर्यहति। पशुभिरिति वैश्यस्य। पशुभिरेवेनं
पर्यहति। असुर्यं पात्रमनाच्छृणुम्॥ २८॥

आच्छृणोति। देवत्राकः। अजक्षीरेणाऽऽच्छृणोति। परमं वा एतत्पयः।
यदजक्षीरम्। परमेणैवेनं पयसाऽऽच्छृणोति। यजुषा व्यावृत्यै। छन्दोभिराच्छृणोति।
छन्दोभिर्वा एष क्रियते। छन्दोभिरेव छन्दाः स्याच्छृणोति। छुन्धि वाचमित्याह।
वाचमेवावरुन्धे। छुन्ध्यूर्जमित्याह। ऊर्जमेवावरुन्धे। छुन्धि हविरित्याह।
हविरैवाकः। देवं पुरश्चर सध्यासन्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्॥ २९॥

स्याद्यत्पर्यहन्तोभिः करोति वीर्यमस्मिन् छन्दाः सि निष्पत्पुणेत्याह सुक्षितिरनाच्छृणुच्छन्दाः स्याच्छृणत्पुष्टौ च॥ — [३]

ब्रह्मन्प्रचारिष्यामो होतर्धर्ममभिष्टुहीत्याह। एष वा एतर्हि बृहस्पतिः। यद्ब्रह्मा।
तस्मा एव प्रतिप्रोच्य प्रचरति। आत्मनोऽनात्स्यै। यमाय त्वा मखाय त्वेत्याह।
एता वा एतस्य देवताः। तामिरेवेनः समर्धयति। मदन्तीभिः प्रोक्षति। तेजं

एवास्मिन्दधाति॥३०॥

अभिपूर्वं प्रोक्षति। अभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेधत्वायं होताऽन्वाह। रक्षसामपहत्यै। अनवानम्। प्राणानां सन्तत्यै त्रिष्टुभः सतीर्गायत्रीरिवान्वाह॥३१॥

गायत्रो हि प्राणः। प्राणमेव यजमाने दधाति। सन्ततमन्वाह। प्राणानामन्नाद्यास्य सन्तत्यै। अथो रक्षसामपहत्यै। यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमवर्कन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितस्यावर्कद्धै। शिरो वा एतद्याज्ञस्य॥३२॥

यत्प्रवर्ग्यः। ऊर्ध्वञ्जः। यन्मौञ्जो वेदो भवति। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः समर्धयति। प्राणाहुतीर्जुहोति। प्राणानेव यजमाने दधाति। सप्त जुहोति। सप्त वै शीर्षण्यः प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। देवस्त्वां सविता मध्वाऽनक्तित्याह॥३३॥

तेजसैवेनमनक्ति। पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेति हिरण्यमुपास्यति। अस्या अनन्तिदाहाय। शिरो वा एतद्याज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निः सर्वा देवताः।

प्रलवानादीप्योपास्यति। देवतास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अप्रतिशीर्णाग्रं भवति। एतद्वरहिरह्येषः॥३४॥

अचिरंसि शोचिरसीत्याह। तेजं एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति। सःसीदस्व महाः असीत्याह। महान् ह्येषः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः। ये द्रश्शपूर्णमासयोः। अथ कथा होता यजमानायाऽऽशिषो नाशास्त इति। पुरस्तादाशीः खलु वा अन्यो यज्ञः। उपरिष्टादाशीरन्यः॥३५॥

अनाधृष्या पुरस्तादिति यदेतानि यजुष्याह। शीरूषत एव यज्ञस्य यजमान आशिषोऽवरुन्धे। आयुः पुरस्तादाह। प्रजां दीक्षिणतः। प्राणं पश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः। विधृतिमुपरिष्टात्। प्राणानेवास्मै समीचो दधाति। ईश्वरो वा एष दिशोऽनुन्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥३६॥

मनोरथांसि भूरिपुत्रेतीमामभिमुंशति। इयं वै मनोरथा भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय। सूपसदां मे भूया मा मां हिःसीरित्याहाहिःसायै। चितः

स्थ परिचित इत्याह। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। शिरो वा एतद्वज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मरुतो रश्मयः॥३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवाऽऽदित्यः रश्मिभिः पर्युहति। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिंश्लोके रश्मिभिः पर्युहः। तस्माद्राजां विशा पर्युहः। तस्माद्भामणीः संजातैः पर्युहः। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्यत। यद्वैकङ्कताः परिधयो भवन्ति। भा एवावरन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरन्धे। अस्ति त्रयोदशो मास इत्याहुः। त्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव त्रयोदशं मासमवरन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसीत्याहु व्यावृत्त्यै। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठाद्धिरण्यमधि निदधाति। अमुष्या अनीतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। अर्हन् बिभर्षि सायकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागतमसीति धृवित्राण्यादते।

छन्दोभिरेवैनाम्यादन्ते। मधु मध्विति धूनोति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्शसमं दान्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै धर्मस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। दुश्शर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। यञ्जिः पुरीत्य चतुर्थ पर्येति। एता ५ ह वा अस्योग्रदेवो राजानिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्शर्माऽभवत्। तस्माञ्जिः पुरीत्य न चतुर्थ परीयात्। आत्मनो गोपीधाय। प्राणा वै धविक्राणि। अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषदं धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादय ५ सर्वतः पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहैष उपरिष्टादाशीन्यो व्यास्थपयन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम समंष्ट्यै द्वे च॥—[४]

अग्निश्चा वसुभिः पुरस्ताद्गोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह। अग्निरेवैनं वसुभिः

पु॒रस्ता॑द्रोचयति गाय॒त्रेण॑ छ॒न्द॑सा। स मां रुचि॒तो रोच॑येत्याह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा
शा॑स्ते। इ॒न्द्र॒स्त्वा रु॒द्रैर्दक्षि॑णतो रोचयतु त्रै॒ष्टुभे॑न छ॒न्द॒सेत्या॑ह। इ॒न्द्र ए॒वैन॑
रु॒द्रैर्दक्षि॑णतो रोचयति त्रै॒ष्टुभे॑न छ॒न्द॑सा। स मां रुचि॒तो रोच॑येत्याह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। वरु॑णस्त्वाऽऽदि॒त्यैः पु॒श्चाद्रो॑चयतु जा॒गते॑न छ॒न्द॒सेत्या॑ह।
वरु॑ण ए॒वैन॑मादि॒त्यैः पु॒श्चाद्रो॑चयति जा॒गते॑न छ॒न्द॑सा॥४३॥

स मां रुचि॒तो रोच॑येत्याह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। द्यू॒तान॒स्त्वा मा॒रुतो॑
म॒रुद्भि॑रु॒त्तर॑तो रोचयत्वानु॒ष्टुभे॑न छ॒न्द॒सेत्या॑ह। द्यू॒तान ए॒वैन॑ मा॒रुतो॑ म॒रुद्भि॑रु॒त्तर॑तो
रोच॑यत्वानु॒ष्टुभे॑न छ॒न्द॑सा। स मां रुचि॒तो रोच॑येत्याह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒माशा॑स्ते।
बृ॒ह॒स्पति॑स्त्वा वि॒श्वैर्दे॒वैरु॒परि॑ष्टाद्रोचयतु पा॒ङ्गेन॑ छ॒न्द॒सेत्या॑ह। बृ॒ह॒स्पति॑रे॒वैन॑
वि॒श्वैर्दे॒वैरु॒परि॑ष्टाद्रोचयति पा॒ङ्गेन॑ छ॒न्द॑सा। स मां रुचि॒तो रोच॑येत्याह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते॥४४॥

रोचि॒तस्त्वं दे॒व ध॑र्म दे॒वेष्व॒सीत्या॑ह। रोचि॒तो ह्येष॑ दे॒वेषु॑। रोचि॒षी॒याह॑

मनुष्यैष्वित्याह। रोचत एवैष मनुष्येषु। सप्ताङ्गम रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी
 ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह। रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी।
 रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासमित्याह। रुचित
 एवैष मनुष्येष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। रुगसि रुचं मयि धेहि मयि
 रुगित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। तं यदेतैर्यजुर्भिररोचयित्वा। रुचितो घर्म इति
 प्रब्रूयात्। अरोचुकोऽध्वर्युः स्यात्। अरोचुको यजमानः। अथ यदेनमेतैर्यजुर्भी
 रोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्राह। रोचुकोऽध्वर्युर्भवति। रोचुको यजमानः॥ ४५॥

पञ्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा पाङ्गेन छन्दसा स मां रुचितो रोचयेत्याह। शिषमेवैतामाशास्ते शास्तेऽद्यै च॥ [५]

शिरो वा एतद्वजस्यं। यत्प्रवर्ग्यः। ग्रीवा उपसदः। पुरस्तादुपसदां प्रवर्ग्यं
 प्रवृणक्ति। ग्रीवास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। त्रिः प्रवृणक्ति। त्रयं इमे लोकाः।
 एष्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। षट्श्वसम्पदान्ते। षड्वा ऋतवः॥ ४६॥

ऋतुभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽव॑रुन्धे। द्वाद॑श॒कृत्वः॑ प्रवृ॑णक्ति। द्वाद॑श॒ मासाः॑
संव॑श्सरः। संव॑श्सरादेव यज्ञस्य शिरोऽव॑रुन्धे। चतु॑र्विंशतिः सम्प॑द्यन्ते।
चतु॑र्विंशतिरर्ध॑मासाः। अर्ध॑मासेभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽव॑रुन्धे। अथो॒ खलु॑।
सकृ॑देव प्रवृ॑ज्यः। एक॑ हि शिरः॥४७॥

अग्नि॒ष्टोमे प्रवृ॑णक्ति। ए॒तावान् वै य॒ज्ञः। यावा॑न्नि॒ष्टोमः। यावा॑नेव य॒ज्ञः। तस्य॑
शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। नो॒कथ्ये॑ प्रवृ॑ज्यात्। प्र॒जा वै प॒शवं॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒कथ्ये॑ प्रवृ॑ज्यात्।
प्र॒जां प॒शून॑स्य नि॒र्दहे॑त्। वि॒श्वजि॑ति॒ सर्व॑पृ॒ष्ठे प्रवृ॑णक्ति॥४८॥

पृ॒ष्ठानि॒ वा अ॒च्युतं॑ च्यावयन्ति। पृ॒ष्ठैरे॒वास्मा॑ अ॒च्युतं॑ च्यावयित्वाऽव॑रुन्धे। अप॑श्यं
गो॒पामि॑त्याह। प्रा॒णो वै गो॒पाः। प्रा॒णमे॒व प्र॒जासु॑ वि॒यात॑यति। अप॑श्यं गो॒पामि॑त्याह।
अ॒सौ वा आ॑दित्यो गो॒पाः। स ही॑माः प्र॒जा गो॒पाय॑ति। तमे॒व प्र॒जानां॑ गो॒सार॑
कुरु॑ते। अ॒निप॑द्यमानमि॒त्याह॥४९॥

न ह्ये॒ष नि॒पद्य॑ते। आ च॒ परां॑ च पु॒थिभि॒श्चर॑न्मि॒त्याह॑। आ च॒ ह्ये॒ष परां॑ च

पृथिभिश्चरति। स सधीचीः स विषूचीर्वसान् इत्याह। सधीचीँश्च ह्येष विषूचीश्च वसानः प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ ह्येष वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्मधु माधीभ्यां मधु माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मा ऋतु कल्पयति। समग्निरग्निनां गतेत्याह॥५०॥

ग्रेष्मावेवास्मां ऋतु कल्पयति। समग्निरग्निनां गतेत्याह। अग्निर्ह्यैवेषोऽग्निनां सङ्गच्छते। स्वाहा समग्निरस्तपसा गतेत्याह। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। धर्ता दिवो विभांसि रजसः पृथिव्या इत्याह। शारदावेवास्मां ऋतु कल्पयति॥५१॥ दिवि देवेषु होत्रां यच्छेत्याह। होत्राभिरेवेमाँल्लोकान्भ्रमन्दधाति। विश्वासां भुवां पत इत्याह। हैमन्तिकावेवास्मां ऋतु कल्पयति। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्माहीत्याह। शैशिरावेवास्मां ऋतु कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ देवायुवमित्याह। या वै मेध्या वाक्। सा तपोजाः। तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता मतीनामित्याह। प्रजा वै

मतयः। तासामेष एव पिता। यत्प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह।
पतिर्ह्येष प्रजानाम्। मतिः कवीनामित्याह॥५३॥

मतिर्ह्येष कवीनाम्। सं देवो देवेनं सवित्रा यतिष्ठ सः सूर्येणारुक्तेत्याह। अमुं
चैवाऽऽदित्यं प्रवर्ग्यं च सः शास्ति। आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असीत्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते। पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह। बोधयत्येवैनम्। न
वै तेऽवकाशा भवन्ति। पतिर्यै दशमः। नव वै पुरुषे प्राणाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्।
विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत। तद्देवा होत्राभिः प्रत्यदधुः।
ऋत्विजोऽवेक्षन्ते। एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्ट्यै।
रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै पर्जन्यो वर्षति। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। सं प्रजा
एधन्ते। रुचितमवेक्षन्ते। रुचितं वै ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो भवन्ति॥५६॥

अ॒धी॒यन्तो॒ऽवै॒क्षन्ते। सर्व॑मायु॒र्यन्ति। न प॒त्यवै॒क्षेत। यत्प॒त्यवै॒क्षेत। प्र॒जायेत।
प्र॒जां त्वं॑स्यै निर्द॑हेत्। यन्नावै॒क्षेत। न प्र॒जायेत। नास्यै॑ प्र॒जां निर्द॑हेत्। ति॒रस्कु॒त्य
यजु॑र्वाचयति। प्र॒जाय॑ते। नास्यै॑ प्र॒जां निर्द॑हति। त्व॒ष्टीम॑ती ते स॒पेये॒त्याह। स॒पा॒द्धि
प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते॥५७॥

ऋत॒वो हि शि॒रः सर्व॑पृ॒ष्ठे प्र॒वृण॑क्त्यानि॒पद्य॑मानि॒त्याह ग॒ते॒त्याह शा॒रदा॑वे॒वास्मां ऋ॒तु क॑ल्पयति रु॒म्ये क॒वीना॑मित्याह प्रा॒णः
प्रति॑दधाति भवन्ति वाचयति च॒त्वारि॑ च॥ [६]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः प्र॑स॒व इति॑ र॒शना॑माद॑त्ते प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्याह।
अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑म॒ध्वर्यु॑ आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामि॒त्याह य॒त्यै आ॑द॒दे॒ऽदित्यै॑
रा॒स्ना॒ऽसी॒त्याह यजु॑ष्कृत्यै। इ॒ड ए॒ह्यदि॑त् ए॒हि सर॑स्व॒त्येही॒त्याह। ए॒तानि॑ वा
अ॒स्यै दे॒वना॑मानि॑। दे॒वना॑मै॒रेवै॒नामा॑ह॒यति। असा॑वे॒ह्यसा॑वे॒ह्यसा॑वे॒ही॒त्याह। ए॒तानि॑
वा अ॒स्यै म॑नु॒ष्यना॑मानि॑॥५८॥

म॒नु॒ष्यना॑मै॒रेवै॒नामा॑ह॒यति। षट्॒ध॒सम्प॑द्यन्ते। ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वैना॑माह॒यति।

अदित्या उष्णीषमसीत्याह। यथायजुरेवैतत्। वायुरस्यैड इत्याह। वायुदेवत्यो वै वध्सः। पूषा त्वोपावंसृजत्वित्याह। पौष्णा वै देवतया पशवः॥५९॥

स्वयैवेनं देवतयोपावंसृजति। अश्विभ्यां प्रदापयेत्याह। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। यस्ते स्तनः शशाय इत्याह। स्तौत्येवैनाम्। उस्त्रं घर्मः शिःषोस्त्रं घर्मं पाहि घर्मायं शिःषेत्याह। यथा ब्रूयादमुष्मै देहीति। तादृगेव तत्। बृहस्पतिस्त्वोपं सीदत्वित्याह॥६०॥

ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनामुपंसीदति। दानवः स्थ पेरेव इत्याह। मेध्यानेवेनान्करोति। विष्णुवृत्तो लोहितेनेत्याह व्यावृत्त्यै। अश्विभ्यां पितृस्वस्व सरस्वत्यै पितृस्व पूष्णे पितृस्व बृहस्पतये पितृस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पितृन्ते। इन्द्राय पितृस्वेन्द्राय पितृस्वेत्याह। इन्द्रमेव भागधेयेन समर्धयति। द्विरिन्द्रायेत्याह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तमः। गायत्रोऽसि त्रैष्टुभोऽसि जागतमसीति

शफोपयमानादते। छन्दोभिरेवैनानादते। सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं भागमकः। अश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्। आवाभ्यामेव पूर्वाभ्यां वर्षाद्वियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः सारधस्येत्याह। अश्विभ्यामेव पूर्वाभ्यां वर्षद्गरोति। अथो अश्विनावेव भागधयेन समर्धयति॥६२॥

धर्म पात वसवो यजता वडित्याह। वसूनेव भागधयेन समर्धयति। यद्वषट्कुर्यात्। यातयामाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यन्न वषट्कुर्यात्। रक्षाःसि यज्ञः हन्युः। वडित्याह। परोक्षमेव वर्षद्गरोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यज्ञः रक्षाःसि दान्ति॥६३॥

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये बृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा अस्य पुण्यो रश्मिः। स बृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति। मधुं हविरसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्। सूर्यस्य तपस्तपेत्याह। यथायजुरेवैतत्। द्वावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह। द्वावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्याह। अन्तरिक्षेणैवैनमुपयच्छति। न वा एतं मनुष्यो भर्तुमर्हति। देवानां त्वा पितृणामनुमतो भर्तुः शक्यमित्याह। देवैरेवैनं पितृभिरनुमत आदत्ते। वि वा एनमेतदर्थयन्ति। यत्पश्चात्प्रवृज्य पुरो जुह्वति। तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह। तेजं एवास्मिन्दधाति। दिविस्मृङ्गा मां हिः सीरन्तरिक्षस्मृङ्गा मां हिः सीः पृथिविस्मृङ्गा मां हिः सीरित्याहाहिः सायै॥६५॥

सुवरसि सुवर्मं यच्छ दिवं यच्छ दिवो मां पाहीत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। शिरो वा एतद्वज्रस्य। यत्प्रवर्ग्यः। आत्मा वायुः। उद्यत्यं वातनामान्याह। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अनवानम्। प्राणानाः सन्तत्ये। पश्चाह॥६६॥

पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। अग्नये त्वा वसुमते स्वाहेत्याह। असौ वा आदित्योऽग्निर्वसुमान्। तस्मां एवैनं जुहोति। सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहेत्याह। चन्द्रमा वै सोमो रुद्रवान्। तस्मां एवैनं जुहोति। वरुणाय

त्वाऽऽदित्यवते स्वाहेत्याह॥६७॥

अप्सु वै वरुण आदित्यवान्। तस्मां एवैनं जुहोति। बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहेत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवेनं जुहोति। सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहेत्याह। संवध्सरो वै सवितर्भुमान् विभुमान्प्रभुमान् वाजवान्। तस्मां एवैनं जुहोति। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेत्याह। प्राणो वै यमोऽङ्गिरस्वान्पितृमान्॥६८॥

तस्मां एवैनं जुहोति। एताभ्यं एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दश सम्पद्यन्ते। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। रौहिणाभ्यां वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्। तद्रौहिणयो रौहिणत्वम्। यद्रौहिणौ भवतः। रौहिणाभ्यामेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमोति। अहज्योतिः केतुनां जुषता* सुज्योतिज्योतिषां स्वहा रात्रिज्योतिः केतुनां जुषता* सुज्योतिज्योतिषां स्वहेत्याह। आदित्यमेव तदमुष्मिंश्लोकेऽह्नां पुरस्ताद्वाधार। रात्रिया अवस्तात्।

तस्माद्सावादित्योऽमुष्मिँल्लोकेऽहोरात्राभ्यां धृतः ॥ ६९ ॥

मुनुष्यन्मानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्ययति घ्नन्ति गृह्णत्यहिंसायै पञ्चांऽहादित्यवते स्वाहेत्याह पितृमानोति चत्वारि

वा ॥ [७]

विश्वा आशां दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति। अथो दुरिष्टा एवैनं पाति। विश्वा देवानयाडिहेत्याह। विश्वानेव देवान्भागधेयेन समर्धयति। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य मधोः पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनांवेव भागधेयेन समर्धयति। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय शं यजुभिरित्याह। अग्न्यैवेन धारयति। अथो हविरेवाकः ॥ ७० ॥

अश्विना घर्म पातः हार्दिवानमहर्दिवामि॒रुतिमि॒रित्याह। अश्विनांवेव भागधेयेन समर्धयति। अनुं वां द्यावापृथिवी मः सातामित्याहानुमत्यै। स्वाहेन्द्राय स्वाहेन्द्रावडित्याह। इन्द्राय हि पुरो हूयते। आश्राव्याह घर्मस्य यजेति। वषट्कते जुहोति। रक्षसामपहत्यै। अनुयजति स्वगाकृत्यै। घर्ममपातमश्विनेत्याह ॥ ७१ ॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनुं वां द्यावापृथिवी अंमं सातामित्याहानुमतं
तं प्राव्यं यथावण्णमो दिवे नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा
इमं यज्ञं यज्ञमिमं दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवेनं लोकं गमयति। दिवं
गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छेत्याह। एष्वेवेनं लोकेषु प्रतिष्ठापयति। पञ्च
प्रदिशो गच्छेत्याह॥७२॥

दिक्ष्वेवेनं प्रतिष्ठापयति। देवान्धर्मपान्नाच्छ पितृन्धर्मपान्नाच्छेत्याह। उभयेष्वेवेनं
प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते। वरुणकः पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः।
यत्प्राङ्निवते। तद्देवानाम्। यद्दक्षिणा। तत्पितॄणाम्॥७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्। तद्भुद्राणाम्। प्राञ्चमुदञ्चं पिन्वयति।
देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा अनु दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते।
अन्तःपरिधि पिन्वयति॥७४॥

तेजसोऽस्वन्दाय। इषे पीपिह्यूर्जे पीपिहीत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने दधाति।

यज॑मानाय पी॒प्तिही॑त्याह। यज॑मानायैव॒तामा॒शिष॒माशा॑स्ते। मह्यं ज्यै॒ष्ठाय॑
पी॒प्तिही॑त्याह। आ॒त्मनं॑ ए॒वैता॒माशि॒षमा॑शास्ते। त्वि॒ष्यै॑ त्वा द्यु॒भ्राय॑ त्वेन्द्रि॒याय॑
त्वा भू॒त्यै त्वे॒त्याह। यथा॒यजु॒रेवै॑तत्। धर्मा॑सि सु॒धर्मा मे॑ न्य॒स्मे ब्र॒ह्माणि॑
धा॒रये॒त्याह॥ ७५॥

ब्रह्म॑न्ने॒वैनं॑ प्रति॒ष्ठाप॑यति। ने॒त्वा वा॑तः स्क्॒न्दया॑दि॒ति य॒द्यभि॒चरै॑त्। अ॒मुष्य॑ त्वा
प्रा॒णे सा॑द॒याम्य॒मुनां॑ स॒ह नि॒रर्थं॑ गच्छे॒ति ब्रू॒याद्यं॑ द्वि॒ष्यात्। यमे॒व द्वेष्टि॑। तेनै॒नं
स॒ह नि॒रर्थं॑ ग॒मय॑ति। पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहे॒त्याह। या ए॒व दे॒वता॑ हु॒तभा॑गाः। ताभ्यं
ए॒वैनं॑ जुहोति। ग्रा॒वंभ्यः॑ स्वाहे॒त्याह। या ए॒वान्ता॑रि॒क्षे वाचं॑॥ ७६॥

ताभ्यं ए॒वैनं॑ जुहोति। प्र॒तिरे॒भ्यः स्वाहे॒त्याह। प्रा॒णा वै दे॒वाः प्र॑ति॒राः। तेभ्यं ए॒वैनं॑
जुहो॑ति। द्या॒वापृ॒थि॒वीभ्यां॑ स्वाहे॒त्याह। द्या॒वापृ॒थि॒वीभ्या॑मे॒वैनं॑ जुहोति। पि॒तृभ्यो॑
ध॒र्मपे॒भ्यः स्वाहे॒त्याह। ये वै यज॑वा॒नः। ते पि॒तरों॑ ध॒र्मपाः॑। तेभ्यं ए॒वैनं॑ जुहोति॥ ७७॥
रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे स्वाहे॒त्याह। रु॒द्रमे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स॒र्वतः॑ स॒मन॑क्ति।

सर्वत एव रुद्रं निरवदयते। उदंश्चं निरस्यति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वायं। नान्वीक्षेत। यदन्वीक्षेत॥७८॥

चक्षुरस्य प्रमायुकः स्यात्। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाह्येषा तै अग्रे समितया समिध्यस्वायुर्मै दा वर्चसा माऽऽशीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अपीपरो मा रात्रिया अहो मा पाह्येषा तै अग्रे समितया समिध्यस्वाऽऽयुर्मै दा वर्चसा माऽऽशीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रा(३)न होतव्या(३)मिति॥७९॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः परांभवेत्। भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः परांभवति। हुतः हविर्मधु हविरित्याह। स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्नावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रतमोऽग्नौ जुहोति। पिता नोऽसि मा मां हि॒॑सीरित्याहाहि॑सायै। अश्यामं ते देव धर्मं मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। स्वधाविनोऽशीमहि त्वा मा मां हि॒॑सीरित्याहाहि॑सायै। तेजंसा वा एते व्यृध्यन्ते। ये प्रवृर्येण चरन्ति। प्राश्नन्ति। तेजं एवात्मन्दधते॥८१॥

संवध्मरं न मा॑समंशजीयात्। न रामामुपेयात्। न मृन्मयेन पिबेत्। नास्य राम उच्छिष्टं पिबेत्। तेज एव तध्मं॑श्यति। देवा॑सुराः संयन्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। विभ्राजिं सौर्ये ब्रह्मसन्धदधत। यत्किं च दिवाकीर्त्यम्। तदेतेनैव व्रतेनागोपायत्। तस्मादेतद्धृतं चार्यम्। तेजसो गोपीथाय। तस्मादेतानि यजूं॑षि विभ्राजः सौर्यस्येत्याहुः। स्वाहा॑ त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः स॑सादयति। स्वाहा॑ त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायम्। एता वा एतस्य देवताः। तानिरेवैनं॑ समर्धयति॥८२॥

अक्रुश्विनेत्याह प्रदिशो गच्छेत्याह पितृणामन्तःपरिधि किन्वयति धारयेत्याहु वाचो धर्मपास्तेभ्य एवैनं जुहोत्यन्वीक्षेत होतृव्या(३)मित्यग्नावित्याह दधतेऽगोपायध्मम च॥

धर्मं या ते दिवि शुनिति तिस्र आहुतीर्जुहोति । इन्द्रोभिरेवास्येभ्यो
लोकेभ्यः शुचमव यजते । इयत्यग्ने जुहोति । अथेयत्यथेयति । त्रयं इमे
लोकाः । अनु नोऽद्यानुमतिरित्याहानुमत्यै । दिवस्त्वां परस्पाया इत्याह । दिव
एवेमाँल्लोकान्दाधार । ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह ॥ ८३ ॥

एष्वेव लोकेषु प्रजा दाधार । प्राणस्य त्वा परस्पाया इत्याह । प्रजास्वेव
प्राणान्दाधार । शिरो वा एतद्यज्ञस्य । यत्प्रवर्ग्यः । असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः ।
तं यदक्षिणा प्रत्यश्चमुदश्चमुद्वासयेत् । जिह्वं यज्ञस्य शिरो हरेत् । प्राश्चमुद्वासयति ।
पुरस्तादेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति ॥ ८४ ॥

प्राश्चमुद्वासयति । तस्माद्दासावादित्यः पुरस्तादुदति । शफोपयमान्धवित्राणि धृष्टी
इत्यन्ववहरन्ति । सात्मानमेवैनं सतनुं करोति । सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति । य
एवं वेद । औदुम्बराणि भवन्ति । ऊर्वा ऊदुम्बरः । ऊर्जमेवावरुन्धे । वर्त्मना वा
अन्वित्य ॥ ८५ ॥

यज्ञ॑ रक्षा॑सि जिघा॑सन्ति। साम्नां॑ प्रस्तोता॑ऽन्ववैति। साम॑ वै रक्षो॑हा।
रक्षा॑सामप॑हत्यै। त्रि॒र्निध॑नमु॒पैति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑
रक्षा॑स्यप॑हत्यि। पुरु॑षः पुरु॑षो नि॒धन॑मु॒पैति। पुरु॑षः पुरु॑षो हि रक्ष॑स्वी।
रक्षा॑सामप॑हत्यै॥८६॥

यत्पृ॑थि॒व्यामु॒द्वास॑यैत्। पृथि॒वी रक्षु॑चा॒ऽर्पयेत्। यद्द॑प॒सु। अपः॑ शू॒चा॒र्पयेत्।
यदोष॑धीषु। ओष॑धीः शू॒चा॒ऽर्पयेत्। यद्व॑न॒स्पति॑षु। व॒न॒स्पती॑ञ्छु॒चा॒र्पयेत्। हि॒र॒ण्यं
नि॒धायो॒द्वास॑यति। अ॒मृतं॑ वै हि॒र॒ण्यम्॥८७॥

अ॒मृतं॑ ए॒वैनं॑ प्र॒ति॒ष्ठाप॑यति। व॒ल्गुरा॑सि शं॒ युधा॑या॒ इति॑ त्रिः प॑रि॒षिञ्च॑न्प॒र्येति॑।
त्रि॒वृ॒द्धा अ॒ग्निः। यावा॑ने॒वाग्निः॑। तस्य॑ शु॒च रक्ष॑म॒यति॑। त्रिः पु॒नः प॒र्येति॑।
षट्॒श्मस्य॑द्यन्ते। षड्वा॑ ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वास्य॑ शु॒च रक्ष॑म॒यति॑। चतुः॑
स्त्रा॒क्तिर्नाभि॑रे॒ऋत॑स्येत्या॒ह॥८८॥

इ॒यं वा ऋ॑तम्। तस्यां॑ ए॒ष ए॒व नाभिः॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। स॒दो

विश्वायुरित्याह। सद्यो होयम्। अप द्वेषो अप ह्य इत्याह। भातृव्यापनुत्थे।
धर्मतत्ते उन्नमेतत्पुरीषमिति दक्षा मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
ऊर्जैर्वैनमन्नाद्येन समर्धयति॥८९॥

अनश्नानायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्व इत्याह।
रूपमेवास्यैतन्महिमानः रन्ति बन्धुतां व्याचष्टे। समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते। व्यसौ योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार
एवास्येषः। अचिक्रद्दृष्टा हरिरित्याह। वृषा ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह। स्तौत्येवैनमेतत्। चिदंसे
समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं गमयति। नमस्ते अस्तु मा मा
हिः सीरित्याहाहिः सायै। विश्वावंसुः सोम गन्धर्वमित्याह। यदेवास्य क्रियमाण-
स्यान्तर्यन्ति। तदेवास्यैतेना प्याययति। विश्वावंसुरभि तन्नो गृणाल्वित्याह॥९१॥
पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो धिय इन्नो अब्यादित्याह।

ऋतुनेवास्मै कल्पयति। प्राऽऽसां गन्धर्वो अमृतांनि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः। प्राणानेवास्मै कल्पयति। एतत्त्वं देव धर्म देवो देवानुपांगा इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो मनुष्यांनित्याह॥१२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै प्रवर्ग्यमुद्भासयन्। प्रजा पशून्धसोमपीथमनूद्वासः सोमं पीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव पशून्धसोमपीथमात्मन्धते। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्वित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। दूर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विषम इत्याह। अभिचार एवास्यैषः। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्चवते। यः प्रवर्ग्यमुद्भासयति। उदुत्यं चित्रमिति सौरीभ्यामृभ्यां पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः। यथ्सौरो भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकात्रैति॥१३॥

ब्रह्मणस्त्वा परम्पाया इत्याह दयात्यान्वित्यं रक्षुस्वी रक्षांसामपहृत्यै वै हिंष्यमाहार्षयति ह्येष गृणुत्वित्याह मनुष्यांनित्याहोऽस्यैषोऽष्टौ

वा॥ [९]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुहन्। तदैभ्यो न व्यभवत्। तदग्निर्व्यकरोत्।
तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूंष्यभवन्।
शुक्रियाणां वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्पयः।
यद्गोः पयः॥ १४ ॥

तश्चाम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः। तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति।
तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पयसाऽन्नाद्येन समर्धयन्ति। एष ह त्वै
साक्षात्प्रवर्ग्य भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते॥ उत्तरवेद्यामुद्वास-
येत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥ १५ ॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासयेदन्नकामस्य। शिरो
वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखं सन्ध्यात्यन्नाद्याय।
अन्नाद् एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयांसि पर्यासते। परि वै तां

"समां प्रजा वयां स्यासते॥१६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथायं पुरो वां पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदेति। तत्पश्चान्निम्रोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां मध्य उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्योतिरजायत। ज्योतिः प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥१७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्वासयेत्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाग्निं प्रवर्तयति। औदुम्बर्यां शाखायामुद्वासयेत्। ऊर्वा उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्धर्मः॥१८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्यं शुचा प्राणमपि दहामीत्याह। शुचैवास्यं प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमाच्छति। यत्र दर्भा उपदीकंसन्तताः स्युः। तदुद्वासयेद्वष्टिकामस्य। एता वा अपामनूद्घ्रावर्थो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा आदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मां आदित्यो वृष्टिं नियच्छति। ता

आपो नियता धन्वना यन्ति॥११॥

गोः पयं उत्तरवेदिशंसते स्थापयति घर्मो यन्ति॥

[१०]

प्रजापतिः सम्प्रियमाणः। सम्राट्श्वसन्तः। घर्मः प्रवृत्तः। महावीर उद्वांसितः। अस्मौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेन नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वर्सीयाःसं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै कामयते। पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत। सम्नाडिति नक्तम्। एते वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी। प्रिययैवेन तनुवा॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति जनतामायतः। गायत्री देवेभ्योऽपाकामत्। तां देवाः प्रवर्ग्येणैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाप्नुवन्। यच्चतुर्विंशतिकृत्वंः प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभ्वति। गायत्रीमाप्नोति।

पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः सꣳसन्नः॥१०२॥

वसंवः प्रवृत्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः पयस्यानीयमानो। मारुतः
क्वथन्। पौष्ण उदन्तः। सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः।
वायुर्हियमाणः। प्रजापतिरहूयमानो वाग्धुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य
एवं वेदं विदुरेनं नाम्नां। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽयं।
कस्मादेषोऽश्नुत इति। वागेष इति ब्रूयात्। वाच्येव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः। यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः।
तेन प्रजा अंसृजत। अवकाशैर्देवासुरानंसृजत। यदूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नम-
सृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा सꣳसन्नो हूयमानो वाग्धुतो दधात्येषः॥

[११]

स॒वि॒ता भू॒त्वा प्र॒थ॒मेऽह॒न्म॒वृ॒ज्य॒ते। तेन॒ का॒माः ए॒ति। यद्वि॒ती॒येऽह॒न्म॒वृ॒ज्य॒ते॑॥
अ॒ग्नि॒र्भू॒त्वा दे॒वा॒ने॒ति। यत्तृ॒ती॒येऽह॒न्म॒वृ॒ज्य॒ते॑॥ वा॒यु॒र्भू॒त्वा प्रा॒णा॒ने॒ति। यच्च॑तु॒र्थेऽह॒न्म॒वृ॒ज्य॒ते॑॥
आ॒दि॒त्यो भू॒त्वा र॒श्मि॒ने॒ति। यत्प॒ञ्च॒मेऽह॒न्म॒वृ॒ज्य॒ते॑॥ च॒न्द्र॒मां भू॒त्वा न॒क्ष॒त्रा॒ण॒ये॒ति॥ १०६॥

यत्ष॒ष्ठेऽह॒न्म॒वृ॒ज्य॒ते॑॥ ऋ॒तु॒र्भू॒त्वा सं॒व॒त्स॒र॒मे॒ति। यश्च॑तु॒स्त्रेऽह॒न्म॒वृ॒ज्य॒ते॑॥
धा॒ता भू॒त्वा श॒क्र॒री॒मे॒ति। यद॒ष्ट॒मेऽह॒न्म॒वृ॒ज्य॒ते॑॥ बृ॒ह॒स्प॒ति॒र्भू॒त्वा गा॒य॒त्री॒मे॒ति।
यन्न॑व॒मेऽह॒न्म॒वृ॒ज्य॒ते॑॥ मि॒त्रो भू॒त्वा त्रि॒वृ॒तं इ॒माँ॒ल्लो॒का॒ने॒ति। यद॒श॒मेऽह॒न्म॒वृ॒ज्य॒ते॑॥
वरु॑णो भू॒त्वा वि॒रा॒ज॒मे॒ति॥ १०७॥

यदै॒का॒द॒शेऽह॒न्म॒वृ॒ज्य॒ते॑॥ इ॒न्द्रो भू॒त्वा त्रि॒ष्टु॒भ॒मे॒ति। यद्वा॒द॒शेऽह॒न्म॒वृ॒ज्य॒ते॑॥ सो॒मो
भू॒त्वा सु॒त्या॒मे॒ति। यत्पु॒र॒स्ता॒दु॒प॒स॒दां प्र॒वृ॒ज्य॒ते॑॥ तस्मा॑दि॒तः परा॑ङ्मू॒ल्लो॒काः
स्त॒प॒न्ने॒ति। यदु॒परि॒ष्टा॒दु॒प॒स॒दां प्र॒वृ॒ज्य॒ते॑॥ तस्मा॑द॒मु॒तो॒ऽवा॒ङ्मू॒ल्लो॒काः स्त॒प॒न्ने॒ति।
य ए॒वं वे॒दं। ऐ॒व त॑प॒ति॥ १०८॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हंसीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वां सिञ्चामि यजुषां प्रजामायुर्धनं च॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥
 पुरेयुवा॑सं प्रवतो॑ महीरनु॑ बहुभ्यः पन्था॑मनपस्प॒शानम्॑। वैव॒स्वत॑सं सङ्ग॑मनं
 जनानां॑ यम॑सं राजान॑सं हविषां॑ दुवस्यत। इदं॑ त्वा वस्त्रं॑ प्रथम॒न्वागन्नपैतद्द॑ह
 यदि॑हाबिभः पुरा। इष्टा॒पूर्तम॑नु सम्प॑श्य दक्षिणां॑ यथा॑ ते दत्तं बहुधा विब॑न्धुषु।
 इमौ यु॑नज्मि ते व॒ह्नी असु॑नीथाय वोढवौ॑। याभ्यां॑ यमस्य साद॑नसं सुकृ॒तां
 चापि॑ गच्छतात्। पूषा त्वे॒तश्चाव॑यतु प्रवि॒द्वानन॑ष्टप॒शुर्भुवन॑स्य गोपाः। स त्वै॒तेभ्यः॑
 परि॑ददात्पित॒रभ्योऽग्नि॑र्देवेभ्यः सुवि॑दत्रेभ्यः। पू॒षेमा आ॑शा अनु॑वेद सर्वाः सो अ॒स्मासं॑
 अभ॑यतमेन नेषत्। स्व॒स्तिदा॑ अधृ॒णिः सर्व॑वीरोऽप्रयु॑च्छन्पुर ए॒तु प्रवि॑द्वान्॥१॥

आयु॑र्विश्वायुः परि॑पासति त्वा पूषा त्वां पातु प्रप॑थे पुरस्तात्। यत्राऽऽस॑ते
 सुकृ॒ता यत्र॑ ते ययुस्तत्र॑ त्वा देवः स॑विता दधातु। भुवन॑स्य पत इ॒दसं॑ हविः।
 अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॑ स्वाहा॑। पुरु॑षस्य सयाव॑र्यपे॒दधानि॑ मृ॒ज्महे॑। यथा॑ नो अ॒त्र

नापरः पुरा ज॒रस् आ॒यति॑ । पुरु॑षस्य स॒याव॒रि॒ वि तै॑ प्रा॒णम॑सि स्र॒सम् ।
शरी॑रेण म॒हीमि॒हि स्व॒धये॒हि पित॑वृ॒नुपं प्र॒जया॒ऽस्मानि॒हाव॑ह । मै॒वं मा॑ऽस्ता
प्रि॒येऽहं दे॒वी स॒ती पि॑तृ॒लोकं॑ यदैषि॑ । वि॒श्ववा॑रा न॒भंसा॒ संव्य॑यन्त्यु॒भौ नो॑ लो॒को
प॒र्यसा॑ऽभ्याव॑वृ॒धस्व ॥ २ ॥

इ॒यं ना॒री प॒तिलो॒कं वृ॒णाना॑ नि॒पद्य॑त उ॒प त्वा म॒र्त्य प्रे॒तम् । वि॒श्वं
पु॒राण॑म॒नु पा॒लय॑न्ती तस्यै॑ प्र॒जां द्रवि॑णं चे॒ह धे॑हि । उ॒दी॒र्ष्व ना॒र्यामि॑
जी॒वलो॒कमि॒तासु॑मे॒तमु॒पशे॒ष ए॒हि । ह॒स्ता॒ग्राभ॑स्य दि॒धिषो॑स्त्वमे॒तत्प॒त्युर्जी॒नित्व॑म॒भि
सम्ब॑नू॒व । सु॒वर्णः॑ ह॒स्ता॒दा॒द॒ना॒ना मृ॒तस्य॑ श्रि॒ये ब्र॒ह्म॑णे ते॒जसे॑ ब॒ला॒य । अ॒त्रै॒व
त्वमि॒ह व॒यः सु॒शे॒वा वि॒श्वाः स्पृ॒धो अभि॑मा॒तीर्ज॑येम । ध॒नु॒र्ह॒स्ता॒दा॒द॒ना॒ना
मृ॒तस्य॑ श्रि॒ये क्ष॒त्रा॒यो॒ज॒से ब॒ला॒य । अ॒त्रै॒व त्वमि॒ह व॒यः सु॒शे॒वा वि॒श्वाः स्पृ॒धो
अ॒भि॒मा॒ती॒र्ज॑येम । म॒णिः॑ ह॒स्ता॒दा॒द॒ना॒ना मृ॒तस्य॑ श्रि॒ये वि॒शे पु॒ष्ट्यै ब॒ला॒य । अ॒त्रै॒व
त्वमि॒ह व॒यः सु॒शे॒वा वि॒श्वाः स्पृ॒धो अभि॑मा॒ती॒र्ज॑येम ॥ ३ ॥

इममग्ने चमसं मा विजीह्वरः प्रियो देवानामृत सोम्यानाम्। एष यश्चमसो
देवपानस्त्वस्मिन्देवा अमृतां मादयन्ताम्। अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व
मेदसा पीवसा च। नेत्वा धृष्णुरहरसा जर्ह्वणाणे दधद्विधृक्ष्यन्पर्यङ्गयातै।
मैनमग्ने विदहो माऽभिशोचो माऽस्य त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्। यदा शृतं
करवो जातवेदोऽथेमेनं प्रहिणुतात्सितृभ्यः। शृतं यदा करसि जातवेदोऽथेमेनं
परिदत्तात्सितृभ्यः। यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथां देवानां वशनीर्भवाति। सूर्यं ते
चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्वां च गच्छं पृथिवीं च धर्मणा। अपो वां गच्छं यदि
तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अजो भागस्तपसा तं तपस्व तं ते
शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः। यास्ते शिवास्तनुवो जातवेदस्ताभिर्वहेमꣳ सुकृतां यत्र
लोकाः। अयं वै त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरसि। वैश्वानरः पुनः
पित्रे लोककृज्जातवेदो वहेमꣳ सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

य ए॒तस्य॑ प॒थो गो॒प्तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थो रंक्षि॑तार॒स्तेभ्यः॑
स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थोभि॑रंक्षि॒तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽऽख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽपा॒ख्या॒त्रे
स्वाहा॑ऽभि॒ला॒ल॒प॒ते स्वाहा॑ऽपु॒ला॒ल॒प॒ते स्वाहा॑ऽअ॒ग्रे क॑र्म॒कृ॒ते स्वाहा॑ यम॒त्र
नाधी॑मस्तस्मै स्वाहा॑। यस्तं इ॒ध्मं ज॒भरं॑भिस्वि॒दानो॑ मूर्धा॒नं वा॒ त त॑प॒ते त्वा॒या।
दि॒वो वि॒श्वंस्मा॑भ्यीम॒धाय॑त उ॒रुष्यः॑। अ॒स्मा॒त्त्वम॑धि॒ जा॒तोऽसि॑ त्व॒दयं॑ जा॒यतां॑
पुनः॑। अ॒ग्नये॑ वै॒श्वान॒राय॑ सु॒वर्गा॑य॒ लोका॑य॒ स्वाहा॑॥५॥

य ए॒तस्य॑ त्वत्त॒त्र॥

[२]

प्र के॒तुनां॑ बृ॒हता॑ भा॒त्याग्नि॑राविर्वि॒श्वानि॑ वृ॒ष्मो रो॑रवीति। दि॒वश्चि॒दन्ता॑दु॒प
मा॒मु॒दान॑ऽड॒पामु॑प॒स्थे मा॒हिषो॑ व॒वर्ध॑। इ॒दं त॒ एकं॑ प॒र ऊ॒त एकं॑ तृतीये॒न ज्योति॑षा
संवि॑शस्व। सं॒वेश॑नस्त॒नुवै॑ चा॒र॒रेधि॑ प्रि॒यो दे॒वानां॑ प॒रमे॑ स॒धस्थे॑। ना॒कं सु॒पूर्णमु॑प॒
यत्प॑त॒न्त * ह॒दा वे॒नन्तो॑ अ॒भ्यच॑क्षत त्वा। हि॒र॒ण्य॑प॒क्षं व॑रु॒णस्य॑ दू॒तं य॒मस्य॑ यो॒नौ
शकु॑नं भु॒र्युम्। अ॒ति॒द्रव॑ सा॒रमे॒यो श्वानौ॑ चतु॒रक्षौ॑ श॒बलौ॑ सा॒धुनां॑ प॒था। अथा॑

पितृन्धुमुविदत्रां अपीहि यमेन ये संधमादं मदन्ति। यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ
चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसा। ताभ्यां राजन्परि देहेनः स्वस्ति चास्मा अनमीवं
च धेहि॥६॥

उरुणसावसुतृपाबुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशाः अनु। तावस्मभ्यं दृशये
सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमद्येह भद्रम्। सोम एकैभ्यः पवते घृतमेक उपासते। येभ्यो
मधुं प्रधावति तांश्चिदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधानेषु शूरांसो ये तनुत्यजः।
ये वा सहस्रदक्षिणास्तांश्चिदेवापि गच्छतात्। तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये
सुवर्गताः। तपो ये चक्रिरे महतांश्चिदेवापि गच्छतात्। अशमन्वती रेवतीः सः
रेभध्वमुत्तिष्ठत् प्रतरता सखायः। अत्रां जहाम ये अस्त्रशेवाः शिवान् वयमभि
वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं सहस्रधारं विततमन्तरिक्षे। येनापुनादिन्द्रमनार्तमात्यै
तेनाहं मां सर्वतनुं पुनामि। या राष्ट्रात्पन्नादप यन्ति शाखा अभिमृता

नृपतिमिच्छमांनाः। धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्नया वर्चसा
सःसृजाथ। उद्वयं तमसस्पारि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यमगन्म
ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता पुनातु। अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥

धेहृत्तेमाद्यौ च॥

[३]

यन्ते अग्निममन्थाम वृषभायेव पक्तेवे। इमन्तः शमयामसि क्षीरेण चोदकेन च।
यन्त्वमग्ने समदहस्त्वम् निर्वापया पुनः। क्याम्बूरत्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा।
शीतिके शीतिकेवति ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डूक्यां सुसङ्गमयेमः स्वग्निः शमय।
शं ते धन्वत्या आपः शमुं ते सन्त्वनूक्याः। शं ते समुद्रिया आपः शमुं ते सन्तु
वर्ष्याः। शं ते स्रवन्तीस्तनुवे शमुं ते सन्तु कूष्याः। शन्ते नीहारो वर्षतु शम्
पृष्ठाऽवशीयताम्॥९॥

अव सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति स्वधाभिः। आयुर्वसान उप यातु
शेषः सङ्गच्छतां तनुवां जातवेदः। सङ्गच्छस्व पितृभिः सः स्वधाभिः समिष्टापूर्तेन

परमे व्योमन्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः संविता दधातु। यत्ते
 कृष्णः शंकुन आतुतोद पिपीलः सर्प उत वा श्वापदः। अग्निष्टद्विश्वादनृणं कृणोतु
 सोमंश्च यो ब्राह्मणमाविवेश। उतिष्ठातस्तनुव॥ सम्भरस्व मेह गात्रमवहा मा
 शरीरम्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः संविता दधातु। इदं त
 एकं पर ऊत एकं तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो
 देवानां परमे सधस्यै॥ उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्ववौकः कृणुष्व परमे व्योमन्। यमेन त्वं
 यस्यां संविदानोत्तमं नाकमधि रोहेमम्। अशमन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य संवि-
 तुः पवित्रं या राक्षत्पन्नादुद्धयं तमसस्परि धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि जातोऽस्य
 त्वदधिजायताम्। अग्नये वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयता ५ सधस्यै पश्चै च॥

[४]

आयातु देवः सुमनाभिरुतिभिर्धूमो हवेह प्रयताभिरुक्ता। आसीदता ५ सुप्रयतैह
 ब्रह्मिष्पूजाय जात्यै मम शत्रुहत्यै। यमे इव यतमाने यदैतं प्रवाप्मन्मानुषा

देवयन्तः। आसीदतः स्वमुं लोकं विदाने स्वासस्थे भवतमिन्दवे नः। यमाय सोमः सुनुत यमाय जुहुता हविः। यमः हं यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरङ्कृतः। यमाय घृतवद्धविर्जुहोत प्र च तिष्ठत। स नो देवेष्वायमदीर्घमायुः प्र जीवसे। यमाय मधुमत्तमः राज्ञे हव्यं जुहोतन। इदं नम ऋषिभ्यः पूर्वजेभ्यः पूर्वैभ्यः पश्चिक्नुभ्यः॥११॥

योऽस्य कौष्ठ जगतः पार्थिवस्यैकं इद्वशी। यमं भङ्गश्रवो गांय यो राजानपरोध्यः। यमङ्गाय भङ्गश्रवो यो राजानपरोध्यः। येनापो नद्यो धन्वाग्नि येन द्यौः पृथिवी दृढा। हिरण्यकक्ष्यान् सुधुरान् हिण्याक्षानयः शफान्। अश्वाननश्यतो दानं यमो राजाग्नि तिष्ठति। यमो दाधार पृथिवीं यमो विश्वमिदं जगत्। यमाय सर्वमित्रस्थे यत्प्राणद्वायुरक्षितम्। यथा पञ्च यथा षड्यथा पञ्च दशर्षयः। यमं यो विद्याश्म ब्रूयाद्यथैक ऋषिर्विजानते॥१२॥

त्रिकंद्रुकेभिः पतति षड्वीरेकमिद्धृत। गायत्री त्रिष्टुच्छन्दाः सि सर्वा ता

यम आहिता। अहरहर्नयमानो गामश्वं पुरुषं जगत्। वैवस्वतो न तृष्यति पञ्चभिर्मार्गैर्यमः। वैवस्वते विविच्यन्ते यमे राजानि ते जनाः। ये चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिनः। ते राजन्निह विविच्यन्तेऽथा यन्ति त्वामुप। देवाःश्च ये नमस्यन्ति ब्राह्मणाःश्चापुचिष्यन्ति। यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः सम्पिबते यमः। अत्रा नो विश्रपतिः पिता पुराणा अनुवेनति॥१३॥

पृथिकृद्भ्यो विजानतेऽनु वेनति॥

[५]

वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहसमुध्मं शतधारमेतम्। तस्मिन्नेष पितरं पितामहं प्रपितामहं बिभरत्यिवमानो। द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु सश्वरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः। इमं समुद्रं शतधारमुध्मं व्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये। घृतं दुहानामदिति जनायाग्ने मा हिंसीः परमे व्योमन्। अपेत वीत वि चं सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्विरकुभिर्व्यक्तं यमो ददात्ववसानमस्मै। सवितैतानि शरीराणि

पृथिव्यै मातुरुपस्य आदधे। तेभिर्युज्यन्तामग्निः॥१४॥

शूनं वाहाः शूनं नाराः शूनं कृषतु लाङ्गलम्। शूनं वरजा बध्यन्ताः
शूनमष्टामुदङ्गय शूनांसीरा शूनमस्मासुं धत्तम्। शूनांसीराविमां वाचं यद्विवि
चक्रधुः पयः। तेनेमामुपं सिञ्चतम्। सीते वन्दांमहे त्वाऽर्वाचीं सुभगे भव।
यथां नः सुभगा संसि यथां नः सुफला संसि। सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै
मातुरुपस्य आदधे। तेभिरदिते शं भवं। विमुच्यध्वमग्निः देवानां अतारिष्म
तमसस्पाःरमस्य। ज्योतिरापाम् सुवरगन्म॥१५॥

प्र वाता वान्ति पतयन्ति विद्धत उदोषधीर्जिहते पिन्वते सुवंः। इरा विश्वस्मै
भुवंनाय जायते यत्पर्जन्यः पृथिवीः रेतसाऽवति। यथा यमाय हार्म्यमवपन्मञ्च
मानवाः। एवं वपामि हार्म्यं यथासाम् जीवलोके भूरयः। चितः स्थ परिचितं
ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं पितरो देवतां। प्रजापतिर्वः सादयतु तथां देवतया। आप्यायस्व
सन्तै॥१६॥

उत्ते तन्नोमि पृथिवीं त्वत्परीमं लोकं निदधन्मो अहः॑ रिषम्। एताः॑
 स्थूणां॑ पितरो धारयन्तु तेऽत्रां यमः सादनाते मिनोतु। उपसर्प मातरं
 भूमिमेतामुरुव्यचंसं पृथिवीं॑ सुशेवा॑म्। ऊर्णम्रदा युवतिर्दीक्षिणावत्येषा त्वां
 पातु निरऋत्या उपस्थौ॑ उद्भञ्जस्व पृथिवि मा विबाधिथाः सूपायनास्मै भव
 सूपवञ्जना। माता पुत्रं यथासिचाभ्येनं भूमि वृणु। उद्भञ्जमाना पृथिवी हि तिष्ठसि
 सहस्रं मितु उप हि श्रयन्ताम्। ते गृहासो मयुश्चतो विशाहा॑स्मै शरणाः सन्त्वत्रा।
 एणी॑र्धना हरिणीरर्जुनीः सन्तु धेनवः। तिलंवश्मा ऊर्जमस्मै दुहाना विशाहा
 सन्त्वनपस्फुरन्तीः॥१७॥

एषा तै यमसादने स्वधा निर्धीयते गृहे। अक्षितिर्नामं ते असौ। इदं पितृभ्यः
 प्रभरेम बर्हिर्देवेभ्यो जीवन्तु उत्तरं भरेम। तत्त्वमारोहासो मेय्यो भवं यमेन त्वं
 यम्यां संविदानः। मा त्वां वृक्षौ सम्बाधिष्टां मा माता पृथिवि त्वम्। पितृन्
 हि यत्र गच्छास्येधांसं यमराज्ये॑। मा त्वां वृक्षौ सम्बाधेथां मा माता पृथिवी

मही। वैवस्वतः* हि गच्छासि यमराज्ये विराजसि। न॒ळं प्लवमारीहैतं न॒ळेन
पृथोऽन्विहि। स त्वं न॒ळप्लवो भूत्वा सन्तरे॑ प्रतरोत्तर॥१८॥

सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभ्यः पृथिवि शं भवं।
षड्रोता सूर्यं ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वा
गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। परं मृत्यो अनुपरेहि पन्थां
यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः प्रजाः* रीरिषो
मोत वीरान्। शं वातः शः* हि ते धृणिः शमं ते सन्वोषधीः। कल्पन्तां मे दिशः
शग्माः। पृथिव्यास्त्वां लोके सादयाम्यमुष्य शर्मांसि पितरो देवतां। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु तथा देवतया। अन्तरिक्षस्य त्वा दिवस्त्वां दिशां त्वा नाकस्य त्वा पृष्ठे
ब्रध्नस्य त्वा विष्टपे सादयाम्यमुष्य शर्मांसि पितरो देवतां। प्रजापतिस्त्वा सादयतु
तथा देवतया॥१९॥

अपुपवाभ्युतवाः*श्चुरेह सीदतूतभुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि। योनिकृतः

पथि॒कृतः स॒पर्य॒त॒ ये दे॒वानां॑ धृत॒भागा इ॒ह स्थ। ए॒षा ते॑ य॒म॒सा॒द॒ने
स्व॒धा नि॒धी॒य॒ते गृ॒हेऽसौ। द॒शाक्ष॒रा ता॑ रक्ष॒स्व तां॑ गो॒पाय॒स्व तां॑ ते
परि॒द॒दामि॒ तस्यां॑ त्वा॒ मा द॑म॒न्मि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॒द॒य॒तु॒ तया॑
दे॒व॒तया॑। अ॒प॒प॒वाञ्छू॒त॒वान् क्षी॒र॒वा॒न्धि॒वान्म॒धु॒मांश्च॒र॒हे॒ह सी॒द॒त॒त॒श्रु॒वन् पृ॒थि॒वीं
द्या॒मु॒तो॒परि॑। यो॒नि॒कृतः॑ पथि॒कृतः॑ स॒पर्य॒त॒ ये दे॒वानां॑ धृत॒भागाः क्षी॒र॒भा॒गा
दधि॒भा॒गा म॒धु॒भा॒गा इ॒ह स्थ। ए॒षा ते॑ य॒म॒सा॒द॒ने स्व॒धा नि॒धी॒य॒ते गृ॒हेऽसौ।
शा॒ताक्ष॑रा स॒ह॒स्राक्ष॑रा॒यु॒ताक्ष॑रा॒ऽच्यु॒ताक्ष॑रा ता॑ रक्ष॒स्व तां॑ गो॒पाय॒स्व तां॑ ते
परि॒द॒दामि॒ तस्यां॑ त्वा॒ मा द॑म॒न्मि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॒द॒य॒तु॒ तया॑
दे॒व॒तया॑॥ ३० ॥

अनपस्फुरन्तीरुतर देवतया द्वे च॥

[७]

ए॒तास्ते॑ स्व॒धा अ॒मृ॒ताः॑ क॒रोमि॒ यास्ते॑ धा॒नाः परि॒कि॒रा॒म्य॒त्र। तास्ते॑ य॒मः पि॒वृ॒भिः
संवि॒दानो॑ऽत्र॒ धेनुः॑ का॒म॒दु॒धाः॑ क॒रोतु॑। त्वा॒म॒र्जु॒नौष॑धी॒नां प॒यो ब्र॒ह्मा॒ण इ॒द्वि॒दुः। ता॒सां

त्वा मध्यादाददे चरुभ्यो अपिधातवे। दूर्वाणां॑ स्तम्बमाहर॑तां प्रियतमां मम।
इमां दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि रोहतु। काशानां॑ स्तम्बमाहर॑ रक्षसामपहत्यै।
य एतस्यै दिशः पराभवंन्नधायवो यथा तेनाभवान्मुनः। दर्भाणां॑ स्तम्बमाहर॑
पितृणामोषधीं प्रियाम्। अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डमथो फलम्॥२१॥

लोके पृण ता अस्य सूददोहसः। शं वातः शः हि ते घृणिः शमं ते सन्वोषधीः।
कल्पन्तां ते दिशः सर्वाः। इदमेव मेतोऽपरामार्तिमाराम काञ्चन। तथा तदश्विभ्यां
कृतं मित्रेण वरुणेन च। वरणो वारयादिदं देवो वनस्पतिः। आर्त्यं निरञ्जत्यै द्वेषाञ्च
वनस्पतिः। विधृतिरसि विधारयास्मदधा द्वेषाञ्च॑सि शमि शमयास्मदधा द्वेषाञ्च॑सि
यव यवयास्मदधा द्वेषाञ्च॑सि। पृथिवीं गच्छन्तरिक्षं गच्छ दिवं गच्छ दिशो गच्छ
सुवर्गच्छ सुवर्गच्छ दिशो गच्छ दिवं गच्छन्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छाऽऽपो वा
गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य
सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्धयं तमसस्पतिं धाता पुनातु॥२२॥

फलं पुनातु॥

[८]

आ रौहताऽऽयुर्जरसं गृणाना अ॒नुपूर्वं यत॑माना यति॒ष्ट। इ॒ह त्वष्टां॑ सु॒जनि॑मा
सुर॒लो दी॒र्घमायुः॑ कर॒तु जी॒वसे॑ वः। यथाऽहं॑न्यनुपूर्वं भव॑न्ति यथ॒र्तव॑ ऋ॒तुभि॒र्यन्ति॑
क्लृ॒ताः। यथा॑ न पूर्व॑मपरो जहा॑त्येवा धा॒तरायू॑र॒षि क॑ल्पयैषाम्। न हि॑ ते अ॒ग्ने त॒नुवै॑
ऋ॒रं च॒कार॑ म॒र्त्यः। क॒पिर्ब॑भस्ति तेज॑नं पुन॑र्जरायु गौरि॑व। अपं नः शो॑शुच॒दध॑मग्ने
शुशु॑ध्या रयि॑म्। अपं नः शो॑शुच॒दधं॑ म॒त्यवे॒ स्वाहा॑। अ॒न॒ङ्गाह॑म॒न्वार॑भामहे स्व॒स्तये॑।
स न॒ इन्द्र॑ इव दे॒वेभ्यो॑ वहिः॒ सम्पा॑रणो भव॥ २३ ॥

इ॒मे जी॒वा वि॑ मू॒तैराव॑वर्ति॒न्नभू॑द्भ्रा दे॒वह॑तिं नो अ॒द्य। प्रा॒ञ्जो॒गामा॑नृतये॒ हसा॑य
द्रा॒धीय॑ आयुः प्र॒तरां॑ दधानाः। म॒त्योः प॒दं यो॒पये॑न्तो यदै॒म द्रा॒धीय॑ आयुः
प्र॒तरां॑ दधानाः। आ॒प्याय॑मानाः प्र॒जया॑ धनेन शु॒द्धाः पू॒ता भ॑वथ यज्ञियासः।
इ॒मं जी॒वेभ्यः॑ परि॒धिं द॑धामि॒ मा नोऽनु॑गादपरो अ॒र्धमे॑तम्। श॒तं जी॒वन्तु॑ श॒रदः॑
पुरू॒चीस्ति॒रो मू॒त्युं द॑द्वहे पर्व॑तेन। इ॒मा ना॒रीर॑विध॒वाः सु॒पती॑राञ्जनेन स॒र्पिणा॑

सम्पुशन्ताम्। अनश्रवौ अनमीवाः सुशेवा आरोहन्तु जनयो योनिमग्नौ। यदाञ्जनं
त्रैककुदं जातं हिमवतस्परि। तेनामृतस्य मूर्तेनारातीर्जम्भयामसि। यथा
त्वमुद्दिनभ्रयोषधे पृथिव्या अपि। एवमिम उद्दिन्दन्तु कीर्त्या यशंसा ब्रह्मवर्चसेन।
अजोऽस्य जास्मदधा द्वेषांसि यवोऽसि यवयास्मदधा द्वेषांसि॥२४॥

अथ जम्भयामसि शीणि च॥

[९]

अपं नः शोशुचदधमग्रे शशुभ्या रयिम। अपं नः शोशुचदधम्। सूक्षेत्रिया
सुगातुया वंसूया च यजामहे। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयद्भिष्ट एषां प्रास्माकांसश्च
सूरयः। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति सूरयः। अपं नः
शोशुचदधम्। प्रयतं अग्ने सूरयो जायेमहि प्र ते वयम्। अपं नः शोशुचदधम्॥२५॥

त्वं हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अपं नः शोशुचदधम्।
द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेवं पारय। अपं नः शोशुचदधम्। स नः
सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्त्यौ। अपं नः शोशुचदधम्। आपः प्रवणादिव
यतीरपास्मभ्यन्दतामधम्। अपं नः शोशुचदधम्। उद्भनादुदकानीवापास्मभ्यन्दतामा

अपं नः शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागां॑ स्वान्मूहान्। अपं नः शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्वः पुरुषः पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमपं नः शोशुचदधम्॥२६॥

अथमथ चत्वारि च॥

[१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्। अन्धेन या तमंसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्ट्यै। मयैतां मांस्तं भ्रियमाणा देवी सती पितृलोकं यदैषिं। विश्ववारा नभंसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽऽवृणीहि। रयिष्ठामग्निं मधुमन्तमूर्मिणमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप स॑सदेम। स॑ रय्या समुर्वर्त्तसा सचंस्वा नः स्वस्तये॥ ये जीवा ये च मृता ये जाता ये च जन्त्याः। तेभ्यो घृतस्य धारयितुं मधुधारा व्युन्दती। माता रुद्राणां दुहिता वसूनां॑ स्वसांऽऽदित्यानांममृतस्य नामिः। प्रणुवोचं चिकितुषु जनाय मागामनागामदिति वधिष्ट। पिबतूदकं तृणान्यत्तु। ओमुश्मृजत॥२७॥

व॒धि॒ष्ट द्वे च॑॥

[११]

सन्त्वा॑ सि॒श्नामि॒ यजुषां॑ प्र॒जामायु॑र्धनं च॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

सु॒मङ्ग॒लीरि॒यं व॒धुरि॒मां॑ संमे॒त पश्य॑त। सौभा॑ग्यम॒स्यै द॒त्वायाथा॑स्तं वि॒ परै॑तन।
द्व॒मां त्वमि॑न्द्र मी॒ढ्वः सु॒पुत्रां॑ सु॒भगां॑ कुरु। दशा॑स्यां पु॒त्राना धौहि॑ पति॒मेकाद॑शं
कृ॒धि॥ आ॒वह॑न्ती वि॒तन्वा॒ना। कु॒र्वाणा चीर॑मा॒त्मनः॑। वासा॑ं॒सि मम॑ गा॒व॑श्च।
अ॒न्नपा॒ने च॑ सर्व॒दा। ततो॑ मे॒ श्रिय॑माव॒ह।

ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली॥

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मं वदिष्यामि। ऋतं वदिष्यामि। सत्यं वदिष्यामि। तन्मामंवतु। तद्वक्तारमवतु। अवतु माम्। अवतु वक्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥१॥

सत्यं वदिष्यामि पञ्चं च॥ — [१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः स्वरः। मात्रा बलम्। सामं सन्तानः। इत्युक्तः शीक्षाध्यायः॥२॥

शीक्षां पञ्च॥ — [२]

सह नौ यशः। सह नौ ब्रह्मवर्चसम्। अथातः संहिताया उपनिषदं व्याख्यास्यामः। पञ्चस्वधिकरणेषु। अधिलोकमधिय्यौतिषमधिविद्यमधि-
प्रजमध्यात्मम्। ता महासंहिता इत्याचक्षते। अथाधिलोकम्। पृथिवी

पूर्वरूपम्। द्यौरुत्तररूपम्। आकाशः सन्धिः॥३॥

वायुः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अग्निः पूर्वरूपम्। आदित्य उत्तररूपम्। आपः सन्धिः। वैद्युतः सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्। आचार्यः पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनं सन्धानम्। इत्यधिविद्यम्। अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्। पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननं सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्। वाय्वसन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनात्राद्येन सुवर्ग्येण लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतांश्मन्बभूव। स मेन्द्रो मेधया^१ स्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्। शरीरं मे विचरषणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां भूरि विश्रवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयाऽपिहितः। श्रुतं मे गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह स्वाहा। आ मां यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। वि मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। प्र मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। दमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। शमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥८॥

यशो जनैऽसानि स्वाहा। श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा। तं त्वां भग प्रविशानि स्वाहा। स मां भग प्रविश स्वाहा। तस्मिंश्चसहस्रशाखे। निर्भगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथाऽऽपुः प्रवता यन्ति। यथा मासां अहर्जर्म। एवं मां ब्रह्मचारिणः। धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र मां पद्यस्व॥९॥

भूर्बुवः सुवरिति वा एतास्त्रिषो व्याहृतयः। तासामुहस्मै तां चतुर्थीम्।
माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः।
भूरिति वा अयं लोकः। भुव इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते। भूरिति वा
अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः। मह इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव
सर्वाणि ज्योतीरपि महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति
यजुर्ऋषिः॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति वै प्राणः। भुव
इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्। अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता
वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा। चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै
देवा बलिमावहन्ति॥१२॥

स य एषोऽन्तरहृदय आकाशः। तस्मिन्नायं पुरुषो मनोमयः। अमृतो हिरण्मयः। अन्तरेण तालुके। य एष स्तनं इवावलम्बते। सैन्द्रयोनिः। यत्रासौ केशान्तो विवर्तते। व्यपोह्यं शीर्षकपाले। भूरित्यग्नौ प्रतितिष्ठति। भुव इति वायौ॥१३॥

सुवरित्यादित्ये। मह इति ब्रह्मणि। आप्रोति स्वाराज्यम्। आप्रोति मनसस्सपतिम्। वाक्पतिश्चक्षुष्पतिः। श्रोत्रपतिर्विज्ञानपतिः। एतत्ततो भवति। आकाशशरीरं ब्रह्म। सत्यात्मप्राणारामं मनं आनन्दम्। शान्तिसमृद्धममृतम्। इति प्राचीनयोग्योपास्व॥१४॥

वायवामृतमेकं च॥

[६]

पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्दिशोऽवान्तरदिशाः। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमा नक्षत्राणि। आप ओषधयो वनस्पतय आकाश आत्मा इत्यग्निभूतम्। अथाध्यात्मम्। प्राणो व्यानोऽपान उदानः संमानः। चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक्कक्। चर्म मांसं स्नावास्थिं मज्जा। एतदग्नि विधायरषिरवोचत्। पाङ्के वा इदं सर्वम्। पाङ्केनैव पाङ्के

स्पृणोतीति ॥ १५ ॥

सर्वमेकं च ॥

[७]

ओमिति ब्रह्मं ओमितीदं सर्वम्। ओमित्येतदनुकृति ह स्म वा
अप्योश्चावयेत्याश्चावयन्ति। ओमिति सामानि गायन्ति। ओंशोमिति शस्त्राणि
शंसन्ति। ओमित्यध्वर्युः प्रतिगुरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति।
ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह ब्रह्मोपाप्रवानीति।
ब्रह्मैवोपाप्नोति ॥ १६ ॥

ओन्दशा ॥

[८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च। तपश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च स्वाध्यायप्रवचने च।
अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने
च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति

सत्यवचां राशीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥ [१]

अहं वृक्षस्य रेरेवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरेव। ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणं सर्व्वसम्। सुमेधा अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्व्वदानुवचनम्॥१८॥

अहं षट्॥ [१०]

वेदमनूच्याऽऽचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेध्मीः। सत्यान्न प्रमदितुव्यम्। धर्मान्न प्रमदितुव्यम्। कुशलान्न प्रमदितुव्यम्। भूत्यै न प्रमदितुव्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितुव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितुव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि।

यान्यस्माकं सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रशंसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। ह्रिया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकिष्मा वा वृत्तविचिकिष्मा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मरुशिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तन्। तथा तत्र वर्तथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मरुशिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तन्। तथा तेषु वर्तथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान् प्रमदितव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यातेषु वर्तेरभ्यस्त च॥ [११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वर्थ्यमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो

विष्णुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्। सत्यमवादिषम्। तन्माभावीत्। तद्वृत्तारमावीत्। आवीन्माम्। आवीद्वृत्तारम्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥ २३ ॥

सत्यमवादिषुं पञ्च वा॥ — [१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ सह नावतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

ब्रह्मविदाप्रोति परम्। तदेषाभ्युक्ता। सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म। यो वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन्। सोऽश्नुते सर्वान्कामान्सह। ब्रह्मणा विपुश्चितेति। तस्माद्वा एतस्मादात्मनं आकाशः सम्भूतः। आकाशाद्वायुः। वायोरग्निः। अग्रेरापः। अद्भ्यः पृथिवी। पृथिव्या ओषधयः। ओषधीभ्योऽन्नम्। अन्नात्पुरुषः। स वा एष पुरुषोऽन्नरसमयः। तस्येदमेव शिरः। अयं दक्षिणः पक्षः। अयमुत्तरः पक्षः।

अयमात्मा॥ इदं पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥१॥

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीः श्रिताः। अथो अन्नैर्नैव जीवन्ति।
अथैनदपि यन्त्यन्ततः। अन्नः हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मा॥श्मर्वोषधमुच्यते।
सर्वं वै तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासन्ते। अन्नः हि भूतानां ज्येष्ठम्।
तस्मा॥श्मर्वोषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि जायन्ते। जातान्यन्नेन वर्धन्ते। अद्यतेऽस्ति च
भूतानि। तस्मादन्नं तदुच्यत इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्। अन्योऽन्तर
आत्मा प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्।
अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राणं एव शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः
पक्षः। आकाश आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये। प्राणो हि भूतानामायुः।
तस्मा॥श्मर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुरयन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासन्ते। प्राणो हि
भूतानामायुः। तस्मा॥श्मर्वायुषमुच्यत इति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य।

तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव शिरः। ऋदक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनोति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। यौग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेदं। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरे पाप्मनो हित्वा। सर्वाङ्कामान्ममश्नुत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा

एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पृक्षः। प्रमोद उत्तरः पृक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असंज्ञेव सं भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति चेद्देद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वान्मुं लोकों प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वान्मुंल्लोकं प्रेत्य। कश्चिन्ममश्नुता(३) उ। सोऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्त्वा। इदं सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तश्चुद्धा। तदेवानु प्राविशत्। तदनुप्राविश्यं। स च त्वच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च संत्यमभवत्। यदिदं किं च। तश्चसत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

असद्वा इदमग्र आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानं स्वयमकुरुत। तस्मात्तश्मुकृतमुच्यत इति। यद्वै तश्मुकृतम्। रंसो वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राणयात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादिग्नेश्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा भवति। युवा स्यात्स्माधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वितस्य पूर्णा स्यात्। स एको मानुषं आनन्दः। ते ये शतं मानुषां आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वार्णामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहत्स्य।

ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वार्णामानन्दाः। स एको देवगन्धर्वार्णामानन्दः। श्रोत्रियस्य

चाकामहृतस्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः। स एकः पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दः।
श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य।

ते ये शतं पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दाः। स एक आजानजानां
देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य।

ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः। स एकः कर्मदेवानां देवानामानन्दः।
ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य।

ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः। स एको देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य
चाकामहृतस्य।

ते ये शतं देवानामानन्दाः। स एक इन्द्रस्यानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य।
ते ये शतमिन्द्रस्याऽऽनन्दाः। स एको बृहस्पतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य
चाकामहृतस्य।

ते ये शतं बृहस्पतैरानन्दाः। स एकः प्रजापतैरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं प्रजापतैरानन्दाः। स एको ब्रह्मणं आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासांवादित्ये। स एकः। स यं एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्गामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कुतश्चेति। एतः ह वाक् न तपति। किमहः साधुं नाकरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य एवं विद्वानेते आत्मानं स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते आत्मानं स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु

मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तस्मा एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो वाचमिति। त५ होवाच। यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभि संविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्वह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तात्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। अन्नेन जातानि जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त५ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति।

स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यञ्जानात्। प्राणाद्धैव खल्विमानी भूतानि जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यमि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अर्धाहि भगवो ब्रह्मेति। त२ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यञ्जानात्। मनसो ह्येव खल्विमानी भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यमि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अर्धाहि भगवो ब्रह्मेति। त२ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यञ्जानात्। विज्ञानाद्धैव खल्विमानी भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यमि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अर्धाहि भगवो ब्रह्मेति। त२ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते।
आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी
वारुणी विद्या। परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो
भवंति। महान्भवंति प्रजयां पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्धात्। तद्धृतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे
शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य
एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवंति। महान्भवंति प्रजयां
पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्धृतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्। अप्सु
ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापुः प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य
एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवंति। महान्भवंति प्रजयां
पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्धृतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः

प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥१॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्वतम्। तस्माद्यथा कया च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते। एतद्वै मुखतोऽन्नं राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वै मध्यतोऽन्नं राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वा अन्ततोऽन्नं राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते। य एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे। तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत। महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति। तन्नम इत्युपासीत। नम्यन्तेऽस्मै कामाः। तद्वह्मेत्युपासीत। ब्रह्मवान्भवति। तद्वह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं म्रियन्ते

द्विषन्तः सपत्नाः। परि यैऽप्रियाँ भातृव्याः। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासांवादित्ये। स एकः। स यं एवंवित्। अस्माल्लोकत्वेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्कम्य। इमाँल्लोकान्कामात्री कामरूप्यनुसञ्चरन्। एतथ्साम गायत्रास्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३) वु। अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)ऽहमन्नादो(२)ऽहमन्नादः। अहं श्लोककृद्हं श्लोककृद्हं श्लोककृत्। अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्या। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य ना(३) भाद्र। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः। अहमन्नमन्नमदन्तमा(३) द्धि। अहं विश्वं भुवंनमभ्यभुवाम्। सुवर्न ज्योतीः। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥१०॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ सह नांववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भस्य पारे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे महतो महीयान्। शुक्रेण ज्योतींश्चि समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः॥ यस्मिन्निदं सं च विचैति सर्वं यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। तदेव भूतं तद् भव्यमा इदं तदक्षरे परमे व्योमन्॥ येनाऽऽवृतं खं च दिवं महीं च येनाऽऽदित्यस्तपति तेजसा आजसा च। यमन्तः संमुद्रे कवयो वयन्ति यदक्षरे परमे प्रजाः॥ यतः प्रसूता जगतः प्रसूता तोयेन जीवान् व्यसंसर्ज भूम्याम्। यदोषधीभिः पुरुषान्पशूँश्च विवेश भूतानि चराचराणि॥ अतः परं नान्यदणीयसं हि परात्परं यन्महतो महान्तम्। यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं तमसः परस्तात्॥१॥

तदेवर्तं तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्मं परमं कवीनाम्। इष्टापूर्तं बहुधा जातं
जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः॥ तद्वाग्विस्तद्वायुस्तद्भूर्यस्तदु चन्द्रमाः।
तदेव शुक्रममृतं तद्वह्म तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः
पुरुषादधि। कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥ अर्धमासा मासा ऋतवः
संवत्सरश्च कल्पन्ताम्। स आपः प्रदुधे उमे इमे अन्तरिक्षमथो सुवः॥ नैनंमूर्ध्वं
न तिर्यञ्चं न मध्ये परिजग्रमत। न तस्येशे कश्चन तस्य नाम महद्यशः॥२॥

न सन्दर्शे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्। हृदा मनीषा
मनसाऽभिकृप्तो य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति॥ अद्भ्यः सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥
एष हि देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वो हि जातः स उ गर्भे अन्तः। स विजायमानः
स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखोऽस्तिष्ठति विश्वतोमुखः॥ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो
विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात। सं बाहुभ्यां नमति सं पतत्रैर्धावापृथिवी जनयन्देव
एकः॥ वेनस्तत्पश्यन्विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र विश्वं भवत्येकनीळम्। यस्मिन्निद ५

सं च विचैकꣳ स ओतः प्रोतंश्च विभुः प्रजासुं। प्र तद्वोचे अमृतं नु विद्वान्भ्यर्वो
नाम् निहितं गुहांसु॥३॥

त्रीणि पदा निहिता गुहांसु यस्तद्वेदं सवितुः पिताऽसत्। स नो बन्धुर्जनिता
स विधाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा। यत्र देवा अमृतमानशानास्तृतीये
धामान्यभ्येरयन्त। परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः परि लोकान् परि दिशः
परि सुवः। ऋतस्य तन्तुं विततं विचृत्य तदपश्यतदभवत् प्रजासुं। पुरीत्य
लोकान्पुरीत्य भूतानि पुरीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशंश्च। प्रजापतिः प्रथमजा
ऋतस्याऽऽत्मनाऽऽत्मानमभिसम्बभूव। सदसस्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्।
सनि मेधामयासिषम्। उर्दीष्यस्व जातवेदोऽपृष्टन्निरऋतिं मम॥४॥

पशूँश्च मह्यमावह जीवंतं च दिशो दिश। मा नो हिꣳसीञ्जातवेदो गामश्च
पुरुषं जगत्। अबिभ्रदग्र आगहि श्रिया मा परिपातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्म सहस्राक्षस्य महादेवस्य धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्।
तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे
वक्रतुण्डाय धीमहि। तन्नो दन्तिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे चक्रतुण्डाय
धीमहि॥ ५॥

तन्नो नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महासेनाय धीमहि। तन्नः षण्मुखः
प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे सुवर्णपुत्राय धीमहि। तन्नो गरुडः प्रचोदयात्।
वेदात्मनाय विद्महे हिरण्यगर्भाय धीमहि। तन्नो ब्रह्म प्रचोदयात्। नारायणाय विद्महे
वासुदेवाय धीमहि। तन्नो विष्णुः प्रचोदयात्। वज्रन्त्राय विद्महे तीक्ष्णदृष्टाय
धीमहि॥ ६॥

तन्नो नारसिंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे महद्युतिकराय धीमहि।
तन्नो आदित्यः प्रचोदयात्। वैश्वानराय विद्महे लालीलाय धीमहि। तन्नो अग्निः
प्रचोदयात्। कात्यायनाय विद्महे कन्यकुमारि धीमहि। तन्नो दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥दूर्वासूक्तम्॥

सहस्रपरमा देवी शतमूला शताङ्कुरा। सर्वं हरतु मे पापं दूर्वा दुःस्वप्नशानी।
काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः परुषः परि॥ ७॥

एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च। या शतेन प्रतनोषि सहस्रेण विरोहसि।
तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा वयम्। अशक्नान्ते रथकान्ते विष्णुकान्ते
वसुन्धरा। शिरसां धारयिष्यामि रक्षस्व मां पदे पदे।

॥मृत्तिकासूक्तम्॥

भूमिर्धनुर्धरणी लोकधारिणी। उद्धृताऽसि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना। मृत्तिकै
हनं मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम्। मृत्तिकै ब्रह्मदत्ताऽसि काश्यपेनाग्निमञ्जिता।
मृत्तिकै देहि मे पुष्टिं त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम्॥ ८॥

मृत्तिकै प्रतिष्ठिते सर्वं तन्मे निर्णुद् मृत्तिके। तथा हतेन पापेन गच्छामि परमां
गतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत् इन्द्र भयामहे ततो नो अभयं कृधि। मघवच्छुग्धि तव तन्न ऊतये विद्विषो
विमृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः
स्वस्तिदा अभयङ्करः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति
नस्ताक्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपान्तमन्युस्तृपलंप्रभर्मा
धुनिः शिमीवाञ्छरुमा ५ ऋजीषी। सोमो विश्वान्यतसावनानि नार्वाणिन्द्र
प्रतिमानानिदेभुः॥९॥

ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमतः सुरुचो वेन आवः। सवृधिया उपमा
अस्य विष्टाः सतश्च योनिमसंतश्च विवः। स्योना पृथिवि भवाऽनृक्षरा निवेशनी।
यच्छानः शर्म सप्रथाः। गन्धद्वारां दुराधरूपां नित्यपुष्टां करीषिणीम्। ईश्वरो ५
सर्वभूतानां तामिहोपहृये श्रियम्। श्रीर्मे भजतु। अलक्ष्मीर्मे नश्यतु। विष्णुमुखा
वै देवाश्छन्दोभिरिमाँल्लोकाननपजय्यमभ्यजयन्। महा ५ इन्द्रो वज्रबाहुः षोडशी

शर्म यच्छतु॥१०॥

स्वस्ति नो मधवां करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि। सोमान् स्वरेण कृणुहि ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजम्। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिंश्चसीदतु योऽस्मान् द्वेष्टि। चरणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमरातिं तरेम। सज्जोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छ्वर विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ह्य मयो भुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणां चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अथमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। युन्मयां भुक्तमसार्धूनां पापेभ्यश्च

प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बहुस्पतिः
सविता च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो
वारुण्यै नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यद्वा कूरं यदमेभ्यं यदशान्तं तदपगच्छतात्। अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रत्वात्
प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो राजा पाणिनां ह्यवमरशतु। सौऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो
मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्। यश्चाप्सु वरुणः स
पुनात्वधमरणः। इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमं सचता परुष्णिगा।
असिक्त्रिया मरुद्वधे वितस्तयाऽऽर्जकीये शृणुह्या सुषोमया। ऋतं च सत्यं
चाभीक्ष्ण्यतपसोऽध्यजायत। ततो रात्रिरजायत ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रार्णवादधि संवध्मरो अजायत। अहोरात्राणि विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी।
सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो सुवः।
यत्पृथिव्या ऋजः स्वमान्तरिक्षे विरोदसी। इमां स्तदापो वरुणः पुनात्वधमरणः।

पुनन्तु वसंवः पुनातु वरुणः पुनात्वधमर्षणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य गोप्ता।
एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योरहिर्णमयम्। द्वावापृथिव्योरहिर्णमयः सः श्रितः
सुवः॥१४॥

स नः सुवः सः शिशाधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि। ज्योतिर्ज्वलति
ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां
जुहोमि स्वाहा। अकार्यकार्यवकीर्णं स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः। वरुणोऽपामध-
मर्षणस्तस्मात्पापात् प्रमुच्यते। रजो भूमिस्त्वमाः रोदयस्व प्रवदन्ति धीराः।
आकाशमद्रः प्रथमे विधर्मं जनयन्भ्रजा भुवनस्य राजा। वृषां पवित्रे अधि-
सानो अव्ये बृहध्सोमो वावधे सुवान इन्दुः॥१५॥

॥दुर्गासूक्तम्॥

जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निजहाति वेदः। स नः पर्षदति दुर्गाणि

विश्वां नावेव सिन्धुं दुरिताऽत्यग्निः। तामग्निवर्णां तपसा ज्वलन्तीं वैरोचनीं
 कर्मफलेषु जुष्टाम्। दुर्गां देवीं शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः। अग्ने
 त्वं पारया नव्यो अस्माभ्यस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वां। पूश्च पृथ्वी बहुला न
 उर्वी भवां तोकाय तनयाय शं योः। विश्वानि नो दुर्गहां जातवेदः सिन्धुं न
 नावा दुरितातिं पर्षि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानोऽस्माकं बोध्यविता तूनाम्।
 पृतनाजितः सहमानमग्निमुग्रः हुवेम परमाभ्यधस्थात्। स नः पर्षदतिं
 दुर्गाणि विश्वा क्षामद्देवो अतिं दुरिताऽत्यग्निः। प्रलोषिं कमीड्यो अघ्वरेषु सनाच्च
 होता नव्यश्च सध्मि। स्वाश्वाग्ने तनुवं पिप्रयस्वास्मभ्यं च सौभगमायजस्व।
 गोभिर्जुष्टमयुजो निषितं तवेन्द्र विष्णोरनुसश्चरेम। नाकस्य पृष्ठमग्निं संवसानो
 वैष्णवीं लोक इह मादयन्ताम्॥१६॥

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूरन्नम॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑ भुवो॒ऽन्नं वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षा॒य स्वाहा॑ सु॒वरन्न॑मादित्याय
दिवे॑ स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सु॒वरन्नं॑ च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पितॄ॑भ्यो
भूर्भुवः॑ सु॒वरन्न॑मोम्॥ १७ ॥

[३]

भूर॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑ भुवो॒ वाय॑वे॒ऽन्तरि॑क्षा॒य स्वाहा॑ सु॒वरा॑दित्याय दि॒वे स्वाहा॑
भूर्भुवः॑ सु॒व॑श्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पितॄ॑भ्यो भूर्भुवः॑ सु॒वर॑ग्न
ओम्॥ १८ ॥

[४]

भूर॒ग्नये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॑ भुवो॒ वाय॑वे॒ चान्तरि॑क्षा॒य च॑ मह॒ते च॒
स्वाहा॑ सु॒वरा॑दित्याय॑ च दि॒वे च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॑ भूर्भुवः॑ सु॒व॑श्च॒न्द्रम॑से च॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च
दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॑ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पितॄ॑भ्यो भूर्भुवः॑ सु॒व॑र्म॒हरो॑म्॥ १९ ॥

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अग्न ए॒न॒से स्वा॒हा। पाहि नो विश्वे॒द॒से स्वा॒हा। यज्ञं पाहि वि॒भा॒व॒सो
स्वा॒हा। सर्वं पाहि शत॑क्र॒तो स्वा॒हा॥ २० ॥

[६]

पाहि नो अ॒ग्न ए॒क॒या। पा॒ह्यु॒त द्वि॒ती॒य॒या। पा॒ह्यूर्जं तृ॒ती॒य॒या। पाहि गी॒र्भि॒श्च
त॒सृ॒भि॒र्व॒सो स्वा॒हा॥ २१ ॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छ॒न्द॒सामृ॒षभो वि॒श्वरू॒पश्छ॒न्दो॒भ्य॒श्छ॒न्दा॒ऽस्या॒वि॒वेश॑। स॒ता॒ऽश्वि॒क्यः
पु॒रो॒वा॒चो॒प॒नि॒षदि॒न्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठ इ॒न्द्रि॒याय॑ ऋषि॒भ्यो नमो॑ दे॒वे॒भ्यः स्वा॒धा पि॒तृ॒भ्यो
भूर्भुवः सु॒व॒श्छ॒न्द॒ ओम्॥ २२ ॥

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं कर्णयोः श्रुतं मा
च्योर्द्धं ममामुष्य ओम्॥ २३ ॥

[८]

॥ तपः प्रशंसा ॥

[९]

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दमस्तपः शमस्तपो दानं तपो यज्ञं
तपो भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मतदुपास्यैतत्तपः॥ २४ ॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो
वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽविहितामवकामे यद्युवे युवे ह वा विह्रियिष्यामि कर्त
पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं जुगुप्सैत्॥ २५ ॥

॥ दहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य जन्तोः। तमं कतुं पश्यति
 वीतशोको धातुः प्रसादान्महिमानमीशम्। सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मांश्मसार्चिषः
 समिधः सप्त जिह्वाः। सप्त इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा गुहाशयां निहिताः
 सप्त संस। अतः समुद्रा गिरयश्च सर्वेऽस्माभ्यन्दन्ते सिन्धवः सर्वरूपाः।
 अतश्च विश्वा ओषधयो रसाच्च येनैष भूतस्तिष्ठत्यन्तरात्मा। ब्रह्मा देवानां पदवीः
 कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृधाणां स्वधितिर्वनानां सोमः
 पवित्रमत्येति रेभन्। अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बह्वीं प्रजां जनयन्तीं
 सरूपाम्। अजो ह्येको जूषमाणोऽनुशेते जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्यः॥ २६ ॥

हृत्सः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्वोतां वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्। नृषद्वरसदत्सद्वोमसद
 गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। घृतं मिमिक्षिरे घृतमस्य योनिर्धृते श्रितो

धृतमुवस्य धामं। अनुष्वयमावहं मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम्।
समुद्रादूर्मिर्मधुमाः उदारदुपाः शुना सममृतत्वमानट्। धृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति
जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम प्रब्रवामा धृतेनास्मिन् यज्ञे धारयामा-
नमोभिः। उप ब्रह्मा शृणवच्छस्यमानं चतुः शृङ्गोऽवमीद्वोर एतत्। चत्वारि शृङ्गा-
त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो रौरवीति
महो देवो मर्त्याः आविवेश॥२७॥

त्रिधा हितं पुणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो धृतमन्वीविन्दन्। इन्द्र एकः सूर्य
एकं जजान वेनादेकः स्वधया निष्टतक्षुः। यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विधाधियो
रुद्रो महर्षिः। हिरण्यगर्भं पश्यत् जायमानः स नो देवः शुभया स्मृत्या
संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति कश्चित्।
वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न कर्मणा न प्रजया
धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः। परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो

विशान्तिं। वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सन्ध्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः। ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे। द्रुहं विपापं परमेश्वरभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसुस्थम्। तत्रापि द्रुहं गगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्। यो वेदादौ स्वयं प्रोक्तो वेदान्ते च प्रतिष्ठितः। तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः॥ २८॥

॥ नारायणसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं नारायणं देवमक्षरं परमं पदम्। विश्वतः परमात्रित्यं विश्वं नारायण ५ हरिम्। विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति। पतिं विश्वस्याऽऽत्मेश्वर ५ शाश्वत ५ शिवमच्युतम्। नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च किञ्चिज्ज्ञानधर्मवत्

दृश्यते श्रूयतेऽपि वा॥ अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः॥ २९॥

अनन्तमव्ययं कविः संमुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश प्रतीकाशः हृदयं
चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ठा वितस्थान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं
भाती विश्वस्याऽऽयतनं महत्। सन्ततः शिलाभिस्तूलम्बत्याकोशसन्निभम्।
तस्थान्ते सुषिरः सूक्ष्मं तस्मिंश्च सर्वं प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महान-
शिर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः। सोऽग्रभुविभजन्तिष्ठन्नाहारमजरः कविः। तिर्यगूर्ध्वमधः
शायी रश्मयस्तस्य सन्तता। सन्तापयति स्वं देहमापादतलमस्तकः। तस्य मध्ये
वह्निशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः। नीलतोयदमध्यस्थाद्द्विद्वल्लेखेव भास्वरा।
नीवारशूकवतन्वी पीता भास्वत्यणूपमा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा
व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट्॥ ३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता ऋचस्तदृचा मण्डलं स ऋचां
लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते तानि सामानि स साम्नां मण्डलं स
साम्नां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि पुरुषस्तानि यजूंषि स यजुषा
मण्डलं स यजुषां लोकः सैषा त्रयेव विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्यः
पुरुषः ॥ ३१ ॥

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्चक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो
मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः कः किं कं तश्मत्यमन्नमृतो जीवो विश्वः
कतमः स्वयम्भु ब्रह्मतदमृत एष पुरुष एष भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यं
सलोकतामाप्नोत्येतासामेव देवतानां सायुज्यं सार्ष्टितां समानलोकतामाप्नोति

य एवं वेदैत्युपनिषत्॥३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधंनपतये नमः। निधंनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्मयाय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतद्भ्योमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गं स्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सुद्योजातं प्रपद्यामि सुद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नाति भवे भवस्व

माम्। भवोद्भवाय नमः॥ ३४ ॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वाम॒दे॒वाय॒ नमो॑ ज्ये॒ष्ठाय॒ नमः॑ श्रे॒ष्ठाय॒ नमो॑ रु॒द्राय॒ नमः॑ काला॑य॒ नमः॑
कल॑विकरणा॒य नमो॑ बल॑विकरणा॒य नमो॑ बला॑य॒ नमो॑ बल॑प्रमथना॒य नमः॑
सर्व॑भूतदमना॒य नमो॑ मनो॒न्मना॒य नमः॑॥ ३५ ॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अघो॑रै॒भ्यो ऽथ॒ घो॑रै॒भ्यो घो॑रघो॒रतरे॑भ्यः। सर्व॑भ्यः सर्व॑शर्वै॒भ्यो नम॑स्ते अस्तु
रु॒द्ररूपे॑भ्यः॥ ३६ ॥

[१९]

॥ प्राग्वक्-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्॥ ३७ ॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम्॥ ३८ ॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतयेऽम्बिकापतये
उमापतये पशुपतये नमो नमः॥ ३९ ॥

[२२]

ऋतं सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय

वै नमो नमः॥४०॥

[२३]

सर्वो वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः सन्महो नमो नमः।
विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायमानं च यत्। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय
नमो अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यंसे। वो चेन् शन्तंम* हृदे। सर्वो ह्येष
रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४२॥

[२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य वैकङ्कत्याग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै॥४३॥

कृणुष्व पाज इति पञ्च॥४४॥

[२६]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

[२७]

अदितिर्देवा गन्धर्वा मनुष्याः पितरोऽसुरास्तेषां सर्वभूतानां माता मेदिनी
महता मही सावित्री गांयत्री जगत्पुर्वी पृथ्वी बहुला विश्वं भूता कृता मा का या
सा सत्येत्यमृतेति वसिष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो वा इदं सर्वं विश्वं भूतान्यापः प्राणा वा आपः पृथक्
आपोऽन्नमापोऽमृतमापः सम्राडापो विराडापः स्वराडापृच्छन्दांस्यापो
ज्योतींष्यापो यजूंष्यापः सत्यमापः सर्वा देवता आपो भूर्भुवः सुवराप

ओम्॥४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमञ्चाः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पूता पुनातु माम्। पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता
पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मामापोऽसतां च
प्रतिग्रह३ स्वाहा॥४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्।
यदह्ना पापमकारिषम्। मनसा वाचां हस्ताभ्याम्। पञ्चामुदरेण शिश्या।
अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्।
यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचां हस्ताभ्याम्। पञ्चामुदरेण शिश्या।
रात्रिस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं छन्दं परमात्म
सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां मातेदं ब्रह्म
जुषस्व मे। यदह्नात्कुरुते पापं तदह्नात्प्रतिमुच्यते। यद्रात्रियात्कुरुते पापं

तद्वात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्वं वर्णं महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति ॥ ५१ ॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम नामांसि विश्वमसि
विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरो गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि
सरस्वतीमावाहयामि इन्द्रऋषीनावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया
गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवता ऽग्निर्मुखं ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयं
रुद्रः शिखा पृथिवी योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा
साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा त्रिपदा षड्भुक्तिः पञ्चशीर्षोपनयने
विनियोगे ओं भूः। ओं भुवः। ओं सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओं
सत्यम्। ओं तथ्संवितुर्वैरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्।
ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम् ॥ ५२ ॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि । ब्राह्मणैभ्योऽभ्यनुज्ञाता गच्छ दैवि
यथासुखम् । स्तुतो मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्ती पवनै द्विजाता । आयुः
पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं मह्यं दत्त्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम् ॥ ५३ ॥

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभां बाल्यक्षरम् । मधु क्षरन्ति तद्रसम् । सत्यं वै
तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम् ॥ ५४ ॥

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम् । मधुमेतु माम् । ब्रह्ममेव मधुमेतु माम् । यास्ते सोम प्रजावध्सोभि
सो अहम् । दुःस्वप्नहन्दुरुष्णह । यास्ते सोम प्राणाऽस्तां जुहोमि । त्रिसुपर्णमयाचितं

ब्राह्मणाय दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते दान्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपुर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पुङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्मं मेधया॥ मधुं मेधया॥ ब्रह्ममेव मधुं मेधया॥ अद्या नो देव सवितः प्रजावध्मावीः सौभगम्। परां दुःष्प्रियं सुव। विश्वानि देव सवितदूरितानि परां सुव। यद्भद्रं तन्म् आ सुव। मधुं वाता ऋतायते मधुं क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः। मधुं नक्तंमृतोषसि मधुमत्पार्थिवं रजः। मधुं द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमां अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपुर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। भूणहत्यां वा एते दान्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपुर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पुङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्मं मेधवा॥ मधुं मेधवा॥ ब्रह्ममेव मधुं मेधवा॥ ब्रह्मा देवानां पदवीः

कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृधाणां स्वधितिर्वनानां सोमः
 पवित्रमत्येति रेभनम्। ह॒सः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
 नृषद्वरसदत्तसद्धोमसदजा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। ऋचे त्वां रुचे
 त्वा समिध्रवन्ति सरितो न धेनाः। अन्तरहृदा मनसा पृथमानाः। घृतस्य धारा
 अभिचांकशीमि। हिरण्ययो वेतसो मध्यं आसाम्। तस्मिन्धसुपुर्णो मधुकृत्कुलायी
 भजन्नास्ते मधुदेवताभ्यः। तस्यासते हरयः सप्ततीरे स्वधां दुहन्ता अमृतस्य
 धाराम्। य इदं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। वीरहत्यां वा पुते धनन्ति।
 ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पुङ्खं पुनन्ति।
 ओम्॥ ५७ ॥

॥ मेधासूक्तम् ॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगाद्विश्वाची भद्रा सुमनस्यमाना। त्वया जुष्टा

जुषमाणा दुरुक्ता^१बृहद्वदेम विदथे^२ सुवीराः^३॥ त्वया जुष्टं ऋषिर्भवति देवि त्वया
ब्रह्माऽऽगतश्रीरुत त्वया^४॥ त्वया जुष्टाश्चित्रं विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न
मेधे॥५८॥

[४१]

मेधां म् इन्द्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मे अश्विनावुभावाधत्तां
पुष्करस्रजा। अप्सरासु च या मेधा गन्धर्वेषु च यन्मनः। दैवी^१ मेधा सरस्वती
सा मां मेधा सुरभिर्जुषता^२ स्वाहा^३॥५९॥

[४२]

आ मां मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्या। ऊर्जस्वती पयसा
पिन्वमाना सा मां मेधा सुप्रतीका जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र

इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥६१॥

[४४]

॥मृत्युनिवारणमन्त्राः॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पूर्णं वनस्पतरिवाम्भिः
शीयतां रयिः स च तान्नः शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परं मृत्यो अनु परैहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते तै
ब्रवीमि मा नः प्रजां रीरिषो मोत वीरान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवंस्य गोपाः। स नो
मृत्योऽज्ञायतां पात्वहं सो ज्योग्जीवा जरामशीमहि॥६४॥

[४७]

अमुत्र भूयादथ यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुंश्चः। प्रत्यौहतामश्विना
मृत्युमस्माद्देवानामग्रे मिषजा शर्चाभिः॥६५॥

[४८]

हरिः हरन्तमनुयन्ति देवा विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्। ब्रह्म
सरूपमनुमेदमागादयनं मा विवधीर्विक्रमस्व॥६६॥

[४९]

शक्तैर्गन्धिमिन्धान उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयौर्लोकयोर्ऋध्वाऽति मृत्युं
तराम्यहम्॥६७॥

[५०]

मा छिंदो मृत्यो मा वधीर्मा मे बलं विवृहो मा प्रमौषीः। प्रजां मा मे शेरिषु
आयुरुग्र नृचक्षंसं त्वा हविषां विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो म॒हान्त॑मु॒त मा नो अ॒र्भकं॑ मा न॒ उ॒क्षन्त॑मु॒त मा नं॑ उ॒क्षित॑म्। मा
नो॑ऽव॒धीः पि॒तरं॑ मो॒त मा॒तरं॑ प्रि॒या मा नं॑स्तु॒नवो॑ रु॒द्र शी॒रिषः॥६९॥

[५२]

मा नं॑स्तो॒के तन॑ये मा न॒ आयु॑षि मा नो गो॒षु मा नो॑ अ॒श्वेषु॑ शी॒रिषः॑। वी॒रान्मा॑
नो॑ रु॒द्र भा॒मितो॑ऽव॒धीर्ह॒विष॑म॒न्तो नम॑सा वि॒धेम॑ ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजा॑प॒ते न त्व॑दे॒तान्य॑न्यो वि॒श्वां जा॒तानि॑ परि॒ता ब॑भूव। यत्का॑मा॒स्ते जुहु॑मस्तन्नो
अ॒स्तु व॒य॑ꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्प॑तिर्वृ॒त्रहा॑ वि॒मृधो॑ व॒शी। वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः स्व॒स्ति॒दा

अभयङ्करः॥७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् । उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय
माऽमृतात्॥७३॥

[५६]

ये ते सहस्रमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्याय हन्तवे । तान् यज्ञस्य मायया सर्वा निव
यजामहे॥७४॥

[५७]

मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहा॥७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा॥ मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि
स्वाहा॥ पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा॥ आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमसि
स्वाहा॥ अन्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा॥ अस्मत्कृतस्यैनसोऽवयजनमसि
स्वाहा॥ यदिवा च नक्तं चैनंश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा॥ यश्स्वपन्तश्च
जाग्रतश्चैनंश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा॥ यश्सुषुप्तश्च जाग्रतश्चैनंश्चकृम
तस्यावयजनमसि स्वाहा॥ यदिद्वाः सश्चाविद्वाः सश्चैनंश्चकृम तस्यावयजनमसि
स्वाहा॥ एनस एनसोऽवयजनमसि स्वाहा॥ ७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो देवाश्चकृम जिह्वायां गुरुमनसो वा प्रयुती देव हेडनम्। अरांवा यो नो
अभि दुच्छुनायते तस्मिन्तदेनो वसवो निधेतन् स्वाहा॥ ७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्नमो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्नमो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसां सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानं सर्वेषां श्रियै स्वाहा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः पुनन्तु मे पापं
यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं नवश्चाद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयः
सुरापानं भूणहत्या तिला शान्तिः शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च
कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामये प्रज्ञा तु जातवेदः सन्ददातु
स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः
स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोबुद्धाकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्धन्तां ज्योतिरहं
विरजां विपाप्मा भूयासः स्वाहा। त्वक्कर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्नायवो-
ऽस्थीनि मे शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः स्वाहा।
शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरुदरजङ्घाशिरजोपस्थपायवो मे शुद्धन्तां ज्योतिरहं
विरजां विपाप्मा भूयासः स्वाहा। उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि

देहि ददापयिता मे शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः स्वाहा॥ शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः स्वाहा॥ मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः स्वाहा॥ अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः स्वाहा॥ आत्मा मे शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः स्वाहा॥ अन्तरात्मा मे शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः स्वाहा॥ परमात्मा मे शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः स्वाहा॥ क्षुधे स्वाहा॥ क्षुत्पिपासाय स्वाहा॥ विविट्यै स्वाहा॥ ऋग्विधानाय स्वाहा॥ कषौत्काय स्वाहा॥ क्षुत्पिपासामलं ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभूतिमसंमुद्धिं च सर्वात्रिर्णुद मे पाप्मानं स्वाहा। अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मे शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः स्वाहा॥८३॥

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ । वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑ । ध्रु॒वाय॑ भू॒माय॑ स्वाहा॑ । ध्रु॒वक्षि॑तये॒ स्वाहा॑ । अ॒च्यु॒तक्षि॑तये॒ स्वाहा॑ । अ॒ग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॑ते॒ स्वाहा॑ ॥ ध॒र्माय॑ स्वाहा॑ । अ॒ध॒र्माय॑ स्वाहा॑ । अ॒द्भ्यः स्वाहा॑ । ओ॒षधि॑व॒नस्प॑तिभ्यः स्वाहा॑ ॥ ८४ ॥

र॒क्षोदे॒वज॑नेभ्यः स्वाहा॑ । गृ॒ह्याभ्यः॑ स्वाहा॑ । अ॒व॒स॒न॒भ्यः स्वाहा॑ । अ॒व॒स॒न॒प॒तिभ्यः॑ स्वाहा॑ । स॒र्व॒भू॒तेभ्यः॑ स्वाहा॑ । का॒माय॑ स्वाहा॑ । अ॒न्तरि॑क्षा॒य स्वाहा॑ । य॒दे॒ज॒ति॒ ज॒ग॒ति॒ यच्च॑ चे॒ष्टति॑ ना॒मो भा॒गोऽयं॑ ना॒म॒ स्वाहा॑ । पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॑ । अ॒न्तरि॑क्षा॒य स्वाहा॑ ॥ ८५ ॥

दि॒वे स्वाहा॑ । सूर्या॒य स्वाहा॑ । च॒न्द्र॒म॒से स्वाहा॑ । नक्ष॑त्रेभ्यः स्वाहा॑ । इ॒न्द्राय॑ स्वाहा॑ । बृ॒ह॒स्प॒तये॑ स्वाहा॑ । प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ । ब्र॒ह्म॒णे स्वाहा॑ । स्व॒धा पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑ । नमो॑ रु॒द्राय॑ प॒शुप॑तये॒ स्वाहा॑ ॥ ८६ ॥

दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑ । पि॒तृभ्यः॑ स्व॒धाऽस्तु॑ । भू॒तेभ्यो॑ नमः॑ । म॒नु॒ष्येभ्यो॑ ह॒न्ता॑ । प्र॒जाप॑तये॒

स्वाहा॥ परमेष्ठिने स्वाहा॥ यथा कूपः शतधारः सहस्रधारो अक्षितः। एवा मे
अस्तु धान्यं सहस्रधारमक्षितम्। धनं धान्यै स्वाहा॥ ये भूताः प्रचरन्ति दिवान्तं
बलिमिच्छन्तो वितुदस्य प्रेष्याः। तेभ्यो बलिं पुष्टिकामो हरामि मयि पुष्टिं
पुष्टिपतिर्दधातु स्वाहा॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्रह्म। ओं तद्वायुः। ओं तदात्मा। ओं तद्भुक्त्यम्। ओं तद्भुक्त्यम्।
ओं तत्पुरोर्नमः॥ अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञस्त्वं
वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्वं रुद्रस्त्वं विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः। त्वं तदाप आपो
ज्योती रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवस्सुवरोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायामपाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि।

श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि । श्रद्धायामुदने निविष्टोऽमृतं जुहोमि ।
 श्रद्धायां समाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि । ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय ॥
 अमृतोपस्तरणमसि ॥ श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि । शिवो मां
 विशाप्रदाहाय । प्राणाय स्वाहा ॥ श्रद्धायामपने निविष्टोऽमृतं जुहोमि । शिवो मां
 विशाप्रदाहाय । अप्णाय स्वाहा ॥ श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि । शिवो
 मां विशाप्रदाहाय । व्यानाय स्वाहा ॥ श्रद्धायामुदने निविष्टोऽमृतं जुहोमि । शिवो
 मां विशाप्रदाहाय । उदनाय स्वाहा ॥ श्रद्धायां समाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि ।
 शिवो मां विशाप्रदाहाय । समानाय स्वाहा ॥ ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय ।
 अमृतापिधानमसि ॥ ८९ ॥

॥ भुक्ताद्याभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

[६९]

श्रद्धायां प्राणे निविष्टायामृतं हुतम् । प्राणमन्त्रेनाप्यायस्व । श्रद्धायामपने

निर्विश्यामृतं हुतम्। अपानमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायां व्याने निर्विश्यामृतं हुतम्।
व्यानमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायांमुदाने निर्विश्यामृतं हुतम्। उदानमन्त्रेनाप्यायस्व।
श्रद्धायां समाने निर्विश्यामृतं हुतम्। समानमन्त्रेनाप्यायस्व॥ १० ॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईदृशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति
विश्वंनुक्॥ ११ ॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्मा आसन्। नसोः प्राणः। अक्ष्योश्चक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्। बाहुवोर्बलम्।
ऊरुवोरोजः। अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः। तनुवां मे सह नमस्ते अस्तु मा मां
हिंसीः॥ १२ ॥

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः सु॒प॒र्णा उ॒पं से॒दुरिन्द्रं॑ प्रि॒यमे॒धा ऋ॒षयो॑ ना॒थमा॒नाः। अ॒पं ध्वा॒न्तमूर्णी॑हि
पू॒रि चक्षु॑र्मु॒ग्धस्मा॒न्निधये॑ऽव ब॒द्धान्।

॥ हृदयालम्बनमन्त्रः ॥

प्रा॒णानां॑ अ॒न्धिर॑सि रु॒द्रो मां वि॒शान्त॑कः। तेना॒न्नेना॑प्याय॒स्व॥ १३ ॥

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो॑ रु॒द्राय वि॒ष्णवे॑ मृ॒त्युर्मे पा॒हि॥ १४ ॥

[७५]

[७२]

[७३]

[७४]

॥ अभिस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वमग्ने द्युमिस्त्वमांशुशुक्षाणिस्त्वमद्वास्त्वमश्मन्स्पति । त्वं वनैभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं
नृणां नृपते जायसे शुचिः ॥ १५ ॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शिवने मे सन्तिष्ठस्व स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व ब्रह्मवर्चसेन
मे सन्तिष्ठस्व यज्ञस्यार्थिमनु सन्तिष्ठस्वोप ते यज्ञ नम उप ते नम उप ते नमः ॥ १६ ॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

सत्यं परं परं सत्यं सत्येन न सुवर्गल्लोकाद्व्यवन्ते कदाचन सतां हि
सत्यं तस्मात्सत्ये रमन्ते । तप इति तपो नानशनात्परं यद्धि परं तपस्तदुर्ध्वं
तदुर्ध्वं तस्मात्तपसि रमन्ते । दम इति नियतं ब्रह्मचारिणस्तस्माद्दमे रमन्ते ।

शम इत्यरेण्ये मूनयस्तस्माच्छमे रमन्ते । दानमिति सर्वाणि भूतानि प्रशः संन्ति
दानात्राति दुष्करं तस्माद्दाने रमन्ते । धर्म इति धर्मेण सर्वमिदं परिगृहीतं
धर्मात्राति दुष्करं तस्माद्धर्मे रमन्ते । प्रजन इति भूयाः सस्तस्माद्भूयिष्ठाः
प्रजायन्ते तस्माद्भूयिष्ठाः प्रजनने रमन्तेऽग्नय । इत्याहु तस्मादग्नय आधातव्या
अग्निहोत्रमित्याहु तस्मादग्निहोत्रे रमन्ते । यज्ञ इति यज्ञो हि देवास्तस्माद्यज्ञे
रमन्ते । मानसमिति विद्वाः सस्तस्माद्विद्वाः सं एव मानसे रमन्ते । न्यास इति
ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि वा एतान्यवरणि पराः सि न्यास
एवात्यरेचयद्य एवं वेदैत्युपनिषत् ॥ १७ ॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपुर्णयः प्रजापतिं पितरमुपससार किं भगवन्तः परमं
वदन्तीति तस्मै प्रोवाच । सत्येन वायुरावाति सत्येनाऽऽदित्यो रोचते द्विवि

सत्यं वाचः प्रतिष्ठा सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मा[॥]श्च सत्यं परमं वदन्ति । तपसा देवा देवतामग्रे आयन्तपसरथः सुवरन्वविन्दं तपसा सपत्नान् प्रणुदामारातीस्तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः परमं वदन्ति । दमेन दान्ताः किञ्चिषमवधून्वन्ति दमेन ब्रह्मचारिणः सुवरगच्छन्दमो भूतानां दुराधरुषं दमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दमः परमं वदन्ति । शमेन शान्ताः शिवमाचरन्ति शमेन नाकं मुनयोऽन्वविन्दच्छमो भूतानां दुराधरुषच्छमं सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माच्छमः परमं वदन्ति । दानं यज्ञानां वरुथं दक्षिणा लोके दातारं सर्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारातीरपानुदन्त दानेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं वदन्ति । धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति धर्मं सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धर्मं परमं वदन्ति । प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु प्रजायास्तन्तुं तन्वानः पितृणामनृणो भवन्ति तदेव तस्यानृणं तस्मात् प्रजननं परमं वदन्त्यग्नयो वै त्रयीं विद्या । देवयानः पन्थां गार्हपत्य ऋक्पृथिवी रथन्तरमन्वाहार्यपचनं यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः सामं सुवर्गो लोको

बृहत्तस्मादग्नीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रं सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिः स्विष्टं सुहृतं यज्ञकतूनां प्रायणं सुवर्गस्य लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति । यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपांनुदन्त यज्ञेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं परमं वदन्ति । मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त मानसे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति । न्यास इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वः कतमः स्वयम्भुः प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरोऽसावादित्यो य एष आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा । याभिर्गादित्यस्तपति रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः प्रजायन्त औषधिवनस्पतिभिरन्नं भवत्यन्नेन प्राणाः प्राणैर्बलं बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा मेधया मनीषा मनीषया मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिः स्मृत्या स्मारः स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनात्मानं वेदयति तस्मादन्नं ददन्श्चसर्वान्पुत्रानि ददात्यन्नात्

प्राणा भवन्ति । भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोगिनिः स वा एष पुरुषः पञ्चधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च दिशश्चावान्तरदिशाश्च स वै सर्वमिदं जगत्स च भूतः स भव्यं जिज्ञासकृत् ऋतजा रयिष्ठा । श्रद्धा सत्यो महस्वान्तपसो वरिष्ठाद्वात्वा तमेवं मनसा हृदा च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तास्मान्वासमेषां तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्वो विभूरसि प्राणे त्वमसि सन्धाता । ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधृतेजोदास्त्वमस्यग्निरसि वर्चोदास्त्वमसि सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणो त्वा । महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां गुह्यं य एव वेदं ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत् ॥ १८ ॥

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्याऽऽत्मा यज्ञमानः श्रद्धा पत्नी शरीरमिध्ममुरो वेदिर्लोमांनि

ब॒र्हिर्वेदः शि॒खा हृद॑यं यू॒पः का॒म आ॒ज्यं मु॒न्युः पु॒शुस्तपो॒ऽग्नि॑र्दमः श॒मयि॑ता
 दक्षि॑णा वा॒गधो॑ता प्रा॒ण उ॒द्गाता च॑क्षुर॒ध्वर्यु॑र्मनो ब्र॒ह्मा । श्रोत्र॑म॒ग्नीद्याव॑द्धियते
 सा दी॒क्षा यद॑श्नाति तद्ध॒विर्य॑त्पि॒बति तद॑स्य सोम॒पानं यद्र॑मते तदु॒पसदो॑
 यश्म॒श्नर॑त्यु॒पवि॑शत्यु॒त्तिष्ठ॑ते च स प्र॒व॒र्ग्यो यन्मुखं॑ तदा॒हव॑नीयो या
 व्या॒हृति॑राहुतिर्यदस्य । वि॒ज्ञानं॑ तज्जु॒होति यश्मा॒यं प्रा॒तर॑ति तश्मि॒धं यत्प्रा॒तर्म॑ध्यं
 दिन॑ः सा॒यं च॒ तानि॑ स॒वनानि॑ ये अ॒होरा॒त्रे ते द॑र्शपूर्ण॒मासौ ये॑ऽर्ध॒मासाश्च॑
 मासा॑श्च ते चा॒तुर्मा॑स्यानि य ऋ॒तव॑स्ते प॒शुब॒न्धा ये स॑व॒श्मरा॑श्च॒ परि॑व॒श्मरा॑श्च
 तेऽह॑र्गणाः स॒र्ववे॑दसं वा । ए॒तश्म॒त्रं यन्म॑रणं तद॒व॒भृथ॑ ए॒तद्वै ज॑राम॒र्यम॒ग्निहो॒त्रः
 स॒त्रं य ए॒वं वि॒द्वानु॑द॒गाय॑ने प्र॒मीय॑ते दे॒वाना॑मे॒व मा॒हिमा॑नं ग॒त्वाऽऽदि॑त्यस्य सायु॒ज्यं
 गच्छ॑त्यथ । यो दक्षि॑णे प्र॒मीय॑ते पि॒तृणामे॒व मा॒हिमा॑नं ग॒त्वा च॒न्द्रम॑सः सायु॒ज्यः
 सलो॑कता॒माप्रो॒त्येतौ वै सूर्या॑च॒न्द्रम॑सो॒र्माहि॑मानौ ब्रा॒ह्मणो वि॒द्वानभि॑जयति
 तस्मा॑द्ब्र॒ह्मणो॑ मा॒हिमा॑न॒माप्रो॒ति तस्मा॑द्ब्र॒ह्मणो॑ मा॒हिमा॑न॒मित्यु॒पनि॑षत् ॥ ११ ॥

[८०]

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ क॒रवा॑वहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु
मा वि॒द्विषा॑वहै॑। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं ज्ञानदभिज्ञानत्। सङ्कल्पमानं प्रकल्पमानमुप-
कल्पमानमुपहृतं क्लृप्तम्। श्रेयो वसीय आयश्मभूतं भूतम्। चित्रः केतुः
प्रभानाभान्श्मभान्। ज्योतिष्मांस्तेजस्वानातपःस्तपन्नभितपन्। रोचनो
रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता विश्वरूपा
सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्यायां सूनुरेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा
पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्श्संवेशनः सः शान्तः शान्तः। आभवन्प्रभवन्श्मभवन्श्मभूतो
भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं सःस्तुतं कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रमभूतं तेजस्वि
तेजः समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो
दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्ज्वलिता तपन्वितपन्श्मस्तपन्। रोचनो रोचमानः शुभ्रः

शुष्ममानो वामः। सुता सुन्वती प्रसुता सूयमानाऽभिषूयमाणा। पीतीं प्रपा सप्पा
तृप्तिस्तर्पयन्ती॥ २॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुधा। अभिशास्ताऽनुमन्ताऽऽनन्दो
मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषादयन्श्च सादनः सस्त्रः सन्नः। आभूर्विभूः
प्रभूः शुष्मूर्बुवः। पवित्रं पवयिष्यन्मतो मेध्यः। यशो यशस्वानायुरमृतः। जीवो
जीविष्यन्श्चर्वर्गो लोकः। सहस्वान्श्चहीयानोजस्वान्श्चसहमानः। जयन्नभिजयन्श्च-
द्रविणो द्रविणोदाः। आर्द्रपवित्रो हरिकेशो मोदः प्रमोदः॥ ३॥

अरुणोऽरुणरंजाः पुण्डरीको विश्वजिदभिजित्। आर्द्रः पिन्वमानोऽन्नवान्नसवानिरा-
सर्वोषधः संम्भरो महस्वान्। एजत्का जोवत्काः। क्षुल्लकाः शिपिविष्टकाः।
सरिसराः सुशेरवः। अजिरासो गमिषावः। इदानीं तदानीमेतरहि क्षिप्रमजिरम्।
आशुनिमेषः फणो द्रवन्नतिद्रवन्। त्वरंस्त्वरमाण आशुराशीयाञ्जवः। अग्निष्टोम
उक्थ्योऽतिरात्रो द्विरात्रस्त्रिरात्रश्चतुरात्रः। अग्निश्चतुः सूर्य ऋतुश्चन्द्रमा ऋतुः।

प्रजापतिः संवत्सरो महान्कः ॥ ४ ॥

[१]

भूर्ग्रे च पृथिवीं च मां च। त्रींश्च लोकान्भस्वभ्सरं च। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद। भूर्वो वायुं चान्तरिक्षं च मां च।
त्रींश्च लोकान्भस्वभ्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा
सीद। स्वरादित्यं च दिवं च मां च। त्रींश्च लोकान्भस्वभ्सरं च। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद। भूर्बुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च।
त्रींश्च लोकान्भस्वभ्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा
सीद ॥ ५ ॥

[२]

त्वमेव त्वां वैत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः। चितश्चासि
सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे। यत्ते अग्रे न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्।

आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि
सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावाञ्श्चासि भूयाञ्श्चास्यग्रे। मा ते अग्रे च येन माऽति च
येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यददावुदेति। तपंसो जातमग्निमृष्टमोजः।
तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि। यावद्देवाः।
यावदसांति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवध्मरोऽसि परिवध्मरोऽसि। इदावध्मरोऽसीदुवध्मरोऽसि। इद्वध्मरोऽसि
वध्मरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पृक्षः। वरुषाः पुच्छम्।
शरदुत्तरः पृक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपृक्षाश्चितयः। अपरपृक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषमोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि महीयंसे।
ततो नो मह आबह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवाहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि।
सर्वा दिशोऽनुसवाहि। चित्या चितिमापूण। अचित्या चितिमापूण। चिदसि

समुद्रयौनिः॥८॥

इन्द्रुर्दक्षः श्येन ऋतावाँ। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्ध्रस्यधस्यै ध्रुव
आनिषन्तः। नमस्ते अस्तु मा मां हि ॥ सीः। एति प्रेति वीति समित्युदिति। दिवं
मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं
मे यच्छ। दिवं मे यच्छ। अह्ना प्रसारय। रात्र्या समन्व। रात्र्या प्रसारय। अह्ना
समन्व। कामं प्रसारय। काम ॥ समन्व॥९॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं तपो नाम्।
रूपममृतम्। चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो महः। समं तपो हरो भाः।
जातवेदा यदि वा पावकोऽसि। वैश्वानरो यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो
यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं ददद्भ्यावंबृध्व॥१०॥

[५]

राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते मा सर्वे यशंसा सःसृजन्तु॥११॥

[६]

असंवे स्वाहा वसंवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा। अभिभुवे स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां पतये स्वाहाऽहस्पत्याय स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय स्वाहा। ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहा विराज्ञे स्वाहा। सम्राज्ञे स्वाहा स्वराज्ञे स्वाहा। शूषाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा। सःसर्पाय स्वाहा कल्याणाय स्वाहा। अर्जुनाय स्वाहा॥१२॥

[७]

विपश्चिते पवंमानाय गायत। मही न धाराऽत्यन्धो अर्षति। अहिंरह जीर्णामतिस्पर्षति त्वचम्। अत्यो न कीडन्नस्रद्धषा हरिः। उपयामगृहीतोऽसि मृत्यवै त्वा जुष्ट गृह्णामि। एष ते योनिर्मृत्यवै त्वा। अपमृत्युमपृक्षुधम्। अपेतः

शपथं जहि। अधां नो अग्न आवह। रायस्पोषꣳ सहस्रिणम्॥१३॥

ये ते सहस्रमयुतं पाशाः। मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायया।
सर्वानवयजामहे। भक्षोऽस्य मृतभक्षः। तस्य ते मृत्युपीतस्यामृतवतः। स्वगाकृतस्य
मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि। मन्द्राऽभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाक्।
असावेहि॥१४॥

अन्यो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आकन्दयितरपान। असावेहि।
अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहि। अपादाशो मनः। असावेहि। कवे विप्रचित्ते श्रोत्रं।
असावेहि॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं तथा वेदं। असावेहि।
अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाणधृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे
प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः।

चक्षुर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै॑। अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमां मे मनीसि श्रितः॥१७॥
मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै॑। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे श्रोत्रै॑ श्रिताः।
श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै॑। अमृतं ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥
रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै॑। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरे श्रिता।
शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै॑। अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे
लोमंसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै॑। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बलै॑ श्रितः।
बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै॑। अमृतं ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥
मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै॑। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो मे मन्यौ
श्रितः। मन्युर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै॑। अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा मं आत्मनि
श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै॑। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा

पुनरायुरागात्। पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्। वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानः।
अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवानंसृजत। ते पाप्माना सन्दिता अजायन्त। तान्व्यद्यत्। यद्वद्यत्।
तस्माद्विद्युत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्। तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्रायुतः।
वि च हैवास्य तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतंश्च। सैषा मीमांसाऽग्निहोत्र एव सम्पन्ना। अथो आहुः। सर्वेषु
यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि विद्यं मे पाप्मानमिति। अथ
हृत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्चं मे पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्टा वा। वि च
हैवास्यैते देवते पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतंश्च। अत्यु० हो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणो प्रश्नान्प्रोच्य प्रजिघाय। परैहि। पुक्षं
दद्याम्पातिं पृच्छ। वेत्थं सावित्रा(३) न वेत्था(३) इति। तमागत्य पप्रच्छ। आचार्यो

मा प्राहैषीत्। वेत्थं सावित्रा(३)न वेत्था(३) इति। स होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। परोरजसीति। कस्तद्यात्परोरजा इति। एष वाव स परोरजा इति होवाच। य एष तपति। एषोऽर्वाग्रजा इति। स कस्मिन्त्वेष इति। सत्य इति। किं तश्मत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन् तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच एक्षो दद्याम्पातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्मविष्यामि। यो मां सावित्रे समवादिष्टेति॥२७॥

तस्मांश्मावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषां सावित्रे संवदेत। सहास्मिच्छ्रियं दधाति। अनुं ह वा अस्मा असौ तपुच्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाहं। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव
तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाहं। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता
प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष
रात्रेः॥२९॥

अथ यदाहं। पवित्रं पवयिष्यन्महंस्वान्महीयानरुणोऽरुणरंजा इति। एष एव
तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष मासाः। अथ यदाहं। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः
प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः॥३०॥
एष संवत्सरः। अथ यदाहं। इदानीं तदानीमिति। एष एव तत्। एष ह्येव ते
मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जन्को ह वैदेहः। अहोरात्रेः समाजंगम। तं हौचुः। यो वा
अस्मान् वेदं विजहत्पाप्मानमेति॥३१॥

सर्वमायुरेति। अग्निं स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिंल्लोकेऽन्नं क्षीयत
इति। विजहंस्त्र वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अग्निं स्वर्गं लोकं जयति।

नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेदं। अहीना हाऽऽश्वथः। सावित्रं विदां चकार॥३२॥

स हं ह॒सो हि॑र॒ण्मयो॑ भूत्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यम्। ह॒सो ह॒ वै हि॑र॒ण्मयो॑ भूत्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यम्। य एवं वेदं। दे॒व॒भा॒गो हं श्रौ॑त॒र॒षः। सा॒वि॒त्रं वि॒दां च॑कार। त॒स्य ह॒ वा॒गद॑श्य॒मानाऽभ्यु॑वाच॥३३॥

सर्वं बत गौतमो वेदं। यः सावित्रं वेदेति। स होवाच। कैषा वागसीति। अयमहं सावित्रः। देवानामुत्तमो लोकः। गुह्यं महो बिभ्रदिति। एतावति ह गौतमः। यज्ञोपवीतं कृत्वाऽधो निपंपात। नमो नम इति॥३४॥

स होवाच। मा भैषीर्गातम। जितो वै ते लोक इति। तस्माद्ये के च सावित्रं विदुः। सर्वे ते जितलोकाः। स यो ह वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तं वेदं। श्रिया हैवाभिषिच्यते। घृणिरिति द्वे अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि। आदित्य इति त्रीणि॥३५॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं॑ श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेदं। श्रिया
हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि-
विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमुचा करिष्यति। य इतिद्विदुस्त इमे समासत-
द्विति। न ह वा एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सावित्रं वेदं॥३६॥

तदेतत्परि यदैवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानं॑ स्वर्गे लोक एति। विजहद्विश्वां
भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः। स्वर्गे लोक एति। विजहद्विश्वां
भूतानि सम्पश्यन्। य एवं वेदं। शूषो ह वै वार्ष्णेयः। आदित्येनं समाजंगाम। त-
होवाच। एहि सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः पारयिष्णुरमृताश्मन्तु इति।
एष वाव स सावित्रः। य एष तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवेनं तदुवाच॥३७॥

इयं वाव सुरग्या॑। तस्या अग्निरेव सारधं मधु॑। या एताः पूर्वपक्षापरपक्षयो-

रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषाः३५ वेदं। कुर्वन्ति हास्येता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो न वेदं॥३८॥

न हास्येता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह वा अहोरात्राणां३६ नामधेयानि वेदं। नाहोरात्रेष्वातिमाच्छति। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावन्नुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां३७ नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं३८ सुता सुन्वतीति। एतावन्नुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां३९ नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वातिमाच्छति। य एवं वेदं॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां४० नामधेयानि वेदं। न मुहूर्तेष्वातिमाच्छति। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां४१ नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वातिमाच्छति। य एवं वेदं। यो ह वा अर्धमासानां४२ च मासानां च

नामधेयानि वेदं। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमार्च्छति। पवित्रं पवयिष्यन्मह-
स्वान्महोयानरुणोऽरुणरंजा इति। एतेऽनुवाका अर्धमासानां च मासानां च
नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेदं। यो ह वै यज्ञक्रतूनां
चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेदं। न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर
आर्तिमार्च्छति। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निरुक्त्वुः प्रजापतिः संवत्सर इति।
एतेऽनुवाका यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि॥४१॥ न यज्ञक्रतुषु
नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमार्च्छति। य एवं वेदं। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान्
वेदं। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। इदानीं तदानीमिति। एते वै मुहूर्तानां
मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेदं। अथो यथा क्षेत्रज्ञो
भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमति। एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमति। स एतेषामेव

संलोकता५ सायुज्यमश्नुते। अपं पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद॥४२॥

[१०]

कश्चिद्धं वा अस्माल्लोकात्पेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति। कश्चिध्रस्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो हैव धूमता॑न्तः। स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्नि५ सावित्रं वेद। स एवास्माल्लोकात्पेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ वेवैनं तध्मावित्रः। स्वर्गं लोकमुभिवहति। अहोरात्रैर्वा इद५ सयुग्भिः क्रियते। इतिरात्रायादीक्षिषत। इतिरात्राय ब्रतमुपागुरिति। तानिहानेवं विदुषः। अमुष्मिँल्लोके शेवधिं धयन्ति। धीत५ हैव स शेवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्नि५ सावित्रं वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिँल्लोके शेवधिं न धयन्ति। अर्धीत५ हैव स शेवधिमनु परैति। भुरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। त५ ह जीर्णि५

स्थविर्ः शयानम्। इन्द्रं उपव्रज्योवाच। भरद्वाज। यत्ते चतुर्थमायुर्दद्याम्। किमेनेन कुर्यादिति। ब्रह्मचर्यमेवेनेन चरेयमिति होवाच॥४५॥

तः ह त्रीणिरूपानविज्ञातानिव द्रश्यां चकार। तेषां हैकैकस्मान्मूष्टिनाऽऽदं स होवाच। भरद्वाजेत्यामज्यां वेदा वा एते। अनुन्ता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भिरन्ववोचथाः। अथ त इतरदनूतमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै सर्वविद्येति॥४६॥

तस्मै हैतमग्निः सावित्रमुवाच। तः स विदित्वा। अमृतो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो हैव भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। एषो एव त्रयीं विद्या॥४७॥

यावन्तः ह वै त्रया विद्ययां लोकं जयति। तावन्तं लोकं जयति। य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि नामधेयानि। वायोरेव सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। य एवं

वेदं। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। स वा एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखम्। असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तश्मर्वं सीव्यति। तस्माध्मावित्रः॥४९॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

[११]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लोकोऽसि स्वर्गोऽसि। अनन्तोऽस्यपाशोऽसि। अक्षितोऽस्यक्षय्योऽसि। तपसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता

विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद ॥ १ ॥

तपो ऽसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद ॥ २ ॥

तेजो ऽसि तपोसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद ॥ ३ ॥

समुद्रो ऽसि तेजोसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद ॥ ४ ॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं

भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुधाम्
अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं
सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यो। तां त्वोपदधे कामदुधामक्षिताम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरेसि पृथिव्याः श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे
कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं
विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद॥८॥

वा॒युर॑स्य॒न्तरि॑क्षे श्रि॒तः। दि॒वः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑द॒मन्तः॑। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं
वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑ता। तं त्वोप॑दधे का॒मदु॒धम॑क्षि॒तम्।
प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॑द॒यतु॑। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑ध्रु॒वा सी॑द॥१॥

द्यौर॑सि वा॒यौ श्रि॒ता। आ॒दित्य॑स्य॒ प्र॒ति॒ष्ठा। त्वयी॑द॒मन्तः॑। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑त्री। तां त्वोप॑दधे
का॒मदु॒धम॑क्षि॒ताम्। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॑द॒यतु॑। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑ध्रु॒वा
सी॑द॥१०॥

आ॒दि॒त्योऽसि॑ दि॒वि श्रि॒तः। च॒न्द्रम॑सः प्र॒ति॒ष्ठा। त्वयी॑द॒मन्तः॑। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑ता। तं त्वोप॑दधे
का॒मदु॒धम॑क्षि॒तम्। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॑द॒यतु॑। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑ध्रु॒वा सी॑द॥११॥

च॒न्द्रमा॑ अ॒स्यादि॒त्ये श्रि॒तः। नक्ष॑त्राणां प्र॒ति॒ष्ठा। त्वयी॑द॒मन्तः॑। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑ता। तं त्वोप॑दधे

कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद॥१२॥
 नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमांसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा यूष्मासु। इदमन्तः। विश्वं
 यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्तुणि विश्वस्य जनयितृणि। तानि व
 उपदधे कामदुधान्यक्षितानि। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा
 सीद॥१३॥

संवत्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
 विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे
 कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद॥१४॥
 ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा यूष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं
 विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे
 कामदुधानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद॥१५॥

मासाः स्थर्तुषु श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुधानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुधानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थोऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे। युवयोरिदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारौ। ते वामुपदधे कामदुधे अक्षिते। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद॥१८॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्या। अत्रादाः स्थान्नदुधो युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं

युक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व
उपदधे कामदुधा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा
सीद॥१९॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता। त्वयीदमन्तः।
विश्वं युक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यो। तां
त्वोपदधे कामदुधामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा
सीद॥२०॥

ओजोऽसि सहोऽसि। बलमसि भ्राजोऽसि। देवानां धामामृतम्।
अमर्त्यस्तपोजाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं युक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधामक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद॥२१॥

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शार्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे। त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्खयः। त्वं पूषा विधृतः पांसि नु त्मनां। देवां देवेषु श्रयध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्। द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्। तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्। चतुर्थाः पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषु श्रयध्वम्॥२२॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा नवमेषु श्रयध्वम्। नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु श्रयध्वम्। एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्। द्वादशात्रयोदशेषु श्रयध्वम्। त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु श्रयध्वम्। पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥२३॥

षोडशाः सप्तदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्। अष्टादशा एकानविंशेषु श्रयध्वम्। एकानविंशा विंशेषु श्रयध्वम्। विंशा एकविंशेषु श्रयध्वम्। एकविंशा द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशात्रयोविंशेषु श्रयध्वम्। त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विंशाः पञ्चविंशेषु श्रयध्वम्। पञ्चविंशाः

षाड्विंशेषु श्रयध्वम्॥ २४ ॥

षाड्विंशाः संसविंशेषु श्रयध्वम्। संसविंशा अष्टाविंशेषु श्रयध्वम्।
अष्टाविंशा एकान्नत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नत्रिंशास्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। त्रिंशा
एकत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकत्रिंशा द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिंशास्त्रयस्त्रिं-
शेषु श्रयध्वम्। देवास्त्रिरेकादशास्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। उत्तरे भवत। उत्तरवर्त्मनि
उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयं स्याम पतयो
रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ २५ ॥

[२]

अग्नाविष्णु सजोषंसा। इमा वर्धन्तु वां गिरं। द्युमैर्वाजैर्भिरागतम्। राज्ञी
विराज्ञी। सम्राज्ञी स्वराज्ञी। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निः सोमो बृहस्पतिः।
विश्वे देवा भुवन्स्य गोपाः। ते सर्वे सङ्गत्य। इदं मे प्रावता वचः। वयं स्याम
पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ २६ ॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अनमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते। सोमं वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते। मित्रं सत्यानां पते। वरुण धर्मणां पते॥ २७॥

मरुतो गणानां पतयः। रुद्रं पशूनां पते। इन्द्रौजसां पते। बृहस्पते ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रोचुऽह॑ स्वयम्। रुचा रुचु रोचमानः। अतीत्यादः स्वराम्भरेह। तस्मिन् योनौ प्रज्जनौ प्रजायेय। वय॑ स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ २८॥

[४]

सस तै अग्ने समिधः सस जिह्वाः। ससर्षभयः सस धामं प्रियाणि। सस होत्रो अनुविद्वान्। सस योनीरापुणस्वा धृतेन। प्राची दिक्। अग्निर्देवता॥ अग्नि॑ स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो देवता॥ २९॥

इन्द्र॑ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। प्र॒तीची॑ दिक्। सोमो॑ दे॒वता॑। सोम॑ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। उ॒दीची॑ दिक्। मि॒त्रावरु॑णौ दे॒वता॑। मि॒त्रावरु॑णौ स दि॒शां दे॒वो दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति॥३०॥

ऊ॒र्ध्वा दिक्। बृ॒हस्प॑तिर्दे॒वता॑। बृ॒हस्प॑ति॑ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। इ॒यं दिक्। अ॒दि॒तिर्दे॒वता॑। अ॒दि॒ति॑ स दि॒शां दे॒वीं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। पु॒रुषो॑ दिक्। पु॒रुषो॑ मे॒ कामा॑न्ध॒स्मम॑र्धयतु॥३१॥

अ॒न्यो जा॒गृ॒विः प्रा॒ण। अ॒सा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्र॒न्दयि॑तर॒पान॑। अ॒सा॒वेहि॑। उ॒षस॑मु॒षस॑मशीय। अ॒हम॑सो॒ ज्योति॑रशीय। अ॒हम॑सो॒ऽपोऽशी॑य। व॒य॑ स्या॒म॒ पत॑यो र॒यी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः॒ स्वाहा॑॥३२॥

यत्तेऽचितं यदुचितं ते अग्ने। यत् ऊनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरसाश्चिन्विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाः॑श्चासि भूयाः॑श्चास्यग्ने। लोकं पूणं च्छिद्रं पूण। अथो सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिः। अस्मिन् योनावसीषदन्॥ ३३॥

तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। ता अस्य सूददोहसः। सोमः॑ श्रीणन्ति पृश्नयः। जन्मं देवानां विशः। त्रिषा रोचने दिवः। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अग्ने देवाः॑ इहाऽऽवह। जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः। अगन्म महा मनसा यविष्ठम्॥ ३४॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरोणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी। स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यश्चमू। मेधाकारं विदधस्य प्रसाधनम्। अग्निः॑ होतांरं परिभूतमं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः समानमिह। त्वां महो वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्यत्वा निर्धामहि। मनुष्यश्चमिधीमहि। अग्ने मनुष्यदङ्गिरः॥ ३५॥

देवान्देवायते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति विश्वचरणिः। अग्नी राये
स्वानुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्। इषः स्तोतुभ्य आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः
पृथिव्याम्। पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः। स नो
दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥ ३६॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सौऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्पाङ् पवते। तदस्य शिरः। अथ
यदक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्प्रत्यक्। तत्पुच्छम्। यदुदङ्। स उत्तरः
पक्षः॥ ३७॥

अथ यथ्संवाति। तदस्य समञ्चनं च प्रसारणं च। अथो सम्पदेवास्य सा। स
ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो यजते। योऽग्निर्नाचिकेतं चिनुते। य उ
चैनमेवं वेद। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति।
गच्छति प्रतिष्ठाम्॥ ३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गलोकमेति। हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गलोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तमो भाय्यात्॥३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्च भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैते वरीयांसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तः ह वा एष क्षयं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैषोऽन्नन्तमपारमक्षयं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अन्नन्तः ह वा अपारमक्षयं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने प्रत्यपैक्षते। एवमहोरात्रे प्रत्यपैक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥४१॥

[७]

उ॒श्नन् ह॒ वै वा॑ज॒श्रव॑सः सर्व॒वेद॑सं द॒दौ। तस्य॑ ह॒ नचि॑केता॒ नामं॑ पु॒त्र आ॑स।
त॒ ॥ ह॑ कु॒मार॑ ॥ सन्त॑म्। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु श्रद्धाऽऽवि॑वेश। स हो॒वाच।
तत् कस्मै॑ मां दा॒स्यसी॑ति। द्वितीयं॑ तृतीयम्॑। त॒ ॥ ह॑ परी॑त उ॒वाच। मृत्य॑वे॒ त्वा
ददा॑मीति। त॒ ॥ ह॑ स्मोत्थि॑तं वा॒गभि॑वदति॥ ४२॥

गौत॑म कु॒मारमि॑ति। स हो॒वाच। परे॑हि मृत्योर्गृ॒हान्। मृत्य॑वे वै त्वांऽदा॑मिति।
तं वै प्र॒वस॑न्तं ग॒न्तासी॑ति हो॒वाच। तस्य॑ स्म ति॒स्रो रा॒त्रीरना॑श्वा॒न्युह॑ व॒सता॑त्।
स यदि॑ त्वा पृ॒च्छेत्। कु॒मां॒ कति॑ रा॒त्रीरवा॑भ्यीरिति। ति॒स्र इति॑ प्रति॒भूता॑त्। किं
प्र॒थमा॑ ॥ रात्रि॑माश्ना॒ इति॑॥ ४३॥

प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्वि॒तीया॑मिति। पु॒शूँस्त॒ इति॑। किं तृती॑यामिति। सा॒धुकृ॑त्यां
त॒ इति॑। तं वै प्र॒वस॑न्तं जगाम। तस्य॑ ह॒ ति॒स्रो रा॒त्रीरना॑श्वा॒न्युह॑ उ॒वास। तमा॑ग॒त्य
प॒प्रच्छ॑। कु॒मां॒ कति॑ रा॒त्रीरवा॑भ्यीरिति। ति॒स्र इति॑ प्र॒त्यु॒वाच॥ ४४॥

किं प्रथमा५ रात्रिमाश्रा इति। प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूँस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्यति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्यति॥४५॥

इष्टापूर्त्योर्मोऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्योष्टापूर्ते ना क्षीयेते। नास्योष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्यति। पुनर्मृत्योर्मोऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप पुनर्मृत्युमंजयत्॥४६॥

अपं पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्धिरण्यं कनिष्ठं धनानाम्। भुञ्जतिप्रयतमम्। हृदयज५ हि।

स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षां त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत् दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वांसो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनुदेश्या दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं ह्रीनाति॥४९॥

[८]

त५ हैतमेके पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमिमत एषोऽग्निरिति वदन्तः। तत्र तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्। एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन समर्थयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव सञ्जियमचिन्वत। ततो वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकमजयन्। विन्दत एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं वायुर्ऋद्धिकामः॥ ५१ ॥

यथान्युत्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमाध्नोत्। यामिदं वायुर्ऋद्धः। एतामृद्धिमृध्नोति। यामिदं वायुर्ऋद्धः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं गोबलो वार्ष्णः पशुकामः। पाङ्कमेव चिक्रे। पञ्च पुरस्तात्॥ ५२ ॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्ये॥ ततो वै स सहस्रं पशून्माध्नोत्। प्र सहस्रं पशून्माध्नोति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्रे॥ ५३ ॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः। एकां मध्ये॥ ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाध्नोत्। एतां प्रजातिं प्राजायत। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते।

त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यम्। माता पिता पुत्रः॥५४॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै सौऽग्निं स्वर्गं लोकमजयत्। अग्निं स्वर्गं लोकं जयति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राङाहोतुर्धिष्यादुध्मर्षेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोत्। तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राचीं जुषाणा

वेत्वाऽऽज्यस्य स्वाहेति सुवेणोपहृत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धयते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधायां चित्तिक्वृत्तिभिरभिमुख्यं। अग्निं प्रणीयोपसमाधायां चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णु इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥५८॥

[१]

यां प्रथमामिष्टकामुपुदधाति। इमं तथा लोकमभिजंयति। अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयांमुपुदधाति। अन्तरिक्षलोकं तथाऽभिजंयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयांमुपुदधाति। अमुं तथा लोकमभिजंयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। अथो

या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी उरवंश्च वरीयाः सश्च लोकाः। तानेव
ताभिर्नाभिजयति॥ कामचारो ह वा अंस्योरुषु च वरीयः सु च लोकेषु भवति।
योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेदं। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः।
तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः कर्मकाराः। अहोरात्रे
शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोधरा। यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृक्षा। प्रजाभ्यः
सर्वान्कामान्भ्रमपूरयति। एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्भ्रमपूरयति। योऽग्निं
नाचिकेतं चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेदं। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो
दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चिरायः।
अपरपक्षाः पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सौऽग्निरग्निमयः पुनर्णवः।
अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमैति। आदित्यस्य सायुज्यम्। योऽग्निं

नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम तं कामंमग्ने। आशांनां त्वा विश्वा आशाः। अनु-
नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो भूतस्य कामस्तदग्ने। ब्रह्म जज्ञानं पिता
विराजाम्। यज्ञो रायोऽयं यज्ञः। आपो भद्रा आदित्यश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो
देह्यः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहः स्विष्टम्॥१॥

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते
स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञकतुभिरन्वैच्छत्।

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्विविन्दत्।
तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नामां ता इष्टय इत्याचक्षते पुरोक्षेण।
पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः॥ २॥

तमाशाऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु वा आशाऽस्मि। मां
नु यजस्व। अर्थं ते सत्याऽऽशां भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेध्म्यसीति।
स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशार्यै चरुम्। अनुमत्यै
चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविविन्दत्। सत्या ह
वा अस्याऽऽशां भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य
उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै स्वाहा। अनुमत्यै
स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गार्यं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥ ३॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु वै कामोऽस्मि। मां
नु यजस्व। अर्थं ते सत्यः कामो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेध्म्यसीति।
स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्। अनुमत्यै

चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः कामोऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामो भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा कामाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्माऽब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहम् वै ब्रह्माऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान् यज्ञो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेधस्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ब्रह्मणे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य ब्रह्मण्वान् यज्ञोऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। ब्रह्मण्वान् ह वा अस्य यज्ञो भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥५॥

तं यज्ञोऽब्रवीत्। प्रजापते यज्ञेन वै श्राम्यसि। अहम् वै यज्ञोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यो यज्ञो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेधस्यसीति। स

ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्।
ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यो य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य
य॒ज्ञो भ॑वति। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चै॒नदे॒वं
वेद॑। सोऽत्र॑ जु॒होति॑। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॒ स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै स्वाहा॑
प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॑ते॒ स्वाहे॑ति॥६॥

तमापो॑ऽब्रुवन्। प्र॒जाप॑ते॒ऽप्सु वै सर्वे॑ कामाः॑ श्रि॒ताः। व॒यम् वा आ॑पः स्मः।
अ॒स्मान्नु य॑जस्व। अथ॒ त्वयि॒ सर्वे॑ कामाः॑ श्रियिष्यन्ते। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒धस्य॑सीति॑।
स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒ध्वश्च॑रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्।
ततो॒ वै तस्मि॑न्ध॒सर्वे॑ कामा॑ अश्रयन्त। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वे॑ ह॒ वा
अ॒स्मिन्कामाः॑ श्रयन्ते। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य
उ॑ चै॒नदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जु॒होति॑। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽध्वः स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै
स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॑ते॒ स्वाहे॑ति॥७॥

तमग्निर्बलिमानंब्रवीत्। प्रजापतेऽग्नये वै बलिमते सर्वाणि भूतानि बलिः
हरन्ति। अहम् वा अग्निर्बलिमानस्मि। मां नु यंजस्व। अथ ते सर्वाणि भूतानि
बलिः हरिष्यन्ति। अनुं स्वर्गं लोकं वेध्म्यसीति। स एतमग्नये कामाय
पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अग्नये बलिमते चरम्। अनुमत्यै चरम्। ततो वै
तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमहरन्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वाणि ह वा
अस्मै भूतानि बलिः हरन्ति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते।
य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽग्नये बलिमते स्वाहा।
अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते
स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविविध्मसि। अहम् वा
अनुवित्तिरस्मि। मां नु यंजस्व। अथ ते सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनुं स्वर्गं
लोकं वेध्म्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्।

अनुवित्त्यै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽनुवित्तिरभवत्। अनु-
स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति।
य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय
स्वाहाऽनुवित्त्यै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय
स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येनयोऽनुवित्तयो नाम। आशा
प्रथमा रक्षति। कामो द्वितीयाम्। ब्रह्म तृतीयाम्। यज्ञश्चतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्।
अग्निर्बलिमाभ्युषीम्। अनुवित्तिः सप्तमीम्। अनुं ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति।
कामचारोऽस्य स्वर्गं लोके भवति। य एतामिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेदं।
तास्वन्विष्टि। पृथ्वीहिवरा दद्यात्कसं च। स्त्रियै चाऽऽभारसं समृद्धौ॥१०॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्रा आयन्। तपसर्षयः स्वरन्वविन्दन्। तपसा

सप॒ता॒न्य॒णु॒दा॒मा॒रा॒तीः। ये॒ने॒दं वि॒श्वं परि॒भू॒तं यद॒स्ति। प्र॒थ॒म॒जं दे॒वः ह॒विषा॑
विधेम। स्व॒य॒म्भु ब्र॒ह्मं प॒र॒मं तपो॑ यत्। स ए॒व पु॒त्रः स पि॒ता स मा॒ता। तपो॑
ह य॒क्षं प्र॑थ॒मः स॒म्ब॒भू॒व। श्र॒द्धया॑ दे॒वो दे॒वत्व॑म॒श्नुते। श्र॒द्धा प्र॑ति॒ष्ठा लो॒कस्य॑
दे॒वी॥११॥

सा नो॑ जु॒षा॒णोप॑ य॒ज्ञमा॒गा॒त्। का॒म॒व॒श्मा॒ऽमृतं॑ दु॒ह॒ना॒। श्र॒द्धा दे॒वी प्र॑थ॒म॒जा
ऋ॒तस्य॑। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्जो ज॒गतः॑ प्र॒ति॒ष्ठा। ता॑ः श्र॒द्धाः ह॒विषा॑ य॒जाम॑हे। सा
नो॑ लो॒कम॒मृतं॑ दधातु। ई॒शा॒ना दे॒वी भु॒वं न॒स्याधि॑प॒ती। आ॒गा॒श्म॒त्यः ह॒विरि॒दं
जु॒षा॒णम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑जिरे भु॒वं न च॑ वि॒श्वे। तस्मै॑ विधेम ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑॥१२॥

यथा॑ दे॒वैः स॒ध॒मादं॑ म॒देम। यस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठोर्व॑न्त॒रि॒क्षम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑जिरे भु॒वं न
च॒ सर्वे॑। तश्म॒त्यम॑र्च॒दुप॑ य॒ज्ञं न॒ आ॒गा॒त्। ब्र॒ह्माऽऽहु॑तीरु॒पमो॑द॒मानम्। मन॑सो व॒शे
सर्व॑मिदं ब॒भूव। ना॒न्यस्य॑ मनो व॒शम॒न्वि॒याय। भी॒ष्मो हि दे॒वः स॒ह॒सः स॒ही॒यान्।
स नो॑ जु॒षा॒ण उ॒प य॒ज्ञमा॒गा॒त्। आ॒कू॒तीना॑मधि॒पति॑ चे॒तसां॑ च॥१३॥

सङ्कल्पजुतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः। उपहवैऽस्य
सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्। येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन
पवित्रेण शुद्धेन पूताः। अतिं पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारां बहुधा दोहमानम्। चरणं नो लोके
सुधितं दधातु। अग्निमूर्धा भुवं। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यबाहुः
स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते
स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्।
तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्।
तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नामं। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण।
परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहम् वै तपोऽस्मि। मां नु

यंजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेधस्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकंपालं निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य तपो भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽन्नं जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

त३ श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहम् वै श्रद्धाऽस्मि। मां नु यंजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेधस्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकंपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽन्नं जुहोति। अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

त॥ सत्यम॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते सत्येन॑ वै श्रौ॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै सत्यम॑स्मि। मां
नु य॑जस्व। अथ॑ ते सत्य॑ सत्यं॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒ध्यसीति॑।
स ए॒तमा॑श्रेयम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। सत्याय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै
तस्य॑ सत्य॑ सत्यम॑भवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सत्य॑ ह॒ वा अ॑स्य सत्यं
भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यजते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑।
सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ सत्याय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्रजाप॑तये स्वाहा॑।
स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते मन॑सा वै श्रौ॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै मनो॑ऽस्मि। मां
नु य॑जस्व। अथ॑ ते सत्यं॑ मनो॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒ध्यसीति॑। स
ए॒तमा॑श्रेयम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। मन॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑
सत्यं॑ मनो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सत्य॑ ह॒ वा अ॑स्य मनो॑ भवति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यजते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽत्र॑
जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ मन॑से स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्रजाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑

लोकाय स्वाहाऽग्नये" स्विष्टकृते स्वाहेति॥१९॥

तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वै श्राम्यसि। अहमु वै चरणमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं चरणं भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेधस्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। चरणाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं चरणमभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य चरणं भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽन्नं जुहोति। अग्नये स्वाहा चरणाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये" स्विष्टकृते स्वाहेति॥२०॥

ता वा एताः पञ्च स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। अपाधा अनुवितयो नाम। तपः प्रथमा रक्षति। श्रद्धा द्वितीयाम्। सत्यं तृतीयाम्। मनश्चतुर्थीम्। चरणं पञ्चमीम्। अनुं ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गो लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पृष्ठौहीवरा दद्यात्कुं सं च। स्त्रियै चाऽऽभारं समृद्धौ॥२१॥

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधि यज्ञो निर्मितः। नैनं शसम्।
नाभिचरित्मागच्छति। य एवं वेद। यो ह वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद।
अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिरहोता दशहोतृणाम्।
पृथिवी होता चतुर्होतृणाम्॥२२॥

अग्निरहोता पञ्चहोतृणाम्। वाग्योता षड्होतृणाम्। महाहविर्होता सप्तहोतृणाम्।
एतद्वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः
कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्वैषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य
लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्तुतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यद्धिर्दर्शो यावत्तरसम्। स्वरिति। अनुपब्रवः सर्वमायुरेति।
विन्दतै" प्रजाम्। रायस्पोषं गोपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति।
स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

ए॒तैरधि॒वाद॒मपा॑जयत् । अथो॒ विश्वं॑ पा॒प्मान॑म् । स्वर्य॑यौ । ए॒तान्योऽध्यै॑ति ।
अधि॒वादं॑ ज॒यति॑ । अथो॒ विश्वं॑ पा॒प्मान॑म् । स्वे॒रति॑ । ए॒तैरग्निं॑ चिन्वीत स्वर्य॑कामः ।
ए॒तैरायु॑ष्कामः । प्र॒जाप॑शु॒कामो॑ वा ॥ २५ ॥

पु॒रस्ता॒द्वश॑हो॒तार॒मुद॑श्च॒मुप॑दधाति यावत्प॒दम् । हृद॑यं यजु॒षी प॒त्यौ च॑ ।
दक्षि॑णतः प्रा॒ञ्चं चतु॑र॒होतार॑म् । प॒श्चादुद॑श्चं प॒ञ्चहो॑तारम् । उत्त॑रतः प्रा॒ञ्चं
षड्भू॑तारम् । उ॒परि॑ष्टात्प्रा॒ञ्चं स॒प्तहो॑तारम् । हृद॑यं यजु॒षि प॒त्यश्च॑ । य॒थाव॑का॒शं
ग्र॒हान् । य॒थाव॑का॒शं प्रा॑तिग्र॒हौल्लोकं॑ पू॒णाञ्च॑ । सर्वा॑ हा॒स्यैता॑ दे॒वताः॑ प्री॒ता अ॒भीष्टा॑
भव॑न्ति ॥ २६ ॥

सदे॒वमग्निं॑ चि॒नुते॑ । रथ॑सं॒मिमत॑श्चे॒तव्यः॑ । वज्रो॒ वै रथः॑ । वज्रेणै॒व पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्यं
स्तृ॒णुते॑ । प॒क्षः सं॒मिमत॑श्चे॒तव्यः॑ । ए॒तावान्॑ वै रथः । याव॑त्प॒क्षः । रथ॑सं॒मिमत॑मे॒व चि॒नुते॑ ।
इ॒ममे॒व लो॒कं प॑शु॒बन्धे॒नाभि॑ज॒यति॑ । अथो॒ अग्नि॑ष्टोमे॒न ॥ २७ ॥

अ॒न्तरि॑क्ष॒मुक्थ्ये॑न । स्वर॑तिरा॒त्रेण॑ । सर्वा॑ल्लो॒कान॑ही॒नेन॑ । अथो॒ स॒त्रेण॑ । व॒रो

दक्षिणा। वरेणैव वरं स्मृणोति। आत्मा हि वरः। एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

अस्मावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति। शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसंमिताः स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि वयांसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै। यदि न विन्देत। मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वा। अश्नुते तं कामम्। यस्मै कामायाग्निश्चीयते। पृथ्वीर्हीं त्वन्तर्वर्तीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनाऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषंत्या हि देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुरहोतृननुसवनं तर्पयितव्यान् वेद॥३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उषैन॥ सोमपीथो नमति। एते वै चतुरहोतारोऽनुसवनं
तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बह्विविदः। तेभ्यो यद्वक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टः स्यात्।
अग्निमंसस्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं
वृञ्जते॥ ३२ ॥

हिरण्येषुष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा समितम्। तेजो
हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्।
सतैजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यंजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण
वा एष व्युध्यते। योऽग्निं चिनुते॥ ३३ ॥ यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः
सायुज्य॥ सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवताना॥ सायुज्यम्। सार्धिता॥
समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सवित्रे
ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते॥ ३४ ॥

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति यच्च॒ न। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑
का॒मदु॑धां दधे। तेन॒र॒षि॒णा तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्व॒ध्रु॒वा सी॑द। सर्वाः
स्त्रियः॒ सर्वा॑न्मु॒ःसः। सर्वं॑ न स्त्री॒पुमं च॒ यत्। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तः पा॒ःसवो॑
भूमेः॑॥ ३५॥

सङ्घा॑ता दे॒वमा॒यया॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्त ऊ॒षाः प॒शूना॑म्। पू॒थि॒व्यां पु॒ष्टि॒र॒हि॒ताः।
सर्वा॑स्ताः। याव॑तीः सि॒क॒ताः सर्वाः॑। अ॒प्स्व॒न्तश्च॒ याः श्रि॑ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीः
शर्क॑रा धृ॒त्यै। अ॒स्यां पू॒थि॒व्याम॑धि॥ ३६॥

सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तोऽश्मा॑नोऽस्यां पू॒थि॒व्याम्। प्र॒ति॒ष्ठासु॑ प्र॒ति॒ष्ठि॒ताः। सर्वा॑स्ताः।
याव॑ती॒र्वी॒रुधः॑ सर्वाः॑। वि॒ष्ठि॒ताः पू॒थि॒वीम॑नु। सर्वा॑स्ताः। याव॑ती॒रोष॑धीः सर्वाः॑।
वि॒ष्ठि॒ताः पू॒थि॒वीम॑नु। सर्वा॑स्ताः॥ ३७॥

याव॑न्तो व॒न॒स्प॒तयः॑। अ॒स्यां पू॒थि॒व्याम॑धि। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तो ग्रा॒म्याः प॒शवः॑
सर्वे॑। आ॒र॒ण्याश्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। ये द्वि॒पाद॑श्चतु॒ष्पादः॑। अ॒पादं॑ उ॒दर॑सर्पि॒णः।

सर्वास्ताः। यावदाञ्जनमुच्यतै॥३८॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावत्कृष्णायसं सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावत्क्षोहायसं सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वं सीसं सर्वं त्रपुं। देवत्रा यच्च मानुषम्॥३९॥

सर्वास्ताः। सर्वं हिरण्यं रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वं सुवर्णं हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुधा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद॥४०॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुधा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद। अन्तरिक्षं च केवलम्। यच्चास्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च याः प्रजाः॥४१॥

गन्धर्वापसरसंश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्धसुलिलान्। अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्।

सर्वास्ताः। सर्वानुदाराभ्समल्लितान्। स्थावराः प्रोष्याश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वा धुनिः
सर्वाभ्वसान्। हिमो यच्च शीयते॥४२॥

सर्वास्ताः। सर्वाभ्वरीचीन् विततान्। नीहारो यच्च शीयते। सर्वास्ताः। सर्वा
विद्युतः सर्वाभ्वस्तनयिबून्। हादुनीर्यच्च शीयते। सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः स्फुरितः।
सर्वमपमुचरं च यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूष्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत प्रांसचीर्याः। सर्वास्ताः।
ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्।
यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयांसि सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निः सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं वरुणं भगम्।
सर्वास्ताः। सत्यं श्रद्धां तपो दमम्। नाम रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः
कृत्वा। उपं कामदुधा दधे। तेनरषिणा तेन ब्रह्मणा। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वध्रुवा

सीद ॥ ४५ ॥

[७]

सर्वा॒न्दि॒वः॑ सर्वा॒न्दे॒वा॒न्दि॒वि। यच्चा॒न्त॒र्भू॒तं प्र॒ति॒ष्ठि॒तम्। सर्वा॒स्ता इ॒ष्ट॒काः
कृ॒त्वा। उ॒पं का॒म॒दु॒धा द॒धे। तेन॒र्षि॒णा तेन॒ ब्र॒ह्म॒णा। तया॒ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्व॒ध्रु॒वा
सी॒द। याव॑ती॒स्तार॑काः सर्वाः॑। वि॒त॒ता रो॒च॒ने दि॒वि। सर्वा॒स्ताः। ऋ॒चो य॒जूं॑षि
सा॒मा॒नि॥ ४६ ॥

अथ॒र्वाङ्गि॒र॒स॒श्च ये। सर्वा॒स्ताः। इति॒हा॒स॒पु॒राणं॑ च। स॒र्प॒दे॒व॒ज॒ना॒श्च ये। सर्वा॒स्ताः।
ये च॑ लो॒का ये चा॑लो॒काः। अ॒न्त॒र्भू॒तं प्र॒ति॒ष्ठि॒तम्। सर्वा॒स्ताः। यच्च॒ ब्र॒ह्म यच्चा॑ब्र॒ह्म।
अ॒न्त॒र्ब्र॒ह्म॒न्प्र॒ति॒ष्ठि॒तम्॥ ४७ ॥

सर्वा॒स्ताः। अ॒हो॒रा॒त्राणि॑ सर्वा॒णि। अ॒र्ध॒मा॒सां॑श्च॒ के॒वल॑ान्। सर्वा॒स्ताः।
सर्वा॒नू॒त॒श्च॒ सर्वा॒न्मा॒सान्। सं॒व॒श्च॒रं च॒ के॒वल॑म्। सर्वा॒स्ताः। स॒र्वं भू॒तं॑ स॒र्वं
भ॒व्यम्। यच्चा॑तोऽधि॒भ॒वि॒ष्य॒ति। सर्वा॒स्ता इ॒ष्ट॒काः कृ॒त्वा। उ॒पं का॒म॒दु॒धा द॒धे।

तेनरषिणा तेन ब्रह्मणा। तयां देवतया ऽङ्गिरस्वध्रुवा सीद॥ ४८ ॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिनुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्। अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीची महती दिनुच्यते। ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अहः। सामवेदेनां ऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यास्त्रिभिरेति सूर्यः। ऋग्भ्यो जाता ५ संवशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥ ४९ ॥

सर्व तेजः सामरूप्य ५ हं शश्वत्। सर्व ५ हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्यां ऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसीतिः। पूर्वं पूर्वोभ्यो वचं एतद्वचुः। आदरशमग्निं चिन्वानाः। पूर्वं विश्वसृजो ऽमृताः। शतं वरषसहस्राणि। दीक्षिताः सन्नमांसत॥ ५० ॥

तपं आसीद्गृहपतिः। ब्रह्मं ब्रह्मा ऽनवश्स्वयम्। सत्य ५ हृ होतैषामासीत्।

यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदगायत्। सहस्रं परिवध्मरान्। भूतं हं प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्यति चाहरत्। प्राणो अंध्यर्युर्भवत्। इदं सर्वं सिषांसताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठध्वरे। आर्तवा उपगातारं। सदस्या ऋतवोऽभवन्। अर्थमासाश्च मासाश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्। अशं सद्ब्रह्मणस्तेजः। अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्ताऽऽसीत्। यद्विश्वसृज आसत॥५२॥

उग्राजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौद्वावणः। यद्विश्वसृज आसत। अपचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्टीयामयजत्व्विषिः। आग्नीक्षाद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा हैवायंजध्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकृतिरपिनङ्गुविः॥५३॥

इधमं हं क्षुच्चैभ्य उग्रे। तूष्णा चाऽऽवहतामुमे। वागेषां सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतत्राणि तन्वानाऽहं। संस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ। मूर्हर्ताः प्रेषां अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशां

पतिः॥ ५४ ॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमांसत। सहस्रसमं प्रसृतेन यन्तः। ततो ह जज्ञे भुवनस्य
गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण
पितृमान् योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वान्भुमात्मानं सम्पराये।
एष नित्यो मंहिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कनीयान्॥ ५५ ॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापकेन।
पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः।
पञ्चपञ्चाशतं एकविंशतिः। विश्वसृजां सहस्रसंवत्सरम्। एतेन वै विश्वसृजं
इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त। तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते।
ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। सार्धितां
समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये चैनत्याहुः। येभ्यश्चैनत्याहुः॥ ५६ ॥ ॐ ॥

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः ॥ ३ ॥

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम् ॥
हरिः ॐ ॥

